

د پوهې وزارت

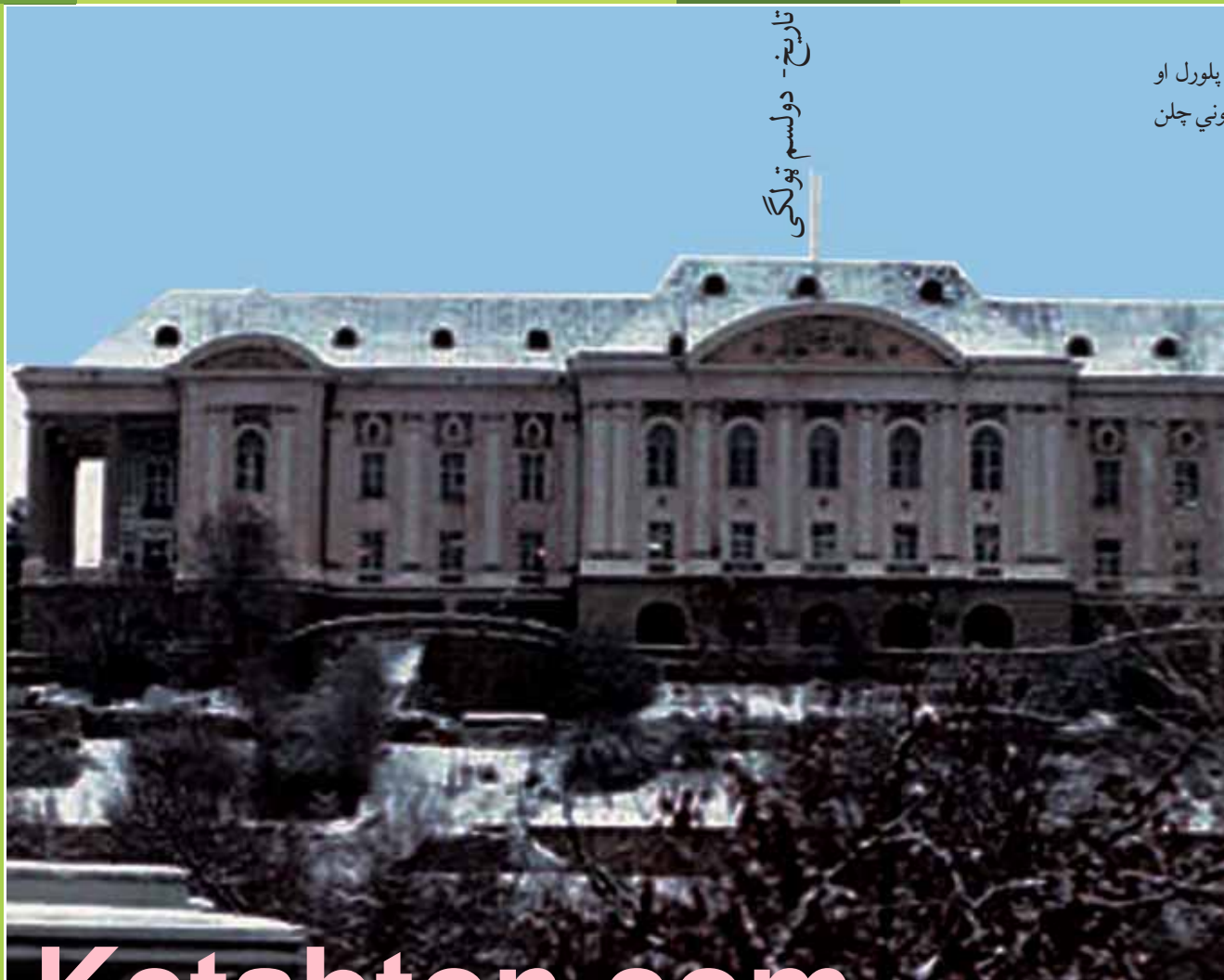
د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو
د روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تألیف لوی ریاست

تاریخ

دولسم ټولگی

تاریخ - دولسم ټولگی

پلورل او
وړني چلن

Ketabton.com

ليکوالان:

- پوهنمل زلمی هوتکی
- د سر مؤلف مرستيال شير محمد رونقي
- مؤلف قديم شيرزی باکر خیل
- مسلكي ايډيټي:**
- سر مؤلف عبدالغياث غوری

د ژبې ايډيټي:

- محمد قاسم هيله من

دیني، سياسي او کلتوري کمیټه:

- ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهني وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئيس.
- حبيب الله راحل د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تالیف په لوی ریاست کې د پوهني وزارت سلاکار.
- محمد آصف کوچی

د څارني کمیټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د ټيورنکو د روزني او د ساينس مرکز معين
- دکتور شير علي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول
- د سر مؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تالیف لوی رئيس

طرح او ډيزاين:

- حميد الله غفاري

ملی سرود

دا وطن افغانستان دی دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د توري هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی د بـلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دی پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي هم ایماق، هم پشه بان
دا میواد به تل خلیري لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسپا به لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مو دی رهبر وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهني د وزير پيغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکی دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياوو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رضنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي. دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال مسائل د تدریسي پلان برخه گرځيدلي ده. هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو ميندې او پلرونه هم د خپلو لویو او زامنو په باکفېته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گډه مرسته وکړي چې د پوهني د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برېاوې ور په برخه کړي. پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رضنده پلي کولو کې خپل مسئوليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهني وزارت تل زيار کاږي چې د پوهني تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستي د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياوو له مخې پراختيا ومومي. په دې ډگر کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رضنده وړانديزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لارښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو دنړو مؤسسو، او نورو ملگرو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق

فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهني وزير

سرلیک.....مخ

- ۱ لمری څپرکی: د افغانستان بیا راژوندي کول.....
- ۲ د لمری څپرکي موخې.....
- ۳ لمری لوست: د احمد شاه بابا واک ته تر رسيدو څخه وړاندې د افغانستان سياسي او ټولنيز جاج.....
- ۷-۱۰ دویم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټينګښت.....
- ۱۱-۱۶ دریم لوست: د احمد شاه بابا پوځي سوقيات.....
- ۱۷ څلورم لوست: د احمد شاه بابا ځايناستي، د تيمور شاه پاچاهي.....
- ۱۸-۱۹ د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳-۱۸۰۱م).....
- ۱۹-۲۰ د شاه محمود اباالي پاچاهي (۱۸۰۱-۱۸۰۴م).....
- ۲۱-۲۲ پنځم لوست: د شاه شجاع لومړنی پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۹م).....
- ۲۲-۲۴ د شاه محمود دویم ځل پاچاهي (۱۸۰۹-۱۸۱۸م).....
- ۲۵-۲۸ شپږم لوست: دسياليو او اختلافاتو منځ ته راتګ.....
- ۲۹-۳۲ اووم لوست: دواک ليرد او لاسوهني (۱۸۱۸-۱۸۳۴م).....
- ۳۳-۳۶ اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاڅون.....
- ۳۷-۴۰ نهم لوست: د امير دوست محمد خان دويمه پاچاهي.....
- ۴۱-۴۲ لسم لوست: د امير شيرعلي خان لومړني سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶م).....
- ۴۲-۴۳ د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷م).....
- ۴۳-۴۴ د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۸م).....
- ۴۵-۴۸ يوو لسم لوست: د امير شير علي خان دويمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹م).....
- ۴۹-۵۲ دوولسم لوست: د امير محمد يعقوب خان سلطنت (مارچ-اکتوبر ۱۸۷۹م).....
- ۵۳-۵۸ ديار لسم لوست: د مرکزي دولت ټينګښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱م).....
- ۵۹-۶۰ څوارلسم لوست: د معاهدو لاسليک.....
- ۶۱-۶۴ پنځلسم لوست: د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹م).....
- ۶۵-۶۸ شپاړلسم لوست: د مشروطيت نهضتونه.....
- ۶۹-۷۰ د لومړي څپرکي ارزونه.....
- ۷۱ دویم څپرکی: د خپلواکي له گټلو څخه د جمهوريت د نظام تر پايه پوري (۱۹۱۹-۱۹۷۸م).....
- ۷۲ د دویم څپرکي موخې.....
- ۷۳-۷۶ اوولسم لوست: د هيواد په خپلواکي کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹- جنوري ۱۹۲۹م).....

- ۷۷-۸۰ اتلسم لوست: د هيواد د خپلواکۍ درې گونې جبهې
- ۸۱-۸۴ نولسم لوست: اصلاحات او ريفورم (۱۹۲۸-۱۹۲۱م)
- ۸۵-۸۸ شلم لوست: د غازي شاه امان الله خان اروپايي سفر (۱۹۲۷م-۳۰۶هجري شمسي)
- ۸۹-۹۲ يو وېشتم لوست: د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون
- ۹۳-۹۶ دوه وېشتم لوست: د بحران پای او د قدرت ټينګښت (۱۹۲۹م-۳۰۸هجري شمسي)
- ۹۷-۱۰۰ در وېشتم لوست: د اصولنامې ترتيب او تدوين
- ۱۰۱-۱۰۴ څلور وېشتم لوست: د محمد ظاهر شاه سلطنت او دويمه نړيواله جگړه
- ۱۰۵-۱۰۶ پنځه وېشتم لوست: لومړنۍ پنځه کلن پلان (۱۹۵۶م-۳۳۵هجري شمسي)
- ۱۰۷-۱۱۰ شپږ وېشتم لوست: د ديموکراسۍ لستيزه (۱۳۴۲-۳۵۲هجري شمسي)
- ۱۱۱-۱۱۲ اوه وېشتم لوست: په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بيليدو لاملونه
- ۱۱۳-۱۱۵ اته وېشتم لوست: د (۱۳۵۲لمريز کال) د چګاښ د ۲۶ مې کودتاه
- ۱۱۶ د دويم څپرکي ارزونه
- ۱۱۷ درېيم څپرکي: د افغانستان کاونومي هېوادونه
- ۱۱۸ د درېيم څپرکي موخې
- ۱۱۹-۱۲۲ نه وېشتم لوست: دپاکستان اسلامي جمهوريت
- ۱۲۳-۱۲۶ دېرشم لوست: د ايران اسلامي جمهوريت
- ۱۲۷-۱۳۰ يو دېرشم لوست: د چين د خلکو جمهوريت
- ۱۳۱-۱۳۴ دوه درېشم لوست: تاجکستان
- ۱۳۵-۱۳۸ درې دېرشم لوست: ازبکستان
- ۱۳۹-۱۴۳ څلور دېرشم لوست: ترکمنستان
- ۱۴۴ د درېم څپرکي ارزونه.
- ۱۴۵ څلورم څپرکي: په شلمه پيړۍ کې د نړۍ مهمې بېنېي
- ۱۴۶ د څلورم څپرکي موخې
- ۱۴۷-۱۵۲ پنځه دېرشم لوست: لومړۍ نړيواله جگړه او دهغې لاملونه
- ۱۵۳-۱۵۶ شپږ دېرشم لوست: دويمه نړيواله جگړه
- ۱۵۷-۱۶۰ اووه دېرشم لوست: پر هند و چين باندې د جاپان يرغل
- ۱۶۱-۱۶۲ اته دېرشم لوست: د ملګرو ملتونو جوړېدلنه
- ۱۶۳-۱۶۶ نهه درېشم لوست: په يوه صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون
- ۱۶۷-۱۷۰ څلويښتم لوست: د شوروي اتحاد له منځه تلل
- ۱۷۱-۱۷۴ يو څلويښتم لوست: د آلمان فدرالي جمهوريت
- ۱۷۵-۱۷۸ دوه څلويښتم لوست: د فرانسې جمهوريت
- ۱۷۹-۱۸۲ درې څلويښتم لوست: د انگلستان شاهي دولت
- ۱۸۳ د څلورم څپرکي ارزونه

لوهری خپړکی

د افغانستان بیا را ژوندی کول

د خپړکي موخي

- ۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسيدو څخه وړاندې د اقتصادي، سياسي او ټولنيز حالت سره پيژندگلوي.
- ۲- د افغانستان بياروخاوري سره پيژندگلوي.
- ۳- د احمد شاه بابا د شخصيت او د هغه د پوځي سوقيتو په اړه معلومات لاس ته راوړل.
- ۴- د احمد شاه بابا د ځای ناستو او د هغوی د واکمنيو سره پيژندگلوي.
- ۵- د انګليسانو د پاليسۍ په اړه معلومات او د هغوی پيژندگلوي.
- ۶- د خپل مينځي شخړو په اړه معلومات تر لاسه کول.
- ۷- د مشروطيت د خوځښت سره پيژندگلوي.
- ۸- د تاريخي نقشو د رسم کولو مهارت.
- ۹- په نقشو پوهيل او د هغو پر مخ د پام وړ ځايونه بنودل.
- ۱۰- د سياسي او کلتوري وضعيت تحليل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سياسي، اقتصادي او ټولنيز جاج

بابا ييزه روښان

په دې لوست کې به سياسي، ټولنيز، اقتصادي، خپلواکي غوښتونکي خوځښتونه او د هغوی ونډه د خلکو په وینښت کې د افغانستان د بيا رغاونې څخه مخکې معلومات درکول شي.

د شپاړسمې پېړۍ په پيل کې د افغانستان په ننه او گاونډيو هېوادونو کې سياسي ناوړه پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه گهډوډۍ د افغانستان په زيان تماعي شوې. د سلطان حسين باقرا د مرگ ورسته په (۱۵۰۵ز) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزيه غوښتونکو په هر گود کې پاڅونونه پيل او يو له بله سره په جگړو اخته شول. په (۱۵۰۱ز) کال شيباني دولت په ماورالنهر کې جوړ شو. په (۱۵۰۲ز) کال کې په ايران کې صفوي دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واړو نوي دولتونو د افغانستان په ختيځ، لوېديځ او شمال کې په يرغلونو پيل وکړ او افغانستان تجزيه شو. مرکزي دولت له منځه لاړ او پوځي سوقيانو افغانستان د جگړو په وگرېدل کې، يرغلگرو دولتونو د ډېرو ځمکو د نيولو لپاره تل يو پر بل يرغلونه کول. د هغوي د حملو له کبله زمور، لوی او ودان ښارونه په کنډوالو بدل شول، اشغالگرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورځ په ورځ د خلکو کرکه له هغوی څخه ډېر پدله او خلکو په پټه د خپلواکۍ لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پيل کړه. د لومړي ځل لپاره صفويان د هرات، اندخوی، کندهار او بلوچستان ولايتونو له پاڅونونو سره مخامخ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جگړې دومره کلکې وې، چې کندهار څو ځله د صفويانو لاسونو ته لوېده او بېرته به افغاني مبارزينو نيوه. صفويانو ددې پاڅونونو د غلې کولو لپاره له ډله ييزې وژنې او د شتمنيو له لوټولو څخه کار اخيسته، خو د مبارزينو پاڅونونه په ټوله مانا غلې نه شول او کله چې به د خپلواکۍ د مبارزينو خوځښت په يوه ځای کې به غلې شو، نو په بل ځای کې به يې بيا په مبارزه پيل وکړ، ډېر ژر په خپتځو ولايتونو کې د خپلواکي خوځښت

منځ ته راغی، چې د افغانانو مختلفو قبیلو په هغه کې گډون درلود. **د روښانیانو خوځښت:** ددې خوځښت لارښود بايزيد انصاري، چې په روښان پير مشهور او د شېخ عبدالله انصاري زوی و چې د وزيرستان په (کابې گرم) کې زېږېدلی دی. روښان پير د مغل د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره یې مرسته کوله، خلک مبارزې ته رابلل، روښان پير یو متصوف او د طریقت خاوند و. لومړی یې د توجې په دره کې په تبلیغ پیل وکړ او وروسته یې تیرا خپل مرکز وټاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند درويزه ننگهاری تحریک کړ او اخوند درويزه د هغه تعلیمات د اسلام د مسین دین پر ضد وپل او هغه یې د (پير تاريک) په نامه یاد کړ. په پای کې روښان پير له مغلو سره په یوه جگړه کې ووژل شو. د هغه تر مرگ وروسته یې زوی جلال الدین رهبري پر غاړه واخېسته په (۱۶۰۰) میلادي کې یې له مغلو سره ډبرې جگړې وکړې. په ختیځ کې له خيبر څخه تر تیرا او په سهیل کې یې کابل او غزني ونیو. جلال الدین هم په جگړه کې ووژل شو. د جلال الدین تر مرگ وروسته د روښان پير لمسی (احداد) د رهبرۍ مقام ته ورسیده او نوموړی د تیرا د سیمې په یوه جگړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادور) د مشرۍ لپاره وټاکل شو. (بې بي علايي) د خپل زوی عبدالقادور سره مرسته کوله او ډېر ژدې پېښور ونیو، خو ډېر وخت لا نه و تېر شوی، چې د قبایلو ترمنځ یې اتفاقي پیدا شوه. په (۱۶۳۶) میلادي کال کې مغلو عبدالقادور او د هغه مور ونیوله او هندوستان ته یې تبعید کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سیمه ییزو حاکمانو د دسیسو له امله وټکول شو.

د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې خوځښت:

د ۱۶ ز پېړۍ په نیمايي کې د خټکو قبیلو په تدریجي توگه د واک خاوندانه شوه او په سهیل کې یې د نورو قبایلو تر پېښور د سوداگريزې لارې د امنیت چارې د خټکو قبیلې لاس ته وسپارلې او په بلل کې یې ورته له کاروانونو څخه د مالي اخیستلو امتیاز ورکړ، همداغه امتیاز د خټکو او یوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت کې د خټکو د قوم مشري خوشحال خان ته ورکړل شوه، خوشحال خان د توري د سیاست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لومړیو کې نېکې اړیکې درلودې، خو وروسته یې اړیکې د مغولو له دربار سره خړې پړې شوې، اورنگزیب خوشحال خان ونیو او بندي یې کړ، څلور کاله وروسته له زندان څخه خوشې شو او بیرته یې د خوځښت مشري په غاړه واخستله، په ۱۶۷۸ - ۱۶۷۰ ز کال کې ۴۰ زره مغولي پوځیان له افغانانو سره د تالري په جگړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته

خوشحال خان خټک

مغولي حکمرانانو د خوشحال خان يوزی هند ته تبعيد او وروسته مړ شو او تر دې درودونکي پېښې وروسته خوشحال خان هم په اته اوبا کلنۍ کې مړ او د ده له وصيت سره سم د ختيکو په غرونو کې د دښمن له سيوري څخه لرې خاورته وسپارل شو.

د ميرويس نيکه پاڅون:

په ۱۶ مه زېږديزې پېړۍ کې د بهرنيانو د يرغلونو په پايله کې افغانستان تجزيه شو، لوبديزي او سهيلي برخې د ايران صفويانو، ختيځې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شينيانو ونيولې، د مرکزي حکومت نشتوالې او د پرديو تسلط د ټولني د اقتصادي ټيټوالي او نا اټولولو سبب شو، چې په خلکو کې بې کره او د خپلواکۍ سره مينه پياوړې کړه، تر څو چې په (۱۷۰۹) زېږديز کال کې بې د ميرويس نيکه په مشرۍ خلکو په خپل پاڅون سره د صفويانو واکمني او د کندهار د والي گرگن ظلمونو ته د پای ټکي کېښود او په کندهار کې بې خپلواک دولت جوړ کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو څخه ډېر دوام ونه کړ، تر څو چې په اتلسمه زېږديزې پېړۍ کې يو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشرۍ جوړ شو.

ميرويس نيکه

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندي د افغانستان ټولنيز جاج

تر دوه نيمو پېړيو پورې د افغانستان تجزيې او وېش نه يوازې دا چې په افغانستان کې د ودې او پرمختگ بهير ځنځمن کړ، بلکې د مادي او معنوي تنزل او انحطاط دوره يې په هېواد کې منځ ته راوړه. او هېواد له رکود سره مخامخ شو. د افغانستان تجزيه داسې يو لوی آفت و چې په تدريجي توگه بې هويت، وحدت او ملي خپلواکي له منځه وړله، په دې موده کې افغانستان مرکزي دولت او ملي خپلواکي او هم په کرښه او سوداگرۍ کې نسبتاً ښه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د ټيموريانو په وخت کې يې په ادب، کلتور او د علومو په پراختيا کې ښه رول درلود، له منځه تللي و. مدرسي او روزنيز مرکزونه وېرل شول، نو ځکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅوونکی مرکز نه و، له دوی څخه ډېر شمير نورو هېوادونو او په ځانگړې توگه هند ته ولاړل.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسېدو څخه وړاندي د افغانستان اقتصادي حالت:

مخکې له دې څخه چې افغانستان د صفويانو، شينيانو او د هند د مغولو تر حملو لاندي راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً ښه و، که څه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالدارۍ او صنايع درې واړه د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وې. د افغانستان خاوره او اقليم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه وه. يو شمير بزگرانو خپله ځمکه لرله خو ډېرو له ځمکه لرغونو څخه

ځمکه په اجاره او بزگرۍ اخیسته. د بندونو او وپالو په برخه کې جوړه پاملرنه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې ځانگړې پاملرنه لرله، ځکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزگرۍ له مالیاتو څخه جوړېدله.

مالدارۍ: د مالدارۍ په برخه کې هم جوړه پاملرنه کېده او جوړو خلکو په مالدارۍ پورې تړاو درلود او د څارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د څارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله. **صنایع:** د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سپینو زرو، اوسپنې، مسو او سربو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختگ کړی و.

سوداگرۍ: یو شمېر ځانگړو ولایاتو سوداگريز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولې او سوداگريز توکي د پیروډلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چین، ایران او ماورالنهر سره واردات او صادرات ترسره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداگريزو مرکزونو څخه گڼل کېدل. د (۱۶مې) زیږدیزې پېړۍ په لومړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوبیان له کندهاره تېرېدل او گمرکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداگريز ارزښت له ستراتیژیک اهمیت څخه لرنه و. یو وخت کندهار د هند د دروازي په نامه یادېده، په خواشینۍ سره د افغانستان تر تجزیې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کرکېچن شول. د خلکو ستونزې ورځ په ورځ ډېرېدلې.

د پوځیانو د لښکر ایستني لگښتونه او ملاتونونکي ماليې چې د هغوی له خوا وضع شوي وې خلکو یې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمې میلادي پېړۍ د احمد شاه بابا د مرکزي دولت د جوړېدو تر مهاله دوام درلود.

د ټولگي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د احمد شاه بابا واک ته رسېدو د مخه پر ټولنيز حالت او دویمه ډله دې پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

- ۱. د پیر روښان د خوځښت موخې کومې وې؟
- ۲. د پیر روښان تر وژلو وروسته د روښاني خوځښت مشري چاکوله؟
- ۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
- ۴. د میرویس خان هوتک پاڅون په کوم کال کې بریالی شو او کومې پایلې درلودې؟

د ټولگي څخه دباندي فعالیت:

زده کوونکي دې د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې وږایي.

احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټينگښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا واک ته د رسيدو
 څرنگوالی، د هغه اداري نظام او
 مهمي کړنې په دې لوست کې تر
 بحث لاندې نيول شوي دي.

کله چې ابدالي احمدخان د يو مرکزي دولت د ټينگښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندې وضعیت کې پروت و. د پړديو قواو په وسيله د افغانستان نيول او تجزيه، د مرکزي حکومت نشتوالی، د اقتصاد رکود، ناوړه ټولنيز حالت او په ګاونډيو دولتونو کې سياسي بدلونونو په افغانستان کې د يوه مرکزي دولت د جوړولو لپاره لار هواره کړې وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوځ کې ګډوډي پيدا شوه. د يادونې وړه چې د نادر افشار د پوځ يوه برخه له افغانانو جوړه وه. د هغوی شمېر ۴ زره څلجيانو، ۱۲ زره ابداليانو او ازبکو ته رسېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان څلجی او احمدخان په وړاندیز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د څلجيو، ازبکو، ابداليو او هزاره ګانو له مشرانو څخه د يوې قومي لړۍ جرګې د جوړولو غوښتنه وکړه، تر څو د جرګې له غړيو څخه يو کس د مشر يا پاچا په توګه وټاکي او د افغانستان د چارو د ادارې لپاره يو حکومت جوړ کړي، چې د داسې جرګې جوړولو ته د قومونو ټولو مشرانو څاره کېښوده.

د شير سرخ د مزار جرګه دکندهار د نادر آباد په نظامي کلا کې جوړه شوه او نهه ورځې ېې دوام

وکر. د جرگې غړي وروستی پرېکړې ته نه رسېدل، ځکه چې هر مقتدر خان سلطنت غوښت او یوازې هغه څوک چې غلی و، ابدالی احمدخان و او دا ځکه چې احمدخان د ابدالي قبیلې څخه و او د شمېر په لحاظ له نورو څخه کم وو. په پای کې په نهمه ورځ د جرگې غړيو داسې پرېکړه وکړه، چې د جرگې غړي دي یو څوک دحکم په توگه معرفي کړي، تر څو یو تن د مشر یا پاچا په توگه وټاکي. یاد شوی کس یو روحاني سړی و، چې په یوې قبیلې پورې یې تړاو نه درلود او حتی دکندهار اوسېدونکی هم نه و. دا هماغه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (لایخوان) زوی و، چې دکندهار ټولو خلکو پر هغه باور او هغه ته یې ارادت درلود. دغه صوفي سیاستوال له خپله ځایه پاڅېد، ابدالی احمدخان یې معرفي کړ او د ضمنو څو وړې یې د شاهي تاج پر ځای د هغه په بگړۍ کې وټول. لویو خانانو له ناچارۍ احمدخان ته بیعت وکړ او هغه یې د افغانستان د پاچا په توگه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوی او د دولت خان سلووزي لمسی و مور یې د عبدالغني خان الکوزي خور وه، چې د نادر افشار په وخت کې دکندهار پخواني والی و. ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ زیږدیز کال په هرات کې وزېږېد، که څه هم د هغه د زېږېدو د ځای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې یو شمېر تاریخپوهانو د هغه د زېږېدو ځای هرات او یو شمېر یې ملتان گڼي، ځکه له ډېرو وختونو راهیسې په ملتان کې یو کور دی، چې سلوزیان یې هغه د احمد خان د زېږېدو ځای گڼي.

احمد خان ابدالی د ځوانۍ پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. ډېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه او وړتیا معلومه شوه او هغه یې د افغاني او ازبکي قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ایران وضع گټه وچه شوه. په شمال کې د جنیدي دولت منځ په زوال شو او په هند کې د مرهټه دولت د "سواجي" په مشرۍ منځ ته راغی، چې د اورنگزیب تر مرگ وروسته د هند بابرې دولت ددې توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي، یاد شوي بدلونونه ددې سبب شول، چې احمد شاه بابا ډالمن او خاطر جمع کړي او وېي کړای شول چې له دغو حالتونو څخه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سیمو د لاس ته راوړلو په برخه کې ډېره گټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېده چې د خپلو گټو د خوندیتوب لپاره د لویو ملاکینو او قبایلي رئیسانو شتون د یوه باثباته دولت د ټینګښت لپاره ښایي هغه ته ستونزې جوړې کړي، ددې لپاره چې پر دغو ستونزو بریالي شي، هغوی یې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرگو کې یې غړیتوب ورکړ، د هغوی نظرونو ته یې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې یې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسېد لاندې ټکي یې د یوه ټینګ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توگه وټاکل. لومړنۍ موخه یې د یوه مرکزي حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت يوه ودانۍ

جوړولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته کول و. دويمه يې دا وه، د افغانستان طبيعي سرحدونه چې د آمو له سيند څخه د سند تر سيند پورې وو، نامين کړي او دريمه موخه يې د گاونډيو هېوادونو پر وړاندې د دفاع ټاکل و. ددې لپاره چې داخلي اختلافات له منځه يوړسي او په دولتي چارو کې له خلکو مشوره واخلي، د لومړي ځل لپاره يې يوه دايمي جرگه جوړه کړه، چې د شپږ سرخ د مزار د جرگې څښې غړي يې په کې هم شامل کړل.

د يوې ښې ادارې د لرو لپاره يې لومړۍ ادارې او پوځي تشکيلات رامنځ ته کړل او ياد شوي تشکيلات يې د ميرويس نيکه د تشکيلاتو اقتباس و، چې غوښتل يې د هغه ناانامه طرح بشپړه کړي.

احمد شاه بابا د ټولو ادارې، قضايې او نظامي تشکيلاتو په سر کې د قاطع نظر واک درلود. په دې مانا چې پخپله پاچا د ټولو چارو اداره په لاس کې درلوده او په مرکز او ولايتونو کې يې هم ادارې او پوځي تشکيلات جوړ کړل. که څه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ کلن سلطنت په موده کې د مرکزي حکومت د ټينګښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنگه پوځي سفرونو د هېواد په د ننه او بهر کې دومره مصروف کړی و، چې ويې نه شو کړای چې د اقتصاد د پرمختيا، ښوونې او روزنې او کلتور په برخه کې ځانگړي پاملرنه وکړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت کې څښې کارونه لکه د

کندهار او تاشقرغان د ښارونو جوړونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکي خرقې په خوا کې، چې د هغه وخت د معمارۍ د سبک استازیتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره ډېره مینه درلوده چې یو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پر وخت ولیکل شول، چې کولای شو، د کتابونو او لیکوالو نومونه یې یاد کړو: تاریخ احمد شاهي په دوه ټوکه کې ، د هغه د دربار د منشي محمود الحسینی په وسیله، "تواریخ حافظ رحمت خاني" د میر محمد فاضل په وسیله طبعي کتاب "بحر الفراید" چې قاضي دل محمد افغان لیکلي او "خلاصه الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان بربخ لیکلي او همدارنگه لومړنی موزیم د "بیت الاشرف" په نامه په کندهار کې جوړ شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لویې مدرسې جوړې کړې، چې تر ټولو مشهوره یې د "کندهار زره جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا دیوان ددي استازیتوب کوي، چې هغه له عرفان او تصوف سره مینه درلوده.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې قدرت ته د رسېلو په څرنگوالي او دویمه ډله دې د مرکزي حکومت پر ټینګښت یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتي:

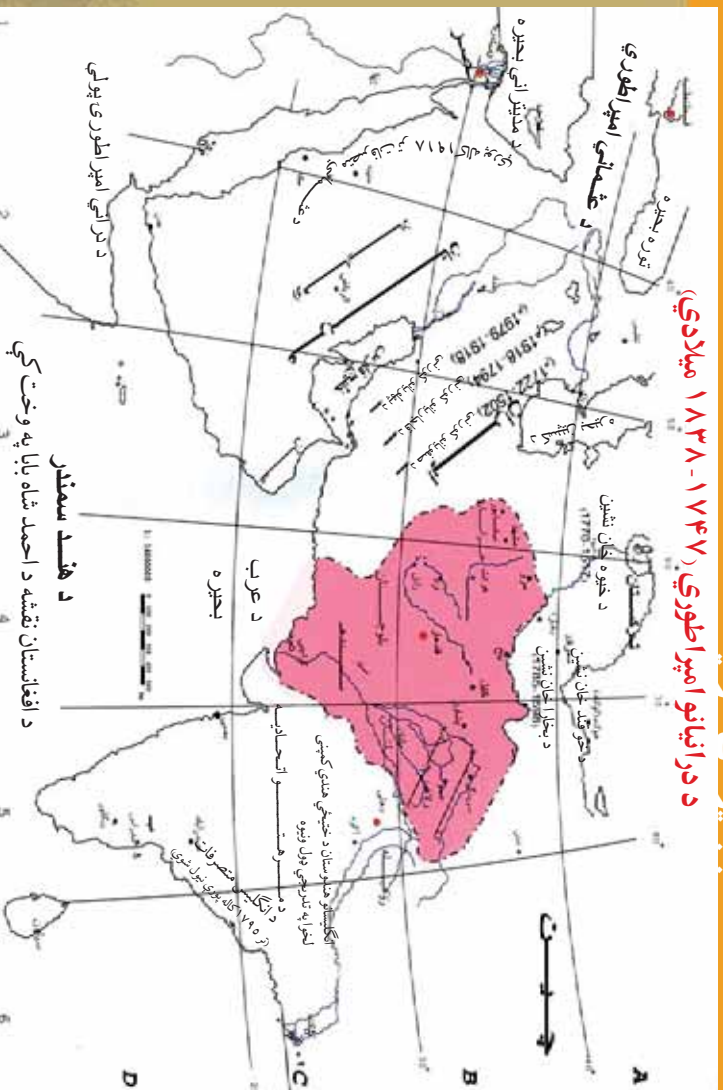
۱. احمدشاه بابا په کومه جرګه کې د مشر په توګه وټاکل شو؟
۲. احمدشاه بابا د دندو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نیوه؟
۳. د احمدشاه بابا د معمارۍ د یو څو بیاګو نومونه واخلئ.

د ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا د فرهنگي وضعیت په اړه له فرهنگي شخصیتونو او خپلو ښوونکو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې وولايي.

د احمد شاه بابا یوځي سوقات د درانیانو امپراطوري (۱۷۴۷-۱۸۳۸ میلادي)

په دې لوست کې به د احمد شاه بابا د واکمنۍ په وخت کې د هغه د پوځي سوقيانو او د هغو د پايلو او لاسته راوړنو سره پيژندگلوی تر لاسه کړئ.

احمد شاه بابا کله چې واک ته ورسېد، له هغه څخه وړاندې افغانستان د پرديو قواو په وسيله تجزيه او نيول شوی و. ځکه نو احمد شاه بابا د پخوانيو له لاسه تللو سيمو د لاسته راوړلو او د طبيعي سرحدونو د ټاکلو لپاره يو لړ سفرونه او پوځي سوقيات پيل کړل، چې په دې لوست کې به په لنډه توگه معلومات تر لاسه کړئ.

لومړی سفر (۱۷۴۷-۱۷۴۸ میلادي)

سپاه سالار خان جهان خان د غزني، کابل، جلال آباد له لارې د سند تر سواصلو پورې ورسېد. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوښتل يې چې د ايماقو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره وجنگيږي، خو ايماق او هزاره قواوو دا کار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختيځ په لور حرکت وکړ او د لارې په اوږدو کې د خلکو له هر کلي سره مخامخ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جگړه کې مقاومت ونه کړای شو او لاهور ته وتښتېد. احمد شاه بابا لاهور ونيو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختګ څخه په ویره کې ولولېده او مغولي احمدشاه خپل وليعهد، صدر اعظم قمرالدين د ډيرو قواو سره د مقابلې لپاره ولېږه او افغاني قواوې د هندي توپخانې تر اور لاندې راغلې ، چې ډېر تلفات يې افغانانو ته واړول . احمد شاه بابا مجبور شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسيله رامنځ ته شوی و، کندهار ته ستون شو .

د دويم سفر :

د ۱۷۴۹م کال په لومړيو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. درې کسه نادري حاکمان احمد شاه بابا ته تسليم نه شول او د هغوی له ډلې څخه دروېش خان هزاره خپله پلوي له احمدشاه بابا څخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسيله ونيول شو. احمد شاه بابا دروېش خان د هرات والي وټاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان ته حکم وکړ چې شمالي سيمو ته سفر وکړي، د جنېدي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، قارياب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولي خان يادي شوې سيمې يو په بل پسې ونيولې . او له مرکزي حکومت سره يې يو ځای کړي .

د درېيم سفر :

د ۱۷۵۰ ميلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بيات» په نيشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نيشاپور ته مخه وکړه. عباس قلي بيات د احمدشاه بابا له پوځ سره په جگړه کې ماتې وخوړه او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه وربانښه او د دويم ځل لپاره يې د نيشاپور حاکم وټاکه ، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسېد، خبر شو چې مير علم خزيمه پر مشهد يرغل کړې ده «روزند شاهرخ» د نادر افشار کړوسې چې احمد شاه بابا د مشهد والي ټاکلي و، د مير علم خزيمه په وسيله يې واکه شوې و. احمدشاه بابا مشهد ته ولاړ، مير علم ته يې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنيت يې بيا تامين کړ .

څلورم سفر :

په (۱۷۵۱) ميلادي کال کې د پنجاب والي ميرمنو چې مخکې د مالياتو په ورکړه ژمن شوی و، انکار وکړه او احمد شاه بابا خپل استازی هغه ته واستاوه، خو د پنجاب والي د مالې له ورکړې څخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختيځ ته سفر وکړ، د پنجاب والي ميرمنو سپاه سالار «گورامل» د احمد شاه بابا سره د

جگړې د مقابلي لپاره ولېږه. جگړه چې د «شاه درې» په سيمه کې پېښه شوه، گورامل په کې ووژل شو او لښکر يې ماتې وخوړه. مېرمنو له احمدشاه بابا څخه بېښنه وژوندته او احمد شاه بابا هغه وښانه او بيایي مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه، چې د پنجاب او ملتان ولايتونه به د افغانستان يوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا ياد شوی ژمنليک د خپل استازي په وسيله د مهر او تايد لپاره د ډهلي دربار ته واستاوه او په دې ترتيب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پورې وتړل شول. د ۱۷۵۱ ميلادي کال په پای کې احمد شاه بابا يو لښکر د خواجه عبداللله په مشرۍ د «ټنګ او حسن ابدال» له لارې د کشمير د يو ځای کولو لپاره هغې سيمې ته واستاوه، تر څو د کشمير خواجه خپل مناسبات د هند له دولت څخه پرې او خپل يو ځایوالي له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختيځ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ زیږدیز:

په (۱۷۵۳) ميلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مر شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوی محمد امين يې د والي په توگه وټاکه. د محمد امين مور (بېگم مغلايي) د زوی پر ځای ولايتي چارې پرمخ وړلې. په همدې وخت کې د ډهلي دربار د هند د صدراعظم (صمد الملک غازي الدین) د لاس اله شوی و او غازي الدین د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوی لري او پر ځای يې دويم عالمگير د ډهلي پر تخت کېناوه. بېگم مغلايي يې بندي کړه او د پنجاب ولايت يې ادينه بېگ ته وسپاره. عالمگير (نجيب الدوله) د سهارنپور د والي په مشرۍ لښکر د احمدشاه د مقابلې لپاره واستاوه، خو نجيب الدوله پرته له جگړې له احمد شاه بابا سره يو ځای او عالمگير اړ شو، چې له ډهلي سره نږدې له احمد شاه بابا څخه هر کلی وکړي. احمدشاه بابا د اړيکو د ساتني لپاره د عالمگير ورپه شهزاده تيمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

په سهيل کې شپږم سفر:

کله چې احمد شایبا له هند څخه افغانستان ته راغی، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مټ د پنجاب پر بزگرانو درني ماليې کېښودې، چې په دغه کار سره پاڅونونه رامنځ ته شول او ډېر ژر سيکانو ددې شور شونو مشري په غاړه واخيسته. په امرتسر کې يې په تشکيلاتو پيل وکړ، چې په پای کې د افغانانو او سيکانو تر منځ جگړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاه سالار نجيب الله يوسف زی وټينښت، چتانو او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ. غازي الدین د هند پخواني صدراعظم په پنجاب کې سيکان د افغانانو پر ضد تحریک کړل، ادينه بېگ

د سيکانو په اتفاق په (جلندر) کې ډېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م کال د اپرېل په مياشت کې افغاني قواوې له منځه لاړې او عبدالصمد يې بندي کړ. شهزاده تيمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت وړنه شو کړاى، تر اټک پورې شاګ يې وکړ پاڅون کونکو پرته د (اودى) د ټول هند حکمراني يې تر لاسه کړه. احمد شاه بابا په بېرني توګه د هند قضيه راتلونکي ته پرېښوده. ځکه چې پخپله د بلوچستان په نا آرميو کې مصروف و. د شاه ولي خان په مشرۍ يې پوځ بلوچستان ته ولېږه او وروسته له جګړې د شوريشانو مشر نصير خان بلوچ ماتې وخوره او د سولې غوښتنه يې وکړه، چې احمدشاه بابا ويانېه او بلوچستان د پخوا په څېر د افغانستان يوه برخه شوه. احمدشاه بابا د نورالدين په مشرۍ لښکر پنجاب ته ولېږه او پخپله کندهار ته راغى، تر څو سيکانو او مرهټه و سره د حساب لپاره خپلې قواوې راټولې کړي.

اووم سفر- د پاڼي پټ جګړه ۱۷۶۰ - ۱۷۶۱ زېږديز:

په ختيځ کې د احمدشاه بابا دا سفر د ډېر اهميت وړ دى، ځکه په ۱۷۵۸ ميلادي کال کې په هند کې ډېرې مهمې بېښې رامنځ ته شوې. لومړى د پنجاب سيکانو پاڅون وکړ. ور پسي مرهټيان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او درېيم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړى و، له منځه لاړ. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصير خان بلوچ په ټکولو مصروف و، د مرهټيانو مشر (سند يا) مرکزي هند ته ورسېد. راجپوتانو او جېانو سره يې اتحاد وکړ او سنډيا د پنجاب لورې ته حرکت وکړ. ادينه بيګ هم ور سره يو ځاى شو او پنجاب يې ونيو. شهزاده تيمور او سردار جهان خان پېښور ته شاګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوچستان څخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځيانو سره د بولان د درې له لارې سند ته ورسېد او له شهزاده تيمور او جهان خان سره يو ځاى شو. د پنجاب لورې ته يې حرکت وکړ، سنډيا او غازي الدين چې څنگه د احمدشاه بابا له حرکت څخه خبر شول، له نجيب الدوله سره يې سوله وکړه او د دهلي لورې ته روان شول. په دهلي کې يې دويم عالمګر وواژه او کړوسى يې پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درېو قواو سره مخامخ شو. لومړنى د سنډيا قوا، د دهلي د لارې په اوږدو کې، دويمې قوې په (هولاګر) پورې اړه درلوده د جېنا په کښ لورې کې ځاى پر ځاى وه او درېيمه قوه د (جنگورا) او غازي الدين وه.

څنگه چې جګړه پيل شو، درې ګونه قواوې د احمدشاهي د ځواک پر وړاندې ماتې وخوره، کله چې غازي الدين او جنگورا د سنډيا له ماتې خبر شول، دهلي يې پرېښود او وتښتېدل.

د مرهټيانو مشر(رالا باجي) د مرهټه و ټولو مشرانو ته خبر ورکړ، چې نوي لښکر ترتيب کړي او راجپوتانو له مرهټه و سره اتحاد وکړ، چې شمېر يې دوو لاکو ته رسېده، په داسې حال کې چې د احمد شاه بابا د پوځيانو شمېر ۶۰ زره و. د پاني پت په ډگر کې ډېره لويه جگړه ونښته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وخوړه. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. د ډهلي تخت يې شهزاده علي گوهر، سياسي او اداري چاري يې شجاع الدوله او پوځي چاري يې نجيب الدوله ته وسپارلي او پخپله کندهار ته راستون شو.

۱۷۶۲ - ۱۷۶۳ زېږديز:

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سيکانو د «جياسينگ» په مشرۍ د دويم ځل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر يې په يوه پوځي مرکز تبديل کړ. په کشمير کې يې ضد افغاني تبليغات پيل کړل او د لاهور ښار يې ونيو. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سيکانو اویا زره لښکر يې تارومار کړ او سردار نجيب الدوله ته لارښوونه وکړه چې د «سهند» او کشمير امنيت ټينگ کړي.

نهم سفر - ۱۷۶۳ زېږديز کال:

د سيکانو تر ماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتيا له امله چې ورپېښه شوې وه، د نوموړی کال تر پايه يې داخل او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سيکانو له جټانو او مرهټه و سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند يې د ۴۰ زره پوځيانو په وسيله حملې پيل کړې او د ډهلي د نيولو نيت يې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ ز کال کې پنجاب ته لښکر ولېږه او شورشيانو ته يې ماتې ورکړه او په غرونو کې يې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان بلخ ته ولېږه ترڅو د جنيدې سلسلې له اخري پاچا عبدالعزيز خان سره خبرې وکړي، په مذاکراتو کې داسې يو تړون لاسليک شو چې د آمو سيند د پخوا په څېر د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدي کرښه وټاکل شوه. وروسته شاه ولي خان بهخشان ته ستون شو. خرقه مبارکه يا د حضرت پيغمبر(ص) کالي يې د فيض آباد له ښار څخه له خانه سره کندهار ته راوړه.

لسم سفر - ۱۷۶۹ زېږديز کال:

د ۱۷۶۹ ز کال په نيمايي کې د نصرالله ميرزا او نادر ميرزا د نابينا شاهرخ د زامنو ترمنځ د قدرت د لاس ته راوړلو پر سر اختلاف پيدا شو او په خراسان کې حالت د خرابۍ لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهد ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اړیکې ټینګې کړې وې. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوچستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې ووژل شو. نصر الله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه. احمدشاه بابا د نادر افشار په پاس خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخپله کندهار ته راغی او دا د احمدشاه بابا آخرنی سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهی، وروسته د سرطان په ناروغۍ اخته شو او په پنځوس کلنۍ کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ زیږدیز کال کې د خرقې مبارکې ترڅنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موټی او متحده کړه او خلکو د ښکو اخلاقو، تقوی، مهربانی، او د هغه د ښکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ.

احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځي ژوند کې له لسو ځلو ډېر هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادي کال کې یې له نړۍ سترګې پټې کړې نو لویه امپراتوري یې په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سهند، لوېدیځ کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینده او په سهیل کې یې د عربو تر بحیرې پورې پراخوالی درلود.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کونزکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د پوځي موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځي سوقيانو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟
۲. احمدشاه بابا د هیواد لوېدیځ ته څو ځله سفر کړی، لاس ته راوړنې یې وروایست؟
۳. د احمدشاه بابا هند ته تر ټولو مشهور سفر څه نومېده او هم وروایست چې کومې پایلې یې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کونزکي دې له مشرانو او فرهنگیانو څخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافیوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وولايي.

د احمد شاه بابا ځایناستی د تیمور شاه پاچاهي (۱۷۷۳-۱۷۹۳ زیږدیز):

د احمد شاه بابا څخه وروسته د هغه ځای ناستو او ورثې وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه څخه په میراث پاتې وه وساتي په دې لوست کې به معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷۴۲ زیږدیز کال په مشهد کې زیږېدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د درې ژبې شاعر و. د احمدشاه بابا د مړینې پر وخت کې یې د هرات د والي په توګه ډنډه درلوده. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې ولیعهد یا ځایناستی ټاکلی و. د احمدشاه بابا تر مړینې وروسته شهزاده سلېمان د خپل خسر صدر اعظم شاه ولي خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغی، شهزاده سلېمان یې بندي او شاه وليخان یې وواژه. په دې توګه تیمورشاه پاچاهي ته ورسېد. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په لومړي کال پایتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ.

تیمور شاه څو داخلي او بهرني پاڅونونه په بریالیتوب سره له منځه یووړل. تیمورشاه د خپلې پاچاهي په ۲۰ کلنه موده کې وکړاى شول چې هغه سیمې چې له پلازه یې ورته په میراث پاتې وې، وساتي. د هغه تر مرګ وروسته د هغه د زامنو یې اتفاقي، د ایران لاسوهني او د روسانو او انګلیسانو سیالی، د افغاني لویې امپراتورۍ د سقوط سبب شوې، تیمورشاه په ۱۷۹۳ز کال کې مړ او د کابل په چهارباغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ زېږديز):

د تیمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقي، یو علت دا گڼل کېږي چې تیمورشاه وليعهد نه و ټاکلی. شاه زمان چې د نورو وروڼو په پرتله پلار ته نږدې و، لایقه او با کفایته ځایناستي بې ځان گانه. شاه زمان له ټولو شهزاده گانو او مشرانو څخه غوښتنه وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرگه کې گډون وکړي. جرگې شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکه. نوموړي د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډې مودې لپاره یې د جرگې غړي په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرگه کې یې گډون نه درلود، د هغه پاچاهي یې ونه منله. په دوو بېلابېلو جگړو کې محمود او همایون ماتې وخوړه. محمود ایران ته ورتښتېد او همایون بندي او روڼد کړای شو.

زمان شاه

وروسته یې سردار پاینده محمد خان له وزارت نه څخه لرې کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره یو ځای شو او په دې هڅه کې شو، چې شاه زمان له پاچاهي لرې کړي. کله چې شاه زمان د پاینده محمد خان له طرحې خبر شو، هغه یې ونيو او وني وژر فتح خان د خپل پلار د مرگ په سبب له شاه محمود سره نږدې شو.

شاه زمان هیله درلوده، چې د افغانستان وضع ښه، سوله او آرامي ورته راشي. خو شاه په داخل کې د خپلو وروڼو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انګلیس د تحریکاتو او د ایران د لاسوهنو سره مخامخ شو.

په همدې وخت کې ناپیلون بنیارت خپل استازي شاه ته د ایران له لارې کابل ته راوېږه او د ناپیلون طرحه دا وه، چې اویا زره فرانسوي او روسي قواوې د افغانستان له لارې پر هندوستان يرغل وکړي، تر څو په هند کې د انګلیسانو د پرمختګ مخه ونیسي، په داسې حال کې چې شاه زمان یو لاک او پنځوس زره پوځیان درلودل او فونډل یې چې هند له انګلیسانو ونیسي، هغه د ناپیلون طرحې ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انګلیس څخه د خلاصون لپاره له شاه زمان څخه همدا هیله درلوده.

محمود د ایران د قاجاري قواو او تنښتلو سردارانو په مرسته پرته له جگړې خراسان او هرات

ونبول، پر سيستان او فراه يې يرغل وکړ او تر کندهاره ورسېدل، خو د شاه زمان قواو د کندهار پر لور حرکت وکړ. د لاري په اوږدو کې جنرال احمد شاه نوزي له خپلو لس زرو پوځيانو سره له محمود سره يو ځای شو او محمود غزني ته راوړسېد. شاه زمان د دې وضع په ليدو سره له کابل څخه د پېښور په لور شاتگ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شينواری لخوا ونیول شو او د خپل ورور محمود په وسيله روڼد شو. زمان شاه د روڼتوب څخه مخکې د کوه نور الماس د ملا عاشق شينواري په کلاه کې پټ کړ. نو په دې توگه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انگليس د استعماري سياست، د ايران د لاس وهنې، د محمود او ديو شمير سياسي شخصيتونو بې کفايتي په پايله کې افغانستان يو وار بيا په سياسي او اقتصادي انحطاط کې پورب شو.

د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱ - ۱۸۰۴ زېږديز:

د شاه زمان له خلع کېدو وروسته شهزاده محمود د وزير فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغو خدومتونو له امله چې کړي يې وو، د «شاه دوست» لقب يې ورکړ، خو د محمود د بې کفايتي له امله د هېواد په اداره کې سياسي بحران رامنځ ته شو. همدارنگه د انگليسانو استعماري فعاليتونو ټول افغانستان ونيو، د ايران قاجاري دولت د انگليسانو د لاس اله شوه، د خراسان د ولايت د تجزيې په لټه کې شو او د پنجاب ولايت چې پخوا د افغانستان د قلمرو يوه برخه وه، سيکانو په کې د خپلواکي اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له زندېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچا کېدو څخه خبر شو، نو غرنگه چې شاه زمان يې سکه ورور و، نو د شاه زمان خچ اخيستل يې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نيولو اقدام يې وکړ. که څه هم په لومړيو وختونو کې انگرېزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمايه کاوه، مگر وروسته د خپلو

شاه محمود د

استعماري غرضونو د پرمخ وړلو او د شاه زمان په وسيله پر هندوستان د ناپليون د يرغل د ختني کولو لپاره يې تر هغه شاه شجاع ښه خبره پيدا کړه او هغه يې د شاه محمود پر ضد لمساوه. شاه محمود د بالاحصار په ارگ کې په عيش و عشرت اخته و او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وې چې د قدرت د لاس ته راوړنې پر سر يو له بله سره په سيالي اخته وو، لکه فتح خان «شاه دوست» شيرمحمد خان (مختار الدوله) او صدر اعظم محمد اکرم خان، کله چې وزير

فتح خان د مالیاتو د لاس راوړني لپاره پېښور ، کوهټ او بنو ته سفر وکړ . د مالیاتو تر لاسه کولو وروسته يې شهزاده کامران ته چې په کندهار کې و ولاړ او له کندهاره کابل ته راوگرځېد .
 د محمد اکرم خان پر ځای د صدر اعظم په توگه ټاکل شوی و . په همدې وخت کې یو شمېر لوړ دولتي خلک له کابل څخه وتښتېدل او له شاه شجاع سره یو ځای شول . د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنگ شوي وو ، د هغه پر ضد يې پاڅون وکړ او هغه يې په بالاحصار کې محاصره کړ . د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر څو چې د کوهدامن او کوهستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته را ورسېدل . شاه محمود يې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته يې په قلعه قاضي کې ماتې ورکړه او په دې توگه د محمود لومړۍ واکمني پای ته ورسېده .

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي . لومړنۍ ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پېښو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولگي کې وولايي .

پوښتني:

- ۱ . د تیمورشاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ .
- ۲ . تیمورشاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوړه ؟
- ۳ . قدرت ته د زمان شاه د رسېدو په اړه معلومات ورکړئ .
- ۴ . د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې لیست کړئ .

د ټولگي څخه دباندي فعالیت:

زده کوونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انگلیسانو د پالیسۍ په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وولايي .

د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي ۱۸۰۴-۱۸۰۹ زېږديز

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع څخه در لوده د هغه له جلوس څخه وروسته تر سره شوه. په لاندې متن کې معلومات در کول کېږي.

د شاه زمان، رنډېلو، د شاه محمود د ادارې کمزورتيا او له هغه څخه د خلکو کرکه د شاه شجاع د پاچاهۍ لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ۱۸۰۴ زېږديز کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوښتنه د زرمتم او لوگر له لارې کابل ته ننوت او په بابر بن کې دېره شوه او خپله دوستي يې له انگرېزانو سره ښکاره کړه. وزير فتح خان د مالياتو د راغونډولو لپاره باميانو ته تللی و. کله چې کابل ته راوړسېد، غوښتل يې چې شاه محمود له محاصرې خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، ځکه نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزير فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جگړه ونښته، چې په پایله کې وزير فتح خان ماتې وخوړه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتښتېد. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينواري کابل ته راوست لومړی يې ترې د کوه نور الماس واخيست او بيا يې وواړه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټينګښت په برخه کې له وزير فتح خان او د هغه له

ورونو څخه وېره درلوده او هغه يې وکړه چې له وزير فتح خان سره خپلې اړيکې ښې کړي او دښمني او خصومت پرېږدي. هغه و چې وزير فتح خان يې په ډېر درناوي کابل ته راوغوښت، شاه شجاع د دوست محمد خان لور د وزير فتح خان ورېره خان ته په نکاح کړه، خو له دې سره يې پر يو بل باور نه درلود. ځکه چې د دښمني اصلي رېښه يې د شاه زمان په وسيله د سردار پاينده محمد خان اعلامول وو چې د وزير فتح خان د پلار قاتل گېل کېده نو وزير فتح خان هڅه کوله چې شاه محمود د دويم ځل لپاره پاچاهي ته ورسوي. په همدې وخت کې شاه محمود د کابل د بالا حصار له زندانه وتښتېد. هغه جگړه چې د شاه شجاع او د شاه محمود د قواوو ترمنځ وښته، په پايله کې يې شاه شجاع ماتې وخوړه او شاه محمود د دويم ځل لپاره پاچاهي ته ورسېد.

د شاه محمود دويم ځل پاچاهي ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ زېږديز

شاه محمود د وزير فتح خان په مرسته دويم ځل پاچاهي ته ورسېد او يو شمېر لوړ رتبه مامورين لکه محمد اکرم خان امين الدوله، شير محمد خان، مختار الدوله او مير علم اعدام شول، ځکه چې دوی د شاه محمود د لومړي حکومت پر وخت شاه شجاع ته ښتېدلې وو، د شاه شجاع د پاچاهي پر وخت يې له هغه سره مرسته کړې وه.

وزير فتح خان له خپلو وروڼو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راوړنې لپاره يې خپل وروڼه پر مهمو دولتي دندو وگومارل، چې د وزير فتح خان په ورځ ډېر پلټونکي واک شهزاده کامران انانديښمن او کينه کېس کړ. شاه په داسې يو حالت کې د مزو په تېرولو لگيا او له دولتي چارو ناخبره و او د اقتدار ساحه يې يوازې کابل او کندهار وه، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې لاندې و او کشمير عطا محمد خان اداره کاوه، چې د مرکزي دولت اطاعت يې نه کاوه. په هرات کې د شاه محمود سکه

وزیر فتح خان

پیل کره، چې په پایله کې ایرانی قواو ملي وخوره او شانگ یې وکړ. شاه محمود چې د شهزاده فیروز الدین د کورنۍ له سپکاوی، خبر شو، شهزاده کامران یې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولېږه. دوست محمد خان وتښتید او کامران وزیر فتح خان ونيو او بوند یې کړ. د وزیر فتح خان وروڼه چې د هغه له رښېدو څخه خبر شول، په ټول افغانستان کې له کشمیره تر هراته یې په اله گوله لاس پورې کړ. دوست محمد خان له کشمیر څخه راغی او کابل یې ونيو. وزیر فتح خان چې له شاه محمود سره بندي و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزیر فتح خان راضي کړي چې وروڼه یې له جگړې څخه لاس واخلي، خو د فتح خان وروڼو جگړه غوره وگڼله. څرنګه چې د شاه محمود غوښتنه تر سره نه شوه، نو وزیر فتح خان یې وواژه، په هرات کې یې جلا حکومت جوړ کړ، خو دې حکومت تر ۱۸۴۲

زېږدیز پورې دوام وکړ او بیا افغانستان د سملوزو، بارکزیو ورونو او د انګلیس د استعماري سیاست د سیالی، ډګر وګرځېد.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې پر دوو جلا جلا وروشل شي. لومړنی ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسیدو په څرنګوالي او دویمه ډله دې د شاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- د وزیر فتح خان ونډه د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې بیان کړی.
- ۲- شاه محمود دویم ځل لپاره څرنګه واک ته ورسید؟
- ۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لومړۍ ځل کې کومې کړنې وکړې؟

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کېدو وروسته د انګریزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنگي څیرو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د سيالو او اختلافاتو منځ ته راتگ

ولي سيالی او اختلافات د سدوزيو او بارکزيو کورنيو تر منځ را پيدا شوي. لاملونه يې څه وو، څه پایلې يې درلودې؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزي د کندهار د بارکزيو رښتني پوري تر او لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم څخه وو. ځکه نو بارکزي او محمدزي په يو قوم پوري اړه لري. حاجي جمال بن حاجي يوسف بن يارو بن محمد د شپږ سرخ د مزار د جرگې غړی او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و. سردار پاينده محمد خان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د پوري سياسي توپي له امله ووژل شو او وزير فتح خان د پلار د خچ اخیستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرځولو کې فعاله ونډه درلوده. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی هغه روزند او بيا يې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډي مودې لپاره يې هلته پاچاهي وکړه.

وزير فتح خان د شلو په شاوخوا کې وروڼه درلودل، چې هريو يې د واک د تر لاسه کولو هڅه

کوله، په ځانگړي توگه سردار محمد عظیم خان او سردار دوست محمد خان. د مرکزي دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ یې اتفاقي او ځان خوښتني د دې سبب شوي چې تر منځ یې جگړې رامنځ ته شي. هغوی ونه شو کړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزي دولت ورغوري. د هغوی پر له پسې جگړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د گډوډیو او بې نظمیو لور ته یووړ او د افغانستان خلکو ته یې بېوزلي او بدبختي په ارمغان راوړه، چې همدې کار د هېواد مرکزي دولت له منځه یووړ او اقتصاد او کلتور یې کمزوری کړ.

سردار دوست محمد خان چې څنگه کابل ونیو، خپل ورور امیر محمد خان یې د غزني والي وټاکه. خو کابل ته د کشمیر د والي محمد عظیم خان په راتگ سره د هغوی تر منځ اختلاف ډېر شو. هر یوه خوښتل چې د سدوزیو له شهزادگانو څخه یو سلطنت ته ورسوي او پخپله د وزیر په توگه کار وکړي. چې په دې توگه سردار محمد عظیم خان (ایوب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علي شاه) سلطنت ته ورسول او دوي د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحیت له دواړو ورونو سره و او په کابل کې په یوه وخت کې دوو پاچاهانو او دوو وزیرانو واکمني کوله.

په ۱۸۱۹ زیږدیز کال کې سردار محمد عظیم خان سلطان علي شاه له سلطنته لرې او دوست محمد خان یې له وزارت نه معزول کړ.

کابل سردار محمد عظیم خان، غزني سردار دوست محمد خان، پېښور سردار یار محمد خان، کشمیر سردار نواب عبدالجبار خان او دیره جات (دیره اسماعیل خان او دیره غازي خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل شول. شمالي او مرکزي ولایتونه، بدخشان، تخار، بلخ، میمنه او جوزجان د ځایي حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوک الطوائفي په کې واکمنه وه. د هرات ولایت د شاه محمود په وسیله اداره کېده. په دې توگه افغانستان د موروثي ملکیت په توگه د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ وېشل شوی و.

خرنگه چې د افغانستان بهرني دښمن؛ د پنجاب سيکان؛ د افغانستان له بربړو او سفرونو څخه بې ترخه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوره حالت او د وزير فتح خان د ورونو د خپلمنځي بې اتفاقيو څخه بې گټه واخيسته. رنجيت سينگ د هغه قرارداد له امله چې له انگليسانو سره بې لاسليک کړی و، نه شو کولای چې د ستلج له سيند څخه راتېر شي او نورو سيمو ته لاسرسی پيل کړي، نو ځکه د افغانستان ختيځو سيمو ته متوجه شول. لکه چې په خان کې بې دا توان ليده، لومړی بې ملتان، کشمير او بيا بې پېښور تر اټکه ونيول. سردار محمد عظيم خان او امير دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تلو سيمو د نيولو لپاره سند ته ولاړل، خو امير دوست محمد خان ناڅاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته بې له سردار محمد عظيم خان سره مخالفت ښکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل څخه غزني ته روان شو.

سردار محمد عظيم خان پرته له جگړې کابل ته راغی، په دې وخت کې رنجيت سينگ ځينې نورې سيمې هم ونيولې او سردار محمد عظيم خان د دويم ځل لپاره د رنجيت سينگ د مقابلې لپاره خپل قوتونه ولېږل او پرته له کومې لاسته راوړنې چې غوښتل يې کابل ته راشي، د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زيارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظيم خان د زوی سردار حبيب الله خان له مخالفت سره مخامخ شو.

امير دوست محمد خان د يوه حکومت د جوړولو سربره جوړه کړه، په داسې حال کې چې د سيکانو پرمختگ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انگليسانو په لاسون د کندهار د نيولو تياری ونيو. امير دوست محمد خان لومړی جلال اباد ته سفر وکړ او هغه بې ونيو او وروسته بې خپلې قواوې کندهار ته ولېږلې. د امير دوست محمد خان او د انگليسي جنرالانو او شاهشجاع د قواو تر منځ تر سختې جگړې وروسته د دښمن قواو ماتې وخوړه او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملاگري بي وٽنبٽيل. شاه شجاع د خٽڪو په غرونو کي پټ شو.

امير دوست محمد خان چي کله په کندهار کي و، د رنجيت سنگ د ټکولو لپاره بي اقدام وکړ، خو د کندهار سردارانو بي مرسته ونه کړه، هغه ناهيلي کابل ته ستون شو. کله چي د خير دري له نيولو څخه خبر شو، خپل زوی سردار محمد اکبر خان يي له لږو قواو سره هلته واستاوه وزير محمد اکبر خان يوازي دفاع کوله او نه بي غوښتل چي تعرض وکړي، ځکه چي له کابله بي مرستندويه قواو ته انتظار کاوه. نوي راغلي ځواک له رنجيت سنگ څخه وغوښتل، چي پښور خالي کړي، خو رنجيت سنگ ورته ارزښت ور نه کړ.

په ټولگي کي دننه فعاليت:

زده کوونکي دي پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنی ډله دي د سلو زينو او بارکزيو د خپل منځي اختلافاتو د عواملو په اړه او دويمه ډله دي د انگليسانو د لمسون او د اختلافاتو په زياتوالي کي خپل معلومات د خپلو ټولگيوالو په وړاندی وويي.

پوښتي:

۱. وزير فتح خان کومې کورنۍ پورې اړه درلوده؟
۲. د سلو زينو او بارکزيو د سياليو لاملونه څه وو؟
۳. د سيمي څو اکونو په ځانگړي توگه انگليسانو د بي اتفاقو په ډيرولو کي کوم نقش ولوباوه؟

د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د سردار دوست محمد خان او سردار عظيم خان دسياليو د اصلي لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کي دي وويي.

د واک ليرد او لاسوهني (۱۸۱۸-۱۸۳۴زېږديز)

د واک ليرد څرنگه له سلوزايانو څخه بارکزيانو ته سرته ورسيد؟ انگليسانو څه غبرگون وښود او د افغانستان د خلکو لپاره يې کومې پايلې درلودې. په دې لوست کې ورسره پيژندگلوي تر لاسه کوئ.

د سدوزيو سلطنت د احمدشاه بابا په مشرۍ په کال (۱۷۴۷ز) کې پيل او د ايرب شاه سدوزي په سلطنت سره پای ته رسېږي. يوشمير کورني او بهرني لاملونه د سلوزيانو د سقوط سبب شول چې په لاندې توگه د يادوني وړ دي:

د افغانستان په کورنيو چارو کې د انگليسانو او ايرانيانو مستقيمي مداخلې او توپيې، د تيمور شاه د زامنو او لمسيانو زياتوالی او پر خپلو رقيبانو باندې د برياليتوب لپاره خپل ځانونه د انگليسانو او ايرانيانو په لمنو کې اچول او همدا رنگه د بارکزيو سردارانو لکه د سردار پاينده محمد خان او وزير فتح خان وژنه د سدوزيو د سقوط له لاملونو څخه گڼل کېږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته ورسېږي، هغه له سيکانو څخه د افغانستان له لاسه تاليو سيمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له ديني عالمانو او قومي

مشرانو څخه د جهاد فتویٰ واخلي، بله لاره يې نه درلوده. ځکه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکړه چې خپل ځان امير المومنين اعلان کړي، ترڅو د شرعي جهاد د اعلان صلاحيت تر لاسه کړي. په ۱۸۳۵ ز کې امير دوست محمد خان د خپلو يو شمېر باوري کسانو سره د عيگاه جومات ته لار پر هغه وخت کې عيگاه د بگرامير سره نږدې و). په دې وخت کې مير حاجي د مير واعظ زوی چې د کابل مشهور عالم او مبارزو، د هغه په وسيله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کې امير المومنين وټاکل شو او د هغه په نامه لومړنۍ خطبه وويل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو يې پلوي وکړه. د ده پوځ پنځوس زره کسينز پلۍ ځواک او لس زره يې داوطلب سپاره وو، په ۱۸۳۵ ز کې د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخان) کې ځای پر ځای شو. ورور يې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوري مبارزو ځوانانو مشري پر غاړه درلوده، چې دا هم د همدې ځواک يوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېره پيدا شوه، وېې غوښتل چې د سولې له لارې رامخکې شي. انگليسانو يو هيئت د (هارلان) په مشرۍ د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغاني قواو په منځ کې بې اتفاقي واچوي. سلطان محمد خان ته يې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکړه. سلطان محمد خان خپل لس زره کسينز ځواک له افغاني قواو څخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له ځڼه کابل ته راغی، چې د امير دې پرېکړې ټول خلک حيران کړل.

په تېر څپرکي کې مو يادونه کړې وه، چې د افغانستان له لارې د ناپليون احتمالي يرغل انگليسان په وېره کې اچولي وو. په همدې وخت کې په روسيه کې ورته پښې رامنځ ته شوې، ځکه نو انگليسانو په افغانستان کې دلچسپي وښوده. انگليسانو له امير دوست محمد خان څخه وغوښتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لارې هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کې د انگليسانو شرط ومانه. خو انگليسانو کابل ته د روسيې د هيئت راتگ بانه

کړه او له امير سره يې اړيکې پرې کړې. په لاهور کې د انگليسانو، شاه شجاع او رنجيت سينگ تر منځ په ۱۸۳۸ ز کې د مثلث په نامه معاهده لاسليک شوه، چې د دې تړون مواد په لاندې ډول دي:

۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو څخه د افغاني ولايت د اندوس د لويديځې غاړې څخه لکه پشاور او ډيره جات د سيک د دولت په گټه تير شي.

۲- د پنجاب امير وعده کوي چې د خپلو ځواکونو په مرسته شجاع الملک بيرته د افغانستان د تخت او تاج څښتن کړي.

۳- د بریتانيه دولت د خیر غوښتونکي په توگه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوی تر منځ مرسته کوي.

د يادې شوې معاهدې او د سلمې د اعلاميې پر بنسټ انگليسي پوځ د سند له څخه راتبر شول او له شانشجاع سره يو ځای د بولان درې ته نږدې شول او کندهار يې ونيو. د شانشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توگه وشو او شانشجاع په قندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انگليسي پوځ دې په افغانستان کې په دايمي توگه پاتې شي. د انگليسانو نورې قواوې جلال اباد ته نږدې شوې. د امير دوست محمد خان د خراب حالت سره سره غاړې وزير محمد اکبر خان او سردار غلام حيدر خان د غزني والي ته امر وکړ، چې د دښمن په وړاندې په ټول ځواک سره مقاومت وکړي. هغوی مقاومت ونه شو کړای او انگليسانو غزني ونيو او کابل ته نږدې شول. امير دوست محمد خان بخارا ته پناه يووړه. که څه هم په ښکاره شانشجاع پاچا و، خو ټول واک د مکتانين او انگليسانو په لاس کې و.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله د ۱۸۱۸ او ۱۸۳۴ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیرۍ د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

پوښتي:

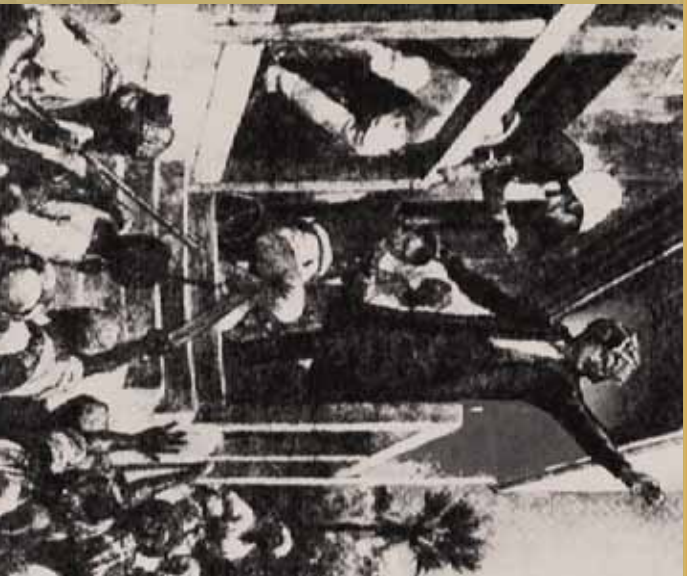
- ۱- امیر دوست محمد خان څرنگه واث ته ورسید؟
- ۲- د امیر دوست محمد خان خطي مشه څرنگه ازوئ؟
- ۳- امیر دوست محمد خان ولي خان ته د امیرالمومنین لقب ورکړ؟

د ټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنجیت سنگ د پالیسی په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

شاه شجاع او ملي پاڅون

پوهیږئ چې شاه شجاع دوهم
خل د کومو قوتونو په مرسته واک
ته ورسید، د خلکو غبرگون، ملی
پاڅون او د انګلیسانو تلفات او
ماته هغه مطالب دي چې په دې
لوست کې به ورسره آشنا شی.

له هماغې ورځې څخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسید، خلک یې له ټیټې فطرت څخه خپر شول، د هغه او د انګلیسانو له منځه وړل یې له خپلو دیني او ملي وجایو څخه وگڼل او د خلکو په منځ کې د خپلواکي، ننگ او ناموس د ساتني احساس پیاوړی شو. لومړی یې له خطبي څخه د شاه شجاع نوم لري کړ او له انګلیسانو څخه یې خپله سخته کرکه څرګنده کړه. د انګلیسانو هغه خزانې چې له کندهاره کابل ته انتقالېدې، غازیانو غنیمت ونیولې. د کابل - کندهار لاره وتړل شوه او په مشرقي کې د سید جمال الدین افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاڅون پیل شو. دې حالت انګلیسان وارخط کړل، په ځانګړي توګه کله چې روسانو امیر دوست محمد خان له ډیپرو وسلو سره کابل ته راولبړه او د امیر ډیپر شمیر پلویان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او جنوبي کې انګلیسي ضد شور شونډه پیل شول. په ټول هیواد کې سر تا سري ناخوښي پیل شوه او نوره دا شونډې نه وه، چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امير دوست محمد خان له بخارا څخه راوت او د جگړې د تيارې لپاره له تاشقرخان څخه كوهستان ته لاړ. د كوهستان خلكو د مير مسجدي خان په مشرۍ پر انگليسانو يرغل كړی وه. د يوشمير خاينينو د خيانت له امله نوموړی يرغل خنثی شو، نو ځكه امير دوست محمد خان كابل ته راغی او ځان يې مكناټن ته تسليم كړ او مكناټن دا ټينگار وكړ، چې د شاه شجاع د وزير په توگه

وزير اكبر خان

دنده تر سره كړي، خو امير دوست محمد خان دا ونه منله او دا بې غوره وگېله چې له افغانستانه ووځي. انگليسانو هغه له خپلې كورنۍ سره كلكتي ته ولېږه. انگليسانو دا فكر كاوه چې د مخالفينو مشر يې له منځه يووړي، خو له دې سره هم جهاد، د انگليسانو د شرلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرخولو زمزمه غلې نه شوه. د خلكو اتحاد او ملي پاڅون ثمر ته ورسېدل.

دغه ملي پاڅون له كابله پيل شو د قومي مشرانو لكه نايب امين الله خان لوگري او عبداللله خان اڅكزي تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدينو د جهاد جنده پورته كړ. لومړی يې (برنس) په خپل كور كې وواژه او وروسته يې د انگليسانو ټولې خزانې او د وسلو څخېرې ونيولې. ټول وگړي، لكه د كوهستان خلك، لوگر او وردگ له هغوی سره يو ځای شول، چې انگليسي قواو ته يې ډېر تلفات وركړل او پاتې يې په شېرپور كې كلابند شول. په همدې وخت كې وزير محمد اكبر خان د بخارا له بنده خوشې شو او ځان يې كابل ته راوړساره. د هغه په راتلو سره د مجاهدينو روحيه لا پياوړې شوه. مكناټن له چل څخه كار واخيست او له كابل څخه يې د انگليسانو د وختي د تړون وړانديز وكړ، تر څو مجاهدين مصروف او له هند څخه نورې قواوې راوغواړي. مكناټن له وزير محمد اكبر خان سره دوكه كوله په مجلس كې يې وغوښتل چې هغه ووژني، خو وزير محمد اكبر خان مكناټن په هغه توماچچه چې يې ورته ډالۍ كړې وه، وويشت او په دې توگه د انگليسانو سياسي استازى او مختار وزير

(وليام مڪاتين) له منځه يورول شول. له دې وروسته د انگليسي قواو په منځ كې عجيب وحشت رامنځ ته شو. خوراكي مواد يې پاى ته ورسېدل. قواوې يې چې شپاړس زره او پنځه سوه كسو ته رسېدې، له لورې سره مخامخ شوې. سوږ ژمى و، چې انگليسانو له كابل څخه د وتلو شرايط د مجبوريت له امله ومنل.

د كابل د پرېښودو شرايط:

د افغانستان د ټول سيمو پرېښودل، د دې لپاره چې بيا وسلې ته لاس نه كړي، پرته له شپږو ټويونو څخه د ټولې وسلې تسليمول، خو سره له دې انگليسانو هڅه وكړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال اباد كې وې، اړيكې ټينگې كړي. ځكه نو د جلال اباد د لارې په اوږدو كې پرې د مجاهدينو يرغلونه پيل شول او ډېر سخت ځاني او مالي زيانونه يې وزغمل. له شپاړس زره پنځه سوه يوځيانو څخه يې يوازې يو كس ډاكټر بريدان په نيم ژواندي حالت كې پېښور ته ورسېد. د لندن په سياسي كېو كې دې پېښې خبرونوونكي خبرگرونه رامنځ ته كړل. د هند وياړسراى (لارډ اكلنډ) تبديل او پر ځاى يې (لارډ لشن برو) وټاكل شو.

انگېران د دې لپاره چې خپل بايللى حيثيت بېرته تر لاسه كړي، خپلې دوه ډلې قواوې يې د افغانستان لورې ته راوېږلې. د جنرال (پالاک) په مشرۍ شل زره قواو لومړى له شاه شجاع سره اړيكې ټينگې كړې. څرنګه چې شاه شجاع خپل ځان د مجاهدينو په منځ كې محاصره لیده، نو د مجبوريت له مخې يې د انگرېزانو پر ضد جهاد اعلان كړ، خو له بلې خوا يې ورځيني اطلاعات يې له افغانستان څخه انگليسانو ته ورکول. د جنرال پالاک تر رسېدو دمخه خلكو شاه شجاع وواژه او د شاه شجاع زوى (فتح جنگ) واك ته ورسېد خو هغه هم د امير دوست محمد خان د وروڼو له مخالفت سره مخامخ شو، انگليسانو ته يې پناه يووړه. تر فتح جنگ وروسته ورور يې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسېد.

د انگليسانو د قواو دويمه ډله د جنرال (ناټ) په مشرۍ كندهار ته ورسېده او په همدې وخت كې

امير دوست محمد خان له کلاکني څخه کابل ته راغی او د حکومت چارې يې په لاس واخيستي. انگرېزانو د امير دولت سمدستي په رسميت وپېژنده او درې اړخيز (مثلت) تړون، چې د انگرېزانو د شاه شجاع او رنجيت سينگ تر مينځ لاس ليک شوی و. پخپله له منځه لاړ. د دې سره سره انگليسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سياسي يووالي لپاره يې د پېښور د کندهار او هرات يو ځای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سياست په وړاندې ضد کار کاښ.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنی ډله دې پر افغانستان باندې د انگليسانو د لومړي يرغل په اړه او دويمه ډله دې د لاهور د معاهدي په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې وولايي.

پوښتني:

۱. د شاه شجاع او انگليس ترمنځ د معاهدي مواد چې په کندهار کې لاس ليک شوی وه ووياست؟
۲. پر افغانستان باندې د انگليس يرغل په کوم کال کې وشو؟
۳. د افغان انگليس د لومړۍ جگړې د مبارزينو نومونه ليست کړئ.

د ټولگي څخه د پاندي فعاليت:

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انگليس د لومړني يرغل په اړه د خپلو ښوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې وولايي.

د امير دوست محمد خان دويمه پاچاهي

امير دوست محمد خان دوهم ځل
خړنگه هيواد ته راستون شو، په کومو کړنو
يې لاس پورې کړ او کومه معاهده يې د
انگليسانو سره لاسليک کړه. په لاندې متن
کې به ور سره آشنا شئ.

امير دوست محمد خان په ۱۸۴۳م زکال کې د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. لومړی يې د هېواد د کورنيو اوضاعو په اصلاح لاس پورې کړ، ځکه د ملوک الطوايفي له امله داخلي حالت خراب او بې نظمه شوی و. د سياسي او مرکزي دولت د ټينګښت لپاره يې ډېرې هلې ځلې وکړې او ځينې هغه سيمې چې له مرکزي دولت نه، لکه باميان، مزار شريف او ټول هزاره جات جلا شوي وې، ونيولې او له مرکزي دولت سره يې يو ځای کړې.

د تګاب، نجراب او خوګاڼيو بغاوتونه غلي کړي شول. اتل غازي محمد اکبر خان د امير دوست محمد خان زوی د يوه سرښندنوکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زيارونه وګالل، خو د ۲۹ کلنۍ په عمر کې چې يو هندي طبيب يې معالجه کوله، زهرجنې ګولۍ يې ورکړې او شهيد کړای شو چې د حضرت علي (رض) په روضه کې خاورو ته وسپارل شو. امير دوست محمد خان د پېښور د نيولو ډېره هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او نور يې نه غوښتل چې له انگليسانو سره يې

اړيکي خرابي شي. خو په داخل کې بې تېرې سيمې د مرکزي حکومت تر ولکې لاندې راوستې، که څه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بلون راغي، خو مرکزي حکومت تر يو وخت وروسته جوړ شو.

امير دوست محمد خان د خپل دويم ځل په واکمنۍ کې يو شمير ترونونه لاسليک کړل چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کېږي:

د جمرود ترونونه:

انگليسانو د جمرود تر ترونونو وروسته له امير دوست محمد خان څخه دوه امتيازونه غوښتل، لومړی د هغو سيمو په رسميت پېژندنه چې پخوا د سيکانو تر ولکې لاندې ووه، چې وروسته انگليسانو ونيولې. دويم دا چې روسانو د ايرانيانو په مرسته غوښتل چې د هرات ولايت ونيسي، ځکه نو د روسانو د پرمختگ له امله يې خپلې گټې په خطر کې ليدلې. نو دا خطر بايد رفع شوي وای.

د جمرود لومړی ترون: د هند د گورنر جنرال لارډ الهزري په هدايت، د پنجاب والي سر جان

لارنس د دې ترون کولو ته موظف شوی و خو خپله امير دوست محمد خان په دې خبرواترو کې گالون و نه کړ او په عوض يې سردار غلام حيدر خان په کال ۱۸۵۵م د مارچ په ۳۰ مه د جمرود درې فتره يې ترون لاسليک کړ.

۱- امير دوست محمد خان د کابل حاکم او ختيځ هندي کمپنۍ تر منځ، هغه سيمې چې دده په کنترول کې دي له هغه وروسته دده د ورثې او ختيځ هندي کمپنۍ تر منځ به دايمی سوله او دوستي ټينگه وي.

۲- ختيځه هندي کمپنۍ، ژمنه کوي هغه سيمې چې اوس د امير په تصرف کې دي احترام وکړي.

۳- امير دوست محمد خان د کابل حاکم او هغه سيمې چې دده په واک کې دي د خپل خان او خپلې ورثې لخوا ژمنه کوي د ختيځې هندي کمپنۍ د سيمو احترام وکړي او هيڅ کله د هغوی

په کورنیو چارو کې لاس وهنه و نه کړې. د هندي کمپنی د دوستانو سره دوست او د دینمانو سره دینمن اوسي.

د جمرود دویم ټروټ:

- کله چې انګلیسان د هرات ولایت له تجزیې څخه تیر شول په دې لټه کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبرې اترې پیل کړي. امیر خبرې اترې په هند کې قبول نه کړې نو دا خبرې اترې په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او لارنس تر مینځ وشوې او دغه تړون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې موادي یې په لاندې ډول دي.
- 1- ایران د خپلو ژمنو برعکس هرات اشغال کړ او انګلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ورکړي تر څو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو څخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پورې، انګلستان به هره میاشت سل زره روپۍ، ((لس زره پونډه)) امیر ته ورکوي.
 - ۲- امیر دوست محمد خان به سربیره په اوسني پوځ یو دیارلس زریز سواره او اتلس زریز پلي پوځ مجهز کړي.
 - ۳- د پیسو اخیستنه او لیریدنه په امیر دوست محمد خان پورې اړه لري.
 - ۴- د انګلیستان نور استازي به د افغانستان په دريو ولایاتو کابل، قندهار او بلخ) کې د خازني او جګړیزو راپورونو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوی به په کورنیو چارو کې د لاس وهني حق نه لري خو د دوی ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاړه وي.
 - ۵- د کابل یو استازي به په پېښور کې استوګن شي.
 - ۶- د ایران سره د جګړې له پای وروسته به د لومړۍ مادي مطابق پیسې قطع شي.
 - ۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزي منصبداران له افغانستان څخه ووځي که چېرې غوښتنه وشي یو مسلمان استازي به په کابل کې استوګن شي.
 - ۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انګریزي افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره ساتونکو په وسیله د دوی محافظت او ساتنه کوي.
 - ۹- د پیسو ورکول به د جنوري د میاشتي د لومړۍ نېټې څخه پیل کېږي.

- ۱۰- درې سوه زره روپۍ په قندهار کې او دوه سوه زره روپۍ ورکول په کابل کې له دې ترون څخه جلا دي. هغه د ختيځې کمپنۍ يوه ډالۍ دی. د شپږ سوه زره روپيو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره ده او په بل ترون پورې اړه لري.
- ۱۱- دغه ترون د مخکينې ترون ناقض نشي کېدلی. امير دوست محمد خان به د سولې او جگړې په حالت کې د ايران او دهغه د متفقينو وړانديزونه انگليسانو ته رسوي.
- ۱۲- سربيره پر څلور زره ټوريکو نور څلور زره ټوريکه به د انگليس د حکومت له خوا د تل په سيمه کې د امير دوست محمد خان مامورينو ته ورسپارل شي.

په ټولگي کې د ننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د اتل او پياوړې څيرې وزير محمد اکبر خان او د هغه ونډه د امير دوست محمد خان د نظام په ټکنگينت کې او دويمه ډله دې د امير دوست محمد خان د کورني سياست په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې پرې مباحثه او مشاجره وکړي.

پوښتني:

- ۱- د جمرود د لومړي ترون مواد معرفي کړئ.
 - ۲- د جمرود دويم ترون د کومو شخصيتونو تر منځ لاسليک او د دغه ترون درې مادې بيان کړئ؟
 - ۳- د جمرود د ترونونو لاملونه توضيح کړئ.
- زده کوونکي دې د مشرانو او فرهنگي څيرو څخه د امير دوست محمد خان د خدمتونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې بيان کړي.

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

د امير شير علي خان لومړنی سلطنت (۱۸۲۳-۱۸۲۶ ميلادي)

امير شير علي خان

سردار شير علي خان خړنگه واک ته ورسيد. د کومو مخالفتونو سره مخامخ شو او اداري بې ولي سقوط وکړ. دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشي.

د افغانستان خلک د وزير فتح خان د ورونو د تسلط په دوره کې کابو نيمه پېړۍ له جگړو او ناخوالو سره لاس او گريوان وو. ځکه چې په دې بې نظميو کې د انگليسانو استعماري سياست دخپل و. د امير شير علي خان له سلطنت څخه مخکې پر امير دوست محمد خان باندې يو شمېر معاهدي تحمیل شوي، چې دغو معاهدو له مخې ترانزيتي او مواصلايي لارې د افغانستان د خلکو پر مخ وټرل شوي او افغانستان يې په اقتصادي او سياسي محاصره کې ښکېل کړ.

امير شير علي خان د خپل پلار په ژوند کې وليعهد ټاکل شوی و، چې د پلار له مرگه وروسته يې د ۱۸۶۳ کال د جون په ۱۲مه د ۴۱ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو يې ظاهرًا هغه ته بيعت وکړ، خو په پټه کې يې د هغه په وړاندې مخالفت پيل کړ.

امير شير علي خان د هرات ولايت د تنظيم لپاره خپل زوی شهراده محمد يعقوب خان پرېښود او پخپله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خو د سبزوار په برخه کې محمد اعظم خان له

امير څخه جلا شو او د مرکزي سيمو له لارې د خپل سکه ورور سردار محمد حسين خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و، ورځې او غوښتل يې چې پر کابل يرغل وکړي، خو د هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امير شېر علي خان څخه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو وروڼو څخه مرسته وغوښته او د يوې حملې تيارې يې ونيو، خو د امير شېر علي خان د ځواکونو په وړاندې يې مقاومت ونه شو کړای، د انگليسانو دولت ته يې پناه يووړه. په يوه بلې جگړې کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجگا په سيمه کې د امير شېر علي خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه. محمد افضل خان تسليم او عبدالرحمن خان بخارا ته تېښته وکړه. امير شېر علي خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفيي لپاره د يو شمېر ډېرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امين خان سره يې مقابله پيل کړه، او د هغې جگړې په ترڅ کې چې د دواړو لوريو تر منځ ونښته، د هغه زوی سردار محمد علي خان او تره يې محمد امين خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امير په دې پېښه ډېر ضحجن شو. پر روحياتو يې بده اغېزه وشوه، د اعصابو کنترول له لاسه ورکړ او په کندهار کې يې جلا والی غوره کړ. چې دغه انزوا د امير شېر علي خان د سلطنت د سقوط لامل وگرځېده.

د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ زېږديز)

د امير شېر علي خان گوښه والی د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونيسي، چې د کابل تر نيولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او څنگه چې انگليسان په هند کې د امير محمد افضل خان له پاچاهۍ خبر شول، نو سمسدي يې د هغه سلطنت به رسميت وپېژانله. وروسته يې خپل سياسي استازي کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو يې ملاتړ کاوه.

سردار محمد افضل خان

د امير شير علي خان قواو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه او په هرات کې د خپل زوی محمد يعقوب خان سره دېره شو. وروسته د اقيچي پخواني حاکم فيض محمد خان امير شير علي خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړانديز يې وکړ. امير شير علي خان د ميمني او مزار شريف له لارې له هغه سره يو ځای شو. په ۱۸۶۷ زېږديز کال کې عبدالرحمن خان د امير شير علي خان د قواو محه د پنجشېر په بازارک کې ونيوله او فيض محمد په جگره کې ووژل شو او امير شير علي خان بيا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امير محمد افضل خان د ناروغي له امله مړ شو او جسد يې په قلعه حشمت خان کې د شهدا صالحين (ع) سره نږدې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۸ زېږديز)

د امير محمد افضل خان تر مرگ وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسېد. امير محمد اعظم خان يو نوښتگر سړی و، خوښتال يې چې يو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پيلانه شو. امير شير علي خان له هراته کندهار ته ورسېد او د کندهار خلک چې د امير محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېر تنگ شوي وو، نو د امير شير علي خان هر کله يې وکړ. په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان د شمالي ولايتونو په ايلولو بوخت و. امير شير علي خان د کابل د نيولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسېږي، د کابل خلکو د امير محمد اعظم خان په وړاندې احتجاج او له امير شير علي خان څخه يې ملاتړ وکړ. امير محمد اعظم خان وليدل

سردار محمد اعظم خان

چې اوضاع د امير شير علي خان په گټه ده، روحيه يې کمزوري شوه او امير عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورځې. په ۱۸۶۸ زېږديز کې امير عبدالرحمن خان او امير محمد اعظم خان قراوي ترتيب کړې او د غزني د ششگاو په سيمه کې د امير شير علي خان د لښکرو سره مخامخ شول خو ماتې يې وخوړه. او دواړه وتښتېدل. انگليسانو هغوی ته په هندوستان کې د اوسېدو بلنه ورکړه، خو هغوی تهران ته د سيستان له لارې روان شول، خو امير محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه يووړه.

په ټولگي دښه فعاليت:

زده کونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شير علي خان د شخصيت او دويمه ډله دې د امير د کورنيو اختلافونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وويلي.

- ۱- امير شير علي خان څنگه واک ته ورسېد؟
- ۲- د امير شير علي خان داخلي ستونزې د هغه د لومړي سلطنت پر وخت وليکئ.
- ۳- محمد افضل خان څنگه قدرت ته ورسېد؟
- ۴- امير محمد اعظم خان څنگه واک ته ورسېد؟

د ټولگي څخه دباڼدي فعاليت:

زده کونکي دې د امير شير علي خان د لومړي سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وويلي.

د امير شير علي خان دويمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹ د پيرديز)

سيد جمال الدين افغاني

په کومو برخو کې اصلاحات
را منځ ته شول، پايلې ئې څه
وې او د انگلستانو د دويم تيري
لاملونه او اړوندي موضوعگانې
به په لاندې متن کې ولولئ.

امير شير علي خان د ۱۸۶۸ زېږديز کال په پای کې په ششگاو کې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتي وروسته کابل ته داخل او د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی مرکزي حکومت ټينگ کړ.

امير شير علي خان يو روښانفکره او نوښتگر سړی و. نوموړی په افغانستان کې د نوي تمدن بنسټ اېښودونکی دی. افغانستان ته د نوي تمدن راټگ د اروپا له صنعتي انقلابه پيلېږي. امير شير علي خان د مشهور فيلسوف او پوه افغان سيد جمال الدين لارښوونې په پام کې ونیولې او په اصلاحاتو کې يې ترې گټه واخيسته.

امير شير علي خان له روسيې او ايران سره خپلې سياسي اړيکې د دوستۍ پر بنسټ پيل کړې او عطا محمد سدوزی يې د افغانستان د رسميت پېژندلو لپاره برتانوي هند ته واستاوه. وروسته يې پخپله له برتانوي هند څخه ليدنه وکړه. په برتانوي هند کې ټکنالوژۍ او تمدن دي يو شمېر اصلاحاتو (Reform) ته وهڅاوه.

الف - اداري برخه: حکومت يا اجرائيه قوه رامنځ ته شوه. په راس کې بې سيد نورمحمد شاه فوشنجي صدراعظم، سپه سالار حسين علي د دفاع وزير، ارسلان خان د بهرنيو چارو وزير، عصمت الله خان د داخلي وزير، حبيب الله وردک د مالي وزير او محمد حسين خان د خزانو وزير وټاکل شو او کابينه د صدر اعظم تر مشرۍ لاندې جوړه او پر دولتي چارو به خبرې او پرېکړې کېدې.

ب - پوځي برخه: امير شېر علي خان د هېواد د خاوري او خپلواکۍ د ساتلو لپاره يو لاک کسيز منظم پوځ جوړ کړ د ياد شوي پوځ غړيو ته به تر پوځي زده کړې وروسته د هماغه وخت وسله ورکول کېده او يونيفورم به يې اضوخته او په انو پوځي مرکزونو کې ځای پر ځای شوي وو. د وسلو جوړولو صنعت پرمختگ وکړ. توپ، ټوپک، کريچ او باروت توليدېدل. همدارنگه پوځي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوړې او په پوځي نظام کې رايجې شوې.

ج - اقتصادي برخه: د مالدارۍ او کرنې په برخه کې ډېره پاملرنه وشوه. پخوا ماليات ډېر درانه وو، بزگرانو او مالکانو نه شوی کولای چې هغه ورکړي. هغوی مجبور وو، چې د کال په لومړيو ډېرو مياشتو کې د حاصلاتو تر اخيستو دمخه د پېشکۍ په توگه ورکړي اصلاحات رامنځ ته شول. هغه صنايع چې خلکو ورته اړتيا درلوده، صنعتگران يې هڅول کېدل، تر څو کيفيت او کميت يې پورته لار شي.

د - فرهنگي برخه: عنعنوي ښوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېده، د ښوونځيو په جوړولو سره په عصري ښوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوځي ښوونځي جوړ شول، په بالاحصار کې مطبعه تاسيس شوه. د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه جريده په مياشت کې په شپاړسو مخونو کې دوه ځلې چاپېده او يو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپېدې. پوستي ټکټ چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر ځای کې پرسته ځانې فعالې شوې. د امير شېر علي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پر ټينگښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند يې د پام وړ تغير راوست.

مخکې يادونه وشوه چې امير شېر علي خان د ځينو دلايلو له مخې په ولايتونو کې د انگليس دليمي استازي منلی نه وو او تر دې وروسته د انگليسانو سره په سياسي اړيکو کې محتاط و، خو د انگليسانو لپاره د افغانستان او روسيې دوستي ښه پلمه وه، چې پر افغانستان تېری وکړي.

سربيره پر دې د وليعهد په توگه د شهزاده عبداللہ ټاکل، شهزاده محمد يعقوب خان دې ته اړکړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، ځکه چې هغه د امير په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سيستان (د هلمند د اوبو د وېش) او د افغانستان د شمالي سرحدونو د ټاکلو په برخه کې د انگليسانو قضاوت امير ته د منلو وړ نه و. ځکه نو د امير اړيکې له انگليسانو سره خړې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انگليسانو وضوښتل چې له امير سره خبرې وکړي، خو امير د انگليس استازی ونه مانه، خو وروسته حاضر شو چې له انگليسانو سره خبرې وکړي، خو د وليعهد مړينه او سوگ خبرې وځنډولې، انگليسانو د خبرو ځنډتيا د روسانو سره د دوستۍ له امله پلمه وگڼله. په همدې وخت کې روسانو (خپوه او مرو) ونيوله او انگليسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه يې ونيوه. امير شيرعلي خان مجبور شو چې مرزا شريف ته لار شي، ترڅو له روسانو څخه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنۍ کې مړ او هملته خښ شو.

پر افغانستان باندې د انگليسانو دويم یرغل (۱۸۷۸ کال نوامبر - ۱۸۸۰ کال اگست)

په هند کې د انگليسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازي صدر اعظم سينور محمدشاه سره کومې پايلې ته ونه رسيدې، ځکه چې انگليسانو په افغانستان کې پر خپلو ټاپوې استازيو ټينگار کاوه، چې مخکې د امير شيرعلي خان له خوا نه وو منل شوي او ياد شوي صدر اعظم هم دا وړانديز ونه مانه، تر دې وروسته انگليسي ځواکونو جلال آباد او کندهار ونيول او امير له ناچارۍ څخه مرزا شريف ته ولاړ، ترڅو له روسانو څخه مرسته وخواړي. امير محمديعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امير شيرعلي خان مرزا شريف ته تر تگ دمخه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. تر څو وکولای شي د هيواد د چارو څخه سربيرستي وکړي.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شيرعلي خان پرفرهنگي شخصيت او دويمه ډله دې د سلطنت د نيولو په اړه د يعقوب خان د ونډې په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولگي کې وړايي.

پوښتي:

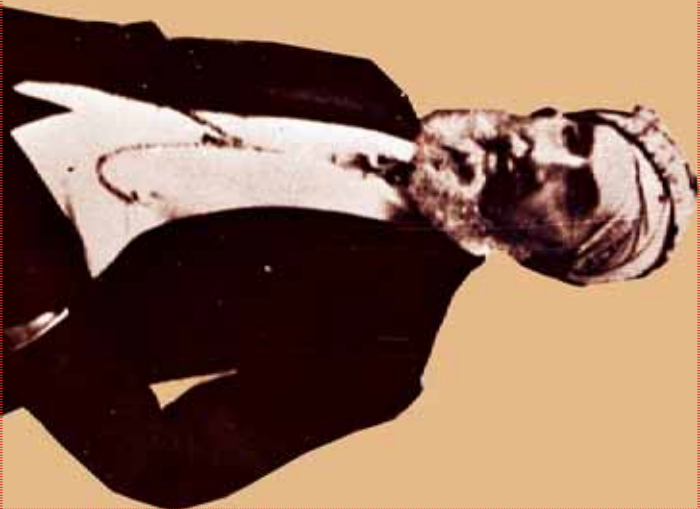
۱. د افغان سيد جمال الدين اصلاحي برنامه چي امير شيرعلي خان ته يې وړاندې كړه، كوم مطالب يې درلودل؟
۲. د شمس النهار جريدې څه وخت په خپرېدو پيل وكړ؟
۳. د امير شيرعلي خان پړوخت هغه كوم اساسي او عمده مطالب وو، چي دنوي تمدن استازيتوب يې كاوه؟

د ټولگي څخه د باندي فعاليت:

زده کوونکي دې پر افغانستان باندي د انگليس د دويم يرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړايي.

د امير محمد يعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ زېږديز)

محمد يعقوب خان

شهزاده يعقوب خرنګه واک ته ورسيد. د گندمک ترون کومې پايلې درلودې، په د دې لوست کې به ور سره آشنا شئ.

شهزاده محمد يعقوب خان د خپل پلار د پاچاهۍ پر وخت د نيک نوم خاوند او د پلار د دويمې پاچاهۍ پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د وليعهد په توګه د شهزاده عبدالله پر ټاکل کېدو خو ايشيني وو، ځکه چې شهزاده يعقوب خان يې خوښاوه. سردار محمد يعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغي اخته شوی و.

انګليسانو د افغانستان د نيولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو يوه پاچا يا مشر ته اړتيا درلوده، ترڅو پر هغه راتړول او د انګليس د يرغلونو مخه ونيسي. ځکه نو امير محمد يعقوب خان د ۱۸۷۹م کال د مارچ په مياشت کې سلطنت له پيله يې يو شمير نوميالي وزيران لکه حبيب الله خان صدر اعظم، مرزا محمد خان د بهرنيو چارو وزير او داود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یوشمیر اجیرانو په وسیله تر څارني لاندې نیول شوي وو. ولي محمد (لاټي) په کابل کې د امیر پر ضد فعالیت کاوه او غوښتل یې چې افغانستان انگلیسانو ته تسلیم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسېږي او د کندهار حاکم سردار شیرعلي خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي، همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جگړې وېره درلوده، غوښتل یې چې له امیر سره خبرې وکړي ځکه یې نو د امیر خسر سردار یحیی خان چې د امیر د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تېښته کړې وه، د هندي منشي بختيار سره د خبرو لپاره کابل ته راغی. انگلیسانو له دوو مطلوبونو سره علاقه درلوده، یو د دري گونو لارو کنترول (کرْم، بولان، خیس) او بله دا چې د افغانستان پر بهرني سیاست نفوذ او اغیز ولري. هندي منشي بختيار او امیر ته نږدې یوشمېر سردارانو امیر دې ته اړ کړ چې د ترون د لاسلیک لپاره گندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ زېږدیز کې د (گندمک) شرمونکې معاهده د انگلیس د استازي (لیوکیوناري) او امیر محمد یعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدې پر بنسټ (کرْم، لنډې کوتل تر خيبر درې پورې، سیالکوټ او ځینې نور ځایونه) د برتانوي هند برخه وگرځېدلې او د انگلیس استازي د افغانستان په مهمو ښارونو کې ځای پر ځای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یوځل بیا په هیواد کې د پردیو لاسوهنه ولیده. د انگلیسانو پر ضد یې پانځون خپله دیني او ملي فرضه وگڼله او په ولسي بڼه یې د کیوناري پر کور حمله وکړه او هغه یې وواژه او یوځل بیا د انگلیسانو د مخکې تلني سیاست (Forward Policy) په افغانستان کې له ناکامۍ سره مخامخ شوه.

د مجاهدينو او مبارزينو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دين محمد مشک عالم، صاحب جان تره کي، سردار محمد ايوب خان او محمد عثمان خان صافي په نورو سيمو کي د انگليسانو پر ضد يرغلو نه پيل کړل. د دغو مشوروو جگړو څخه يوه هم په کندهار

محمد جان خان وردک

کي د ميوند جگړه ده، چي د امير شيرعلي خان د زوی سردار غازي محمد ايوب خان په سرښندنه د ۱۹۷۹ز کال د جولايي پر ۲۷مه پکي انگليسانو د ميوند په دښته کي سخته ماتي وخوړه او درانه تلفات يي وليدل، چي زموږ په تاريخ کي د افغانانو د وياړ او انگليسانو د شرمندگي په نامه ثبت شوي ده.

دياودني ورډه د افغانستان د تاريخ په اوږدو کي افغاني پيغلو او ښځو په ټولو ټولنيزو چارو کي جوخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخستلي ده. څرنگه چي د ځواني مالايي مشهوره حماسه چي د ميوند په جگړه کي د پام وړ گډون درلود، کله چي د جگړي په ډگر کي افغان بيرغ لرونکي په شهادت ورسيد ملي بيرغ يي په لاس کي ونيو او نه يي پرښوده چي د غازانو روحيه ضعيفه شي او دالنډي يي په اوچت غږ د جگړي په ډگر کي ووبله. چي د غازانو جنگي روحيي يي پياوړي کړي، جگړي شدت وموند او مجاهدين بريالي شول.

سردار محمد ايوب خان

خال به ديار دوينو كيردم چې شنكى باغ كې گل گلاب و شرمونه كه په ميوند كې شهيد نه شوي خدایو لایه بی ننگي نه دي سائینه همدا رنگه د کابل خلکو د انگلیسانو څو اگونه د شیرپور په قرارگاه کې محاصره کړل. ترڅو سردار عبدالرحمن خان له بخارا څخه چارکارو ته راوړسید او انگلیسان په ډیر سخت حالت کې وو. سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انگلیسانو د ناچارۍ له مخې د امیر عبدالرحمن خان سلطنت په رسمیت وپېژانده او انگلیسي جنرال (رابرتس) کابل د امیر عبدالرحمن خان لپاره پرېښود او دویم ځل په افغانستان کې یو مقتدر مرکزي دولت جوړ شو.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دي په ډوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دي د امیر شیرعلي خان واک ته د رسیدو په برخه کې او دویمه ډله دي پر افغانستان باندې د انگلیس د دویم یرغل په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. امیر محمد افضل خان څنگه قدرت ته ورسید؟
۲. د امیر شیرعلي خان په دویمه پاچاهۍ کې د هغه د غوره اصلاحاتو څخه یادونه وکړئ؟
۳. د لومړي ځل لپاره کومه جریمه چاپ شوه؟
۴. سردار محمد یعقوب خان له انگلیسانو سره کومه معاهده لاسلیک کړه؟
۵. د انگلیس افغان په دویمې جګړې کې د ملي مبارزينو نومونه یاد کړئ.

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دي له مشرانو او فرهنگیانو څخه د گندمک د معاهدې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې ووايي.

د مرکزي دولت ټينگښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱ زېږديز)

امير عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامنيڅ ته کيدل، د ملوک الطوايفی له منځه وړل، د نورستان الحاق، د پنجدي نيول، د انگليسانو تلفات او وتل له افغانستان څخه دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امير محمد افضل خان زوی او د امير دوست محمد خان لمسی دی. نوموړی په کال (۱۸۳۰ز) کې زېږيدلی او په پنجخوس کلنۍ کې په ۱۸۸۰ز کې سلطنت ته ورسيد. سردار عبدالرحمن په (۱۸۶۸ز) کې د کابل او غزني ترمنځ د امير شيرعلي خان د قواوو په وسيله ماتې وخوره او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ز کې کله چې انگليسانو پر افغانستان د دويم ځل لپاره يرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انگليسانو له يرغل څخه خبر شو او افغانستان ته راغی په قطن او بدخشان کې يې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک يې د انگليسانو پر ضد جهاد ته وهڅول. ولسي لښکر يې جوړ او چاريکارو ته ور داخل شو. هلته يې د سلطنت اعلان وکړ. خرنګه چې انگليسان د امير عبدالرحمن خان له پوهې او سياست څخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسيد، هغوی ته تشوېش او ويره پيدا شوه، ځکه يې نو خپل شتون هلته لازم نه گانېه په افغانستان، او په ځانگړې توگه په ميوند کې د هغوی ماتې مورال کمزوری کړی و. په همدې وخت کې د جنرال رابرتس قواوې

په شيرپور کې محاصره وي. د دې لپاره چې هغوی ته د لومړۍ جگړې پېښه تکرار نه شي، نو بې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسيدو دمخه له افغانستان څخه ووځي. ځکه يې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسميت وپېژانده، کابل يې امير ته تسليم او د خپلو قواوو په وټلو يې پيل وکړ.

کله چې امير عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰ز) کال کې د دولت چارې ترلاسه کړې، له ډيرو سختو حالاتو سره مخامخ و، ځکه چې د افغانستان خلکو د انګليسانو د حملو له امله ډير زيانونه ليدلي وو. د بيلګې په توګه په افغانستان کې اداري نظم او مرکزي حکومت له منځه تللی و او ملکي او پوځي جوړښت وجراره شوی وو. د افغانستان په مهمو ښارونو کې د صنعت او کسبونو، زراعت او مالدارۍ مرکرونه او د اوبو لګولو سيستم زيانمن شوی و او ملي اقتصاد او فرهنگ په ټوله مانا له منځه تللی او په ټول هيواد کې ملوک الطوايفي رامنځ ته شوي وه. د خانانو او ملاکينو له خوا درنې او ملاتانو ونکې ماليې پر بزرګانو وضع شوي وې، چې بيوزلو خلکو يې د ورکولو توان نه درلود.

امير عبدالرحمن خان د دې لپاره چې بر ټولو ستونزو بربالي شي. دوه بزرګو امه يې ترلاس لاندې ونيول، د يوه مرکزي سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امير عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې دومره جدي و، چې هيڅ ډول خنډه يې د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې په پام کې نه نيوه.

امير عبدالرحمن خان د خپل نوي تشکيل د جوړولو لپاره د امير شيرعلي خان د وخت د کابينې تشکيل ونه مانه، ځکه چې پر هيجايې باور نه درلود. په دولت کې يې خپلواکې ادارې جوړې کړې او په خپله د صدارت، دفاع، داخلي، بهرنيو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دراتي مامورينو په خپلو چارو کې درانه مسؤليتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې ښې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتني لاندې نيول کېدل.

امير عبدالرحمن د ۱۸۸۵-۱۸۸۶ز کلونو تر مېنځ په اصلاحاتو لاس پورې کړ. په پوځي برخه کې يې ۹۶ زره کسيز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ، چې سپاره او پياډه قطعات يې درلودل او د پوځ د سپاهيانو ترڅنګ يې د خانانو له زامنو څخه يو بل ځواک جوړ کړ، چې د شاهي ګارډ يا (باي بچه ها) په نامه يادېدل. د مال شمېرنې، پوستي، رهدارۍ (پاسپورټ) کوټوالي (رانښه او پوليس) د مالياتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسگونو نورو فرعي ادارو دفترونه یې جوړ کړل، د نوموړو فعالیتو تر څنګ د امیر عبدالرحمن پروگرامونه په لاندې درې برخو کې خلاصه کېږي.

الف- د داخلي شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې ياده شوه کله چې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید، افغانستان د انګلیسانو تر برعل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطوائفي وه، نو خلک په داسې حالت کې اوسیدل چې په ټولنه کې خونديتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډیرو ستونزو سره مخ وو. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخه دا وه چې یو مرکزي حکومت جوړ کړي، ترڅو قانوني دولت تشکیل او ملوک الطوائفي له منځه یوړل شي، ځکه د داسې حالت دوام خطرناکې پایلې درلودې، حتی د دې ویره وه، چې افغانستان تجزیه شي، ځکه نو امیر عبدالرحمن خان دې کار ته جدې پاملرنه وکړه. څرنگه چې سیمه ییزو حکمرانو خپلې ګټې په خطر کې لیدې، نو ځکه نورې جوړ شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولر شورشونو او مخالفینو سره مخامخ شوه. لکه د بلخ، هراړه جانو، منګلو، بلوڅانو، کروخیلو، پنجشیر، بانو، نجرابانو، خدرانو، جمشیدانو او د میمنې د خلکو پاڅونونه او شورشونه چې په یادو شویو ځایونو کې د قومي په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولایتونه د مرکزي حکومت تر کنترول او واک لاندې راغلل.

ب- د نورستان الحاق: نورستان د افغانستان په شمال ختیځ کې یوه صعب العبوره سیمه ده، چې د هندوکش یوه ډیره ګوښه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی، چې پخوا د کافرستان په نامه یادېده. د ډیورنډ تر معاهدې دمخه، چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او رګلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکیلوله. یوناني سکندر، ګورکانی امیر تیمور او ظهیرالدین محمد بابر غوښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سړي هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانېدل چې هلته لار شي. د دې ځای خلک بت نمانځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او رسوم یې ساتلی او سیمه ییزه خپلواکي یې درلوده.

په ۱۸۹۱ز کال کې امیر عبدالرحمن خان دې سیمې ته متوجه شو. سپاه سالار غلام حیدر خان څرخي ته یې چې د ننگرهار او لغمان قوماندان او والي و، هدايت ورکړ چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوړه کړي. لومړی غلام حیدر خان خرخي د نورستان د یوځایوالي لپاره د مواصلايي لارو د جوړولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسې د یوې سیمې څخه بلې ته تگ راتگ د اسانتیا لپاره د لارو په جوړولو سره ستاسې ستونزې رالږوي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تگ پیل کړي، خپل عسکر یې په برکوت کې ځای پر ځای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې ټینګې کړې. خلکو له هغه سره تگ راتگ پیل کړ او یو شمیر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خو د (کافور) او ځینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خو د دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶ز کال کې سپهسالار خرخي تر اسمار او د نورستان تر خولې پورې سرک جوړ کړ او بله لاره د نورستان څخه تر بدخشانه پورې بشپړه شوه. د سرک تر جوړېدو وروسته نوموړي خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسیدو سره د نورستان خلک دوه ډلې شول. لومړۍ ډلې د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمې ډلې په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جگړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي ځواک ترمنځ په (کلوم) کې پېښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او د ۲۳۰۹ کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوی ته خوراک، پوښاک او د اوسیدو ځای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډیر ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې ټینګ کړ. بتخانې ورانې شوي او پر ځای یې د جوماتونو جوړول پیل شول او د ۱۹ په شاوخوا کې د لرگیو مجسمې او یو شمیر غښتي او لیندۍ کابل ته راوړل شول. له لوگر، لغمان، پروان او کاپیسا څخه د دیني علومو ښوونکي نورستان ته یوړل شول، ترڅو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړې، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحي اینه میاشتي ونیولې. ځکه چې په لومړیو کې دا فکر کېده چې د نورستان نیول به ډیر وخت وخواړي، خو د سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلي دین مشرف شول او له کافرستان څخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پنجدې نیول:

د افغانستان په شمال کې روسي امپراتوری، برتانوي هند په ختیځ او سهیل کې، او ایران په لویدیځ کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برتانوي هند او تزاري روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دښمنان چې لومړنی یې انګلیسانو او دویم یې روسانو حمایته کاوه. که څه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو د ایوب رواج گرځیدلی و، چې ناراضي سردارانو به ایران ته پناه ورله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط څخه کار اخیسته او هڅه یې کوله چې له روس سره ټکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برتانوي هند او تزاري روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حایل حیثیت درلود. د مرکزي آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غوښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنی حرکت (مرو) ته د شپږ زره روسانو راولړ وو. د ۱۸۸۵ ز کال د مارچ په میاشت کې اوضاع دومره خرابه شوه چې د انګلیسانو ملګري د روس له تزار سره تماس ونیو او له تزار څخه یې وغوښتل چې د افغاني او روسي عسکرو د جګړې مخنیوی وکړي او په انګلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ مخه ولې نه نیسي. په همدې وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (ګشک) په سیمه کې خپل سنگرونه پریږدي. انګلیسانو د روسانو د يرغل په وړاندې خان یې تفاوته کړ او روسانو پر پنجدې يرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میرانه وجنګیده، تر هغې چې له خپلې لږې قوې سره ووژل شو او پنجمه روسانو ونیوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهۍ د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر په لومړۍ نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نقرس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پټې او د کابل په بوستان سرای اوسني زرنگار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خورشینۍ سره د ښوونې او روزنې، کلتور او صنعت په

برخه کې کوم کار ونه شو. او هغه ملوک الطوائفي چې د مرکزي دولت او اداري نظام له منځه تللو او د انګلیسانو د يرغلونو له امله منځ ته راغلي وه، له منځه یوړول شوه، خو په خواشیني سره د ډیورژنو د معاهدې د لاسلیک له امله افغانستان په ختیځ او سهیل کې د خپلې ځمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر عبدالرحمن خان د قدرت ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د یوځایوالي په اړه مباحثه وکړي.

پوښتني:

۱. روسانو پنځمه څنګه ونيوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هیوادونو له خوا په افغانستان کې عملي شوه؟
۳. امیر عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۴. د امیر عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توګه معرفي کړئ.

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د اداري نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ورواښي.

د معاهدو لاسلیک

د امیر عبدالرحمن مجبوریتونه، د ډیورنډ تړون او د هغه پایلی په دې لوست کې څرگندېږي چې ورسره به پېژندگلوی تر لاسه کړی.

د ډیورنډ معاهده: مخکې له دې څخه چې انګلیسان د ډیورنډ تړون مطرح کړي، د افغانستان په ختیځو او سهېلي پولو کې اوضاع معتمو شنه کړه، د قومونو او قبایلو په منځ کې یې روڼې او ولسي ویشلي خلک به یې په جگړې اچول او بیا به یې په دې بانه چې منځګریتوب کوي او تشیخ له منځه وړي، نو ځان به یې د یوه خیرخواه او مصلح په توګه معرفي کاوه او د امیر عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د بې اعتباره کولو لپاره به یې له ډول ډول دسیسو او پروګانډو څخه کار اخیسته.

په ۱۸۹۳ز کال کې یو شمېر کسبزی هیئت چې مشري یې د بریتانیا د بهرنیو چارو سکرتز (مارتیمر ډیورنډ) کوله او (الیس، ډاکټر فن، سمیت، مکهمان، ډانلب او کلاړک) په کې شامل وو، د خیبر له لارې افغانستان ته راغلل. په داسې حال کې چې انګلیسي قواوې د افغانستان په ختیځو او سهېلي پولو کې ځای پر ځای شوي وې، یاد شوی هیئت له امیر عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باغ کې لښه کتنه وکړه او د خبرو په پیل کې یې پرته له سرزړې او په ډیره جلدې توګه امیر عبدالرحمن خان ته وویل چې امیر مجبور دی چې ترتیب شوی تړون لاسلیک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو تر منځ اړیکې پرې او ښايي جگړه پیل شي. امیر په ډیر سخت حالت کې راګیر شو او د امیر تیروتنه دا وه چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه یې د افغانستان خلکو ته معلومات ورته کړل او د معمول په څیر پرته د خلکو له رایې او نظره یې یاده شوي معاهده لاسلیک کړه.

د ډیورنډ د کرښې مواد:

۱. د افغانستان ختیځ او سهېلي سرحد له واخان څخه پیل شوی او د ایران تر سرحده دوام پیدا کوي، چې په ترتیب شوي نقشه کې ښودل شوی او د نوموړي تړون سره ضمیمه ده.
۲. د برتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اړه لري، هیڅ وخت لاسوهنه نه

کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په ځمکو کې لاسوهنه نه کوي.

۳. د (اسمار سيمي او پورته سيمه يې د چنگ تر سيمي پورې) په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان دولت هيڅ وخت د (سوات، باجوړ، چترال او ارنوي سيمه کې) مداخله نه کوي او د (برمل) شپږ سيمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزيرو او دارو) په سيمو ادعا نه شي کولای.

۴. ياده شوي سرحدې ليکه به د بریتانوي او افغاني هيټ په واسطه له تقضي سره سمه په نښه شي.

۵. د چمن په سيمه کې چاوفي، بوڅي مرکز) چې نوی جوړ شوی او د اوبو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکې خريداري کړې، له هغې څخه تير او د بریتانیا دولت ته دې وسپاري. په دې سيمه کې به د جلاوالي ليکه په لاندې ډول وکښل شي، د خواجه عمران د غزه د سلسلې له سر څخه (شاه کوتل) ته نژدې چې د انگرېز ملکیت دی، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شپږاوبه تيريزي، وروسته ياده شوي ليکه مستقيما د (نوي چمن کلا) او افغاني ټاټې چې په (لشکرزنده) مشهوره ده، په منځ کې Shiroba) چينه مستقيما د (نوي چمن کلا) او افغاني ټاټې چې په (لشکرزنده) مشهوره ده، په منځ کې تيريزي ته تاويزي چې خواجه عمران د غرونو لړۍ په کې شاملېږي او د (گواشه Gowasha) ټاټه سهيل لوري ته ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوک) په لوري د (گواشه) سهيل او لویدیځ ته ځي، د انگرېز په ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوک) په لوري د (گواشه) سهيل او لویدیځ ته ځي، په افغانستان پورې اړه لري، برتانيه به د دې لارې تر نيمايي پورې مداخله نه کوي.

۶. د دې ژمليک شرایط د برتانيې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنی اختلاف پيدا شي، د دوستانه خبرو له لارې به حل او فصل شي.

۷. څرنگه چې د هند برتانوي دولت د جناب امير صاحب د هغه نيک نيتۍ څخه چې د هند د برتانوي دولت په برخه کې لري پوره ډاډمن دی، نو هيله لري چې افغانستان د خپلواکۍ په حالت کې ووښي او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله رانيسي، د برتانيې دولت کوم اعتراض نه لري او هم د دې قرارداد د لاسليک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روپۍ ورکول کېږي، د دې تړون له لاسليک څخه وروسته شپږ لکه نورې اضافه کېږي.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او د ډيورنډ د معاهدې پر گڼو دې يو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دې د ډلو د استازو په واسطه ټولګي کې وړاندې شي.

پوښتي:

۱. د ډيورنډ معاهده د کومو شخصيتونو ترمنځ لاسليک شوه؟
۲. د ډيورنډ معاهده په کوم کال ترسره شوه؟

د ټولګي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگيانو څخه د ډيورنډ د معاهدې د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹ زېږديز)

امير حبيب الله خان

د امير حبيب الله خان واک ته د رسيدو، د نوموړي د حکومت مهمې کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

سردار حبيب الله خان د امير عبدالرحمن خان زوی و. کله چې امير عبدالرحمن خان د امير شيرعلي خان له خوا د کابل او غزني ترمنځ په شش گاو (شپر قلاج) کې ماتې وخوره، په بخارا کې يې پناه واخيسته او سردار حبيب الله خان په ۱۸۷۲ز کال په سمرقند کې وزېږېد. هغه په ۲۸ يا ۲۹ کلنۍ کې په ۱۹۰۱ز کال د پلار له مړينې وروسته واک ته ورسېد.

امير حبيب الله خان په طبيعي توگه آرام، هونښار، نوښتگر او د پرمختگ پلوی وه. که څه هم له عيش، عشرت او له مجلل دربار سره يې مينه درلوده. امير حبيب الله خان د واکمنۍ پر وخت په خوځېدو کې څرگند شو. په لومړيو کې يې په خپله وينا کې خلکو ته وويل: افغانستان اسلامي ټولنه ده او اسلامي ارزښتونه دي په کې رعايت شي. لکه څننگه چې يې د کابل د خرابات په سيمه کې د رقاصو په نڅا بندنيرو لگاوه او دغه عمل يې غير شرعي وباله او د مجرمينو په جزايي قانون

کې بې هم بدلون راوست. د بیلګې په توګه، د جرم د کولو په صورت کې د بدن د غړيو ضوځول منع شول او په بدل کې ورته مختلف بندیتوبونه وټاکل شول، خو د هغوی د آزادۍ په اړه یې عمل ونه کړ. زندول، د غلامانو او ونځو پلورل منع شول. له څلورو څخه ډیرې بڼې په نکاح کول یې غیر شرعي اعلام کړل.

امیر حبیب الله خان یو فرهنگي څیره وه. او ټنګار یې کاوه چې ټولنه پرته د ښوونې او روزنې څخه پر مختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسټ ایښودنه او د نوي فرهنگ معرفي وه. په ۱۹۰۳ز کې لومړنی ښوونځی د حبیبې د لیسې په نامه جوړ شو. چې په دې ښوونځي کې پر دیني مضامینو سربیره نور مضامین لکه تاریخ، جغرافیه، ریاضي، کیمیا، فزیک، هندسه، مثلثات، حکمت او حفظ الصحه تدریسېده او یو څو نور لومړني ښوونځي د ښار په ځینو برخو کې هم جوړ شول.

په پوځي برخه کې هم د حربي په نامه ښوونځی جوړ شو، چې پر علمي مضامینو سربیره ارکان حرب په کې هم تدریسېده، چې د نوموړو مضامینو درس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسیله ورکول کېده. د لومړي ځل لپاره داسې یوه مطبعه جوړه شوه چې ماشینونو یې د بخار د قوې په وسیله فعالیت کاوه، چې په نوموړې مطبعه کې ځینې دولتي لایحې او اخبار چاپېده. دوه اخبارونه د لومړي ځل لپاره د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفال) په نامه تاسیس شول، چې مسئول مدیر یې محمود طرزي و او د هغه د نظر لاندې یاد شوي اخبارونه چاپېدل، چې خلکو ته د انګیزې په ورکولو او خپلواکۍ غوښتنې د حس په لوړولو کې یې مهم رول درلود او محمود طرزي ته د افغانستان د مطبوعاتو د بلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزني او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوړه شوه او د لومړي ځل لپاره یوشمیر موټري د وړلو راوړلو لپاره له یوې کمپنۍ څخه چې (مېلر) نومېده، له بمبېي څخه دولت خريداري کړې

او هم خو کسه د موټرو د ترميم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجۍ په برخه کې د وړۍ ویدلو په نامه یوه فابریکه جوړه شوه، چې د بخار د قوې په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابر او پاتې تولیدات یې بازار ته وړاندې کیدل. د اوبو د بریښنا یوه وړه فابریکه په جبل السراج کې جوړه شوه. د تولید کچه یې لږه وه، چې یوازې ارگ یې روښانه کاوه. وروسته یې توربینونه ویر شول چې د کابل ښار ته یې بریښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو ځمکو لپاره چې اوبه یې لږې وې، یو شمیر بندونه او نهرونه جوړ شول.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت مهمې پېښې د ځلدرانو، منگلو، احمدزیو او د کندهار د خلکو پاڅونونه وو، چې دا پاڅونونه د دولت په لور تدبیر سره غلې شول. نړیواله پېښه چې د امیر حبیب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړۍ نړیواله جگړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغی او د دواړو هېوادونو په دوستۍ یې پتنگار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو باندې له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو، یوځای کړي. او انګرېزانو له دې څخه ویره درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوځای نه شي. ځکه یې نو له روسانو سره معامله وکړه چې د یادې شپې معاهدې پر بنسټ افغانستان په لومړۍ نړیوالې جګړې کې خپل ناپایتوب اعلان کړ.

امیر د خپل سلطنت په ورستیو کلونو کې د خلکو، روښانفکرانو او مشروط غوښتونکو کرکه خپل ځان ته را وپاروله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمینه برابره شوه. د ۱۹۱۸ز کال په پای کې امیر د خپلو ټولو درباریانو سره د تفریح لپاره له جلال آباد څخه د ماهیانو د ښکار لپاره د لغمان (کله ګوش) ته ولاړ او هلته د فبرورۍ د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم کس له خوا د تومناچي په جز ووژل شو. جسد یې جلال آباد ته یورل شو او خاورو

ته وسپارل شو.

په ټولگي کي دننه فعاليت:

زده کوونکي دي په دوه ډلو وویشل شي لومړی ډله دي د امير حبيب الله خان واک ته د رسيدو د څرنگوالي په اړه او دويمه ډله دي د نوموړي د شخصيت په اړه خپلو کي خبري او اثري وکړي او پايله دي په ټولگي کي وړاندي کړي.

پوښتني:

۱. امير حبيب الله خان په کوم کال کي سلطنت ته ورسيد؟
۲. لومړنی جریده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړنی د اوبو برېښنايي فابريکه چيرته او په څومره ظرفيت يي په فعاليت پيل وکړ؟

د ټولگي څخه دباڼدي فعاليت:

زده کوونکي دي د امير حبيب الله خان د اصلاحاتو په برخه کي له مشرانو او لویانو څخه معلومات ترلاسه او په ټولگي کي دي وړايي.

د مشر و طبيت نهضتونه

د مشر و طبيت خوځښتونه څرنگه را منځ ته شول، موخې يې څه وي او کومې راتلونکې سره مخ شول په دې لوست کې به ورسره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

د امير حبيب الله د سلطنت په پيل کې د لومړي ځل لپاره معارف تاسيس او نوی فرهنگ پيل شو. يوشمير محدود ښوونځي جوړ او د نوي فرهنگ د خپراوي په برخه کې دوه ورځپاڼې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پيل شول.

امير حبيب الله خان په کال ۱۹۰۵ز کې له انگرېزانو سره د تړون تر لاسليک وروسته خپل ځان ډاډه احساساوه، خو د هغه تړون له مخې چې د لومړۍ نړيوالې جگړې په پيل کې روس او انگليس کړي و، انگرېزانو دا وېره درلوده چې افغانستان د (محور) د ځواکونو يا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، يو ځای نه شي. ځکه نو انگرېزانو افغانستان تر خپلې حمايي لاندې راوست، چې له دې سره د افغانستان خپلواکي سلب شوه.

د امير حبيب الله د سلطنت په لومړيو کې اداري وضع بڼه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم بڼه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحيتونه د يو څو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. اداري مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوج ته ورسيد او امير د دربار په عيش و عشرت کې ډوب او د هيواد

له حالته ناخبره و. د ټولني د پرمختيا ټيټوالي، د خپلواکي له منځه تلل، د اداري فساد ډيريدل، بې عدالتي او ملاقاتونکو ماليو د خلکو ستونزي لاسي ډيري کړي. روښانگرانو چي به د هيواد بحرايي حالت ليدو، نو خوابدي به وو د دي ستونزي د حل په لټه کې شول، چي د افغانستان خلکو ته څنگه خلاصون ورکړي. په پای کې بې پرېکړه وکړه چي د دولت مطلق العناني په مشروطيت بدله کړي.

روښانگران د دربار د اصلاح غوښتونکو شا او خوا راتول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غوښتونکي شول. د دربار روښانگران عبارت وو له، محمد ولي خان بدخشاني، ميرزمان خان، مير ياريک خان دروازي، پادشاه ميرخان لوگري، نظام الدين خان ارغندابوال او لعل محمد خان کابلي. وروسته يوه ډله خوانان لکه جوهري شاه خان، لعل محمد خان، پادشاه مير خان، نظام الدين خان او ميرزمان خان له دربار څخه بهر د ديموکراتانو له سياسي کړي سره يو ځای شول. بهرني کتابونه او جريدې به بې ترلاسه کولې او د کورنيو او بهرنيو سياسي او ټولنيزو مسايلو سره به بې علاقه پيدا کوله. د حسيبي ليسي د روښانگران په يوه سياسي مرکز بدل شوي وه. د روښانگرانو په منځ کې د راويکال ډله، يا افراطيون هم وو، چي د کودتاه غوښتونکي هم وو. بلې ډلې روښانگرانو په يوازې توگه د دربار او حسيبي ليسي څخه بهر فعاليت کاوه.

د دربار روښانگرانو د حسيبي ليسي څخه بهر، او د حسيبي ليسي ښوونکو او کارکوونکو سره ائتلاف وکړ او يو سياسي گوند يې د (جمعيت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چي د نوموړي گوند په مرانامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطيت، د خپلواکي گټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنگ خپرېدل شامل و.

ياد شوی گوند په يو لس کسيزه ډله د گوند د مؤسس او مشر په وسيله وورشل شو. د دي لپاره چي د گوند فعاليتونه ښکاره نه شي، د گوند غړيو يو بل حتی نه پيژندل. گوندي جلسې به په ډيره پټه توگه د ميلمستيا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوړېدې او په جلسو کې به د گوند د چارو په برخه کې پرېکړي کېدې. عمومي جلسې به تر اوږدې مودې وروسته کېدې او نوي پرېکړې به په کې ترسره کېدې.

د گوند د يوې غوره کړي رئيس تاج محمد خان بلوڅ پغمانی و جوهري شاه خان غوربندې او مير سيد قاسم خان لغمانی او د گوند د هندی مسلمانو غړي، چي ټول يې د حسيبي د ليسي ښوونکي وو، د گوند په يوې جلسې کې بې پرېکړه وکړه، مخکې له دي نه چي امير د گوند له شتون څخه خبر شي، بايد هغه

وهڅول شي چې پخپله د فرهنگ په خپرېدو او د سرتاسري معارف په خپر اوې کې همکاري وکړي. له تاج محمد خان سره د گوند د مرانامې يوه کاپي وه، چې له نورو اسنادو سره يې په خپل کور کې ساتله. وروړ يې محمد شريف چې د سياسي افکارو د مخالفينو له ډلې او د دولت له پلويانو څخه گڼل کېده، له تاج محمد خان سره په يوځای کې اوسېده. نوموړې هغه مصوبه د تاج محمد خان له اسنادو څخه تر لاسه کړه او هغه يې امير حبيب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹ز کال په ژمي کې کله چې امير په جلال آباد کې په تفریح بوخت و، محمد عظيم خان د حربي فابريکې کارمند او د شهزاده کبير خان خصوصي ښوونکی ملا منهاج الدين، د گوند د ټولو غړيو فهرست ترتيب او له يو راپور سره يوځای امير حبيب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې داسې ويل شوي وو، چې د (حزب سري ملي) هدف د امير وژنه او د مشروطه حکومت جوړول دي او په کابل کې داسې آوازه خپره شوې وه چې دا هرڅه د هغو هنديانو په وسيله رامنځ ته شول چې د گوند په دننه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې د گوند هندي غړيو غوښتل چې لومړی د مشروطيت او خپلواکۍ غوښتنې نهضت له منځه يوسي او بيا افغانستان د انگليسانو په گټه وروسته پاتې کړي او امير د معارف د تاسيس او د نوي فرهنگ د خپرېدو څخه زړه ماتې کړي. او په ياد شوي فهرست کې هغه مشروطه غوښتونکي چې د افغانستان په تاريخ کې د لومړي ځل لپاره راښکاره او ځلوښت کسه وو، په خواشيني سره اعدام او بنديال شول. وروسته له څه وخته ځينې يې آزاد شول، خو مشروطه غوښتونکي په ټوله مانا ونه ټکول شول، بيا يې وړی ډلی جوړی کړې، چې په پټه يې فعاليت کاوه. په (۱۹۱۸ز) کې د مشروطه غوښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودين) د سراج الاخبار محرر او د گوند غړي چې رادیکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کليزې په شپه په شورنازار کې د قاضي کوڅې د يوه دوکان په بام له تومانيچي سره کمين نيولی و او د امير د سپرلۍ موټر ته يې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپو کې د ارگ له بازارونو او د شورنازار له چوک څخه تيرېده) همدا چې د امير موټر د دې دوکان تر څنگ راوړسېده، عبدالرحمن د امير په موټر ډز وکړ، خو کار تروس د موټر په پورته ځای ولگېد او موټر په چټکۍ تير شو او امير وژغورل شو. په سا شپه عبدالرحمن لودين اميني قواوو ونيو او په ارگ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملگرو د اعدام مسؤليت په غاړه وانه خيست او د ۱۹۱۹ز کال په سياسي اوښتون

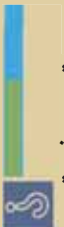
کي عبدالرحمن لودين له نورو روښانفکرانو سره يوځای له زندان څخه آزاد شول او د امانيه دورې په مامورينو کې مقرر شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د مشروطيت د زمينو د رامنځ ته کېدو او دويمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې يو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې:

۱. د مشروطيت نهضت چا رهبري کاوه؟
۲. د دې نهضت مشهور غړي څوک وو؟

۳. امير حبيب الله خان د دې نهضت له موخې څنگه خبر شو؟

د ټولگي څخه دباندي فعاليت:

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو ته په لاس رسي سره د نهضت د ناوړه ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

د لومړۍ څپرکي ارزونه

له یوې اوږدې مودې وروسته افغانستان د بهرنيانو د لاسوهنو له امله تجزیه او ووېشل شو. خو په ۱۷۴۷ز کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جوړ شو. کرڼه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو څخه وه، ډیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوځل بیا وده وکړه او دودیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ اړتیاوې یې پوره کولې، یوځل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګري رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع ښه شوه. عنعنوي ښوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېده، چې یو شمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوړې شوې او (۴۵) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمورشاه د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خودنوي فرهنگ د څیراوي په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه گام څخه منل شو. له ۱۸۳۹-۱۸۴۲ز کاله پورې افغانستان د انګریزانو تر یرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انګریزانو تر ماتې وروسته د وزیرفتح خان د ورونو د بې اتفاقي له امله د امیر شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په هیواد کې گډوډي او ملوک الطوائفي حاکمه شوه. خود امیر شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جوړ او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نورې دولتي ادارې یې درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالدارۍ، صنایعو او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عنعنوي معارف په عصري معارف بدل شو. پوځ جوړ شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امیر محمدیعقوب خان د سلطنت په وخت کې انګریزانو د دویم ځل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امیر شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لاړل. ملوک الطوائفي رامنځ ته شوه. د بې نظمي له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلک له ډیرو ستونزو سره مخامخ شول.

په ۱۸۸۰ز کې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لومړی سل زره کسيز پوځ جوړ کړ او د یو قومي مرکزي دولت بنسټ یې کېدو او ټول افغانستان یې د مرکزي دولت تر ولکې لاندې راوست. انګریزانو امیر او د افغانستان دولت ته ډیرې دسیسې جوړولې، ترڅو په پای کې یې پر امیر د ډیورنډ کرښه تحمیل او لاسلیک کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن څخه څپتې برخې جلا شوې.

د امير حبيب الله خان د سلطنت په موده كې تر يوې كچې پورې معارف او د نوي كلتور خپرېدو ته پاملرنه وشوه. اقتصاد پر مخنگ وگر مواصلاحي لارې، بندونه او نهرونه جوړ شول. د وړلو راوړلو لپاره يو شمير موټر له يوې انگليسي كمپنۍ څخه خريداري شول او د كابل جلال آباد او لغمان ترمنځ تېليفون جوړ شو. د نساجي، فابريكې د بخار د قوې په وسيله په كار پيل وكړ. د جبل السراج بند د كابل د ښار د روښانه كولو لپاره په كار پيل وكړ. يوه مطبعه جوړه شوه چې دوه ورځنې او كتابونه په كې چاپېدل او روښانفكران په دربار او د حبيبيې په ښوونځي كې راڅرگند شول چې موخه يې د ديموكراسۍ او د مشروطيت رامنځ ته كول وو.

دويم څپرکي

د خپلواکۍ له گټلو څخه د جمهوريت د نظام تر پايه پورې
۱۹۱۹ - ۱۹۷۸ زېږديز

د څپرکي موخي

- ۱- د استعمار په وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلواکۍ د لاسه ته راوړلو له مفاهيمو سره آشنا کيدل
- ۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماهيت سره پېژندگلوي.
- ۳- د خپلواکۍ په لاس ته راوړلو کې د شاه امان الله خان دودنوي سره پېژندگلوي.
- ۴- پر افغانستان باندې د دويمې نړيوالې جگړې د ناوره اغيزو سره پېژندگلوي.
- ۵- د سردار محمد داؤد خان د صدارت په وخت کې د رضاونې له پالاتو سره پېژندگلوي.
- ۶- د ديموکراسۍ د لسيزې او دهغې د لاسته راوړنې سره پېژندگلوي
- ۷- په جمهوريت باندې د سلطنت بدليل او په اړه يې معلومات.
- ۸- د استعمار د سياست د ماهيت په تحليل پوهيدل.
- ۹- د نقشې له مخې هغه ځايونه چې انگرېزان په لومړۍ جگړه کې هلته مشيت ول د نښه کولو مهارت.
- ۱۰- د تاريخي نقشو او اطلسونو څخه د گټه پورته کولو مهارت.
- ۱۱- د اصولنامهې او قوانينونو تحليل او تفسير.
- ۱۲- د سياسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهيدل او درک کول.

د هیواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹ – جنوري ۱۹۲۹ زېږدیز)

شاه امان الله غازي

د امان الله خان شخصیت، واک ته د رسیدو څرنگوالی، د خپلواکۍ په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تروفونه چې له انګرېزانو سره لاسلیک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکي په رسمیت وپېژندل شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شی.

د ۱۹۱۹ زېږدیز کال د فبرورۍ په ۲۱ مه امیر حبیب الله خان د لغمان د کله گورش په ښکار ځای کې ووژل شو او د وژلو پر دویمه ورځ ورور یې نصر الله خان په جلال آباد او زوی یې امان الله خان په کابل کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. په دې توګه په یو وخت هېواد کې دوه حکومتونه منځ ته راغلل. څرنگه چې له امان الله خان سره د خلکو او درباریانو مینه او ملاتړ زیات و، نو د نصر الله خان په پرتله یې د هغه موقف پیاوړی کړ، ځکه نو نصر الله خان د پاچاهۍ له ادعای لاس واخیست امان الله خان د چاپ شویو اصلاحیو له لارې خپله پاچاهي او د هیواد د خپلواکي په اړه خپلې موخې او تگلارې د افغانستان خلکو ته داسې څرګندي کړې:

«ای د افغانستان معظم ملته! د پلار د شهادت پر وخت په کابل کې د سلطنت وکیل وم او اوس مې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسی باندې د منګولو لګولو له کبله د امانت دروند پیتۍ په غاړه واخیست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سر کېښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هېوادونو په څېر په دننه او بهر کې یو خپلواک هېواد وي. د افغانستان ملت

د هېواد په داخل کې بشپړه خپلواکي ولري او له هر ډول ظلم او تیرۍ څخه خوندي او خلک باید یوازې د قانون منونکي وي او بس. بیگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هېواد مو وکړای شي چې د نړۍ د پرمختللو هېوادونو په منځ کې مناسب ځای او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هېواد د چارو د سرته رسولو په برخه کې مشوره د شا ورهم فی الامر د حکم په اساس خپله لار ټیټو د وگرځوم». اې گرانه ملته او تمیز لرونکي قوم! د خپل دین، دولت او ملت په ساتنه کې وینئ او د هېواد د ناموس په ساتنه کې هوښیار اوسئ. زه له خدای (ج) څخه ستاسې، اهل اسلام او ټولو انسانانو لپاره خیر او نیکمرغي غواړم.»

مخکې له دې چې امان الله خان واک ته ورسېږي، لومړی یې د هېواد له ډېر شمېر باړسوڅو او روښان فکر و سره اړیکې ټینګې کړې او دویمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوښتونو مینه وال و. درېیم دا چې مخکې له دې چې واک ته ورسېږي، د پلار د واکمنۍ پر وخت یې د سیاسي او ټولنیزو اړیکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرني سیاست کې امیر امان الله ډېر ښو څخه د هېواد د خپلواکۍ او د ځمکنۍ بشپړتیا د ساتنې غوښتونکی و. هغه د خلکو لږې غوښتې ته چې د کابل خلک او د پلازمینې پوځیان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مراد خانۍ ته راغی د خلکو غوښتې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې ټیکې توره یې تر ملا خږ بدله، خپله مشهوره تاریخي وینا یې واوروله. په دې وینا کې له ډول ډول مسائلو څخه یادونه وشوه، د بېلګې په توګه، د افغانستان بهرنۍ خپلواکي او په داخل کې فردي آزادي، مساوات، ورورولې او برابرې، د ملت آزادي او عدالت او صداقت په څېر مهم مسائل یې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وینا پر مهال د خوشالۍ او شایسي چغې پورته او په دې توګه نوي دولت منځ ته راغی، چې په لسو ورځو کې د هېواد د ټولو ولایتونو د خلکو ملاتړ یې تر لاسه کړ.

د امان الله خان د مرام اعلان بزرگان، مالداران، سوداګران او روښان فکran د نوي حکومت پلوي کړل، ځکه د هغه مرام توکو د خلکو له غوښتنو سره سمون درلود.

د یوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روپۍ وه وروسته له دې ۲۰ روپۍ اعلان شوه. دولت د پوځیانو د آرامۍ او اړتیاو ډیوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا وه، چې د افغانستان شپېته زره کسینو پوځ په ټول هېواد کې له نوي دولت څخه ملاتړ وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د ګټلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هېواد مختلفې طبقې متحدي او د ۱۹۱۹ زیږدیز کال د اپریل په دیارلسمه

بې د خپلواکۍ اعلان وکړ.

امان الله خان انگليسانو ته د افغانستان د خپلواکۍ خبر ورکړ، دا چې د برتانيې دولت دي ته حاضر نه و، چې له خپل استعماري نفوذ څخه تېر شي او د افغانستان خپلواکي په رسميت وپېژني، په ځواب کې يې يوازې د پلار د مړينې تسليت ورولبړه او د خپلواکۍ هېڅ يادونه يې ونه کړه.

د دارالامان ماڼۍ

خپلواکي د رسميت پېژندنې موضوع پلي کړي، افغاني پوځيان يې د برتانوي هند د پولې مختلفو برخو ته ولېږل او ځای پر ځای يې کړل او د افغانستان د سياسي خپلواکۍ لپاره د افغان او انگليس درېيمه جگړه پيل کړه. د افغاني قواو سوقيت د هېواد په درېو جبهو (خبر، پکتيا او کندهار کې پيل شول.

الف: د راولپنډۍ د سولې مذاکره د اګست ۱۸ - ۱۹۱۹ز کال:

له افغانستان سره د جگړې وروسته انگليسانو دا غوره وگڼله، چې د افغانستان دولت سره خپلې اړيکې ښې کړي او مسټرې دجبرواترو له لارې حل کړي، ځکه نو د حکومتونو ترمنځ تر يو شمېر ليکنو وروسته د سولې يو هېئت د علي احمد خان په مشرۍ راولپنډۍ ته روان شو او د بریتانيې د هېئت له رئيس سرگراټ Sir Grant سره يې په کنفرانس کې وليدل او وروسته له څو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولې پنځه ماده ييزه معاهده لاسليک شوه. علي احمد خان په دغه لاسليک کې تېروته او د سولې تړون د انگليسانو په گټه او د افغانستان په زبان لاسليک شو.

ب: د مونسوري مذاکره ۱۹۲۰ز يږدیز کال:

څرنگه چې د راولپنډۍ د سولې کنفرانس د افغانستان په زبان لاسليک شوی و، د افغانستان حکومت د برتانيې له حکومت سره د دويم ځل لپاره د مساوي حقوقو پر بنسټ د يوې معاهدې غوښتنه وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ز کال د مارچ په ۹ مه انگليسي دولت له امير څخه غوښتنه وکړه چې يو افغاني هېئت منسوري ته راولېږي. افغاني هېئت د محمود طرزی په رياست د افغانستان د بهرنيو چارو وزير، او د بریتانيې د استازي سره خپلې غونډې پيل کړې، نوموړي کنفرانس څه کم درې مياشتې دوام وکړ،

پایله یې ور نه کړه او افغاني هیئت تر سترو او اوږدو مذاکراتو وروسته یې له دې چې قرارداد لاسلیک کړی وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل، چې افغانستان له نورو هېوادونو سره دیپلوماتیکې اړیکې پیل کړې دي، ددې په لټه کې شو تر څو افغانستان ته هیئت ولېږي او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر ۲۲ ز- ۱۹۲۱ زیږدیز کال:

برتانوي هیئت د سرهزي دابس په مشرۍ کابل ته راځي او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزي سره پیل کړې. خبرې څه کم یو ولس میاشتي اوږدې شوې، څرنگه چې د دواړو خواوو غوښتنې یو له بل سره په تقابل کې وې، نږدې و، چې یوولس میاشتې اوږدې خبرې قطع شي. په پای کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ ز کال کې لاسلیک شوه او د انګلیس دولت د افغانستان خپلواکي تصدیق او په رسمیت وپېژندله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لېږلو کابل او لندن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړېدل په بهرني سیاست کې د انګلیسانو په استعماري موضوع باندې په منځنۍ او نږدې ختیځ کې مرګونی ګوزارو او د آسیا استعماري ضد رنډ کې ډیر ژور اثرات درلودل.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان د اعلامیو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکۍ د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- امیر حبیب الله خان څه وخت او چېرته ووژل شو؟
- ۲- کوم علتونه وو، چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا څخه لاس په سر کړ او شاه امان الله خان ته یې د قدرت رسېدو لار هواره کړه؟
- ۳- د شاه امان الله خان د اعلامیو په برخه کې لنډه معلومات ورکړئ.

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو ښوونکو په مرسته د امان الله خان د شخصیت په اړه معلومات تر لاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووايي.

د هیواد د خپلواکۍ درې گوني مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکي د بیلاسته راوړنې، د درېوگونو مورچلونو ارزښت چې د انګلیسانو د ماتې او متارکې لامل شو پېژندګلوي ترلاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د درېو لویو مورچلونو یادونه وکړو، د یوه مطلب څرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هیواد خپلواکي یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدې درېو مورچلونو پورې رالته نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هیواد هره سیمه د خپلواکۍ ساتلو سنگرو او دفاع مورچل جوړ شوی و. د هیواد هره برخه او هر ګوټ د انګریزانو په وړاندې د هغوی د خپلو سنگر ګرځېدلی و. خو بر بنده ماته او پرېکنده ګوزار د هغو افغان شازلمو په توره وشو چې د امانې دولت له خوا یې په درېو مورچلونو کې څارنه او پالنه کوله.

امانې دولت د خپلې واکمنۍ له پیله په هند کې انګریزي واکمنانو ته وښوده چې د افغانستان نوی دولت د پخوانیو تړونونو لاندې د اړیکو دوام نه خواري او په ځانګړې توګه د اعلیحضرت امان الله خان له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نایب الحکومه لارډ چلسفورد ته یو لیک ولیکل شو او په لیک کې غوښتنه وشوه چې د دواړو هیوادونو تر منځ د ۱۹۰۵ زیږدیز کال پر تړون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انگلیسانو له خوا ومنل شي . امانی دولت یې له دې چې د انگلیسي لوري ځواب ته انتظار وناسي، ورسره سم یې د نړۍ د یو شمیر هیوادونو او له هغې ډلې هیوادونو څخه د نوي جوړ شوي شوروي دولت سره د دینلوماتیکو اړیکو لپاره او هم یې د شوروي له لارې د یو شمیر اروپایي هیوادونو سره د اړیکو دنا مین هڅې پیل کړې. د دې تر څنګ یې د انگلیسانو سره د خپلواکۍ جګړې لپاره تیارۍ او چمتووالی ونیوه . په دې ترڅ کې د هیواد څخه د دفاع شورا جوړه او پر دینمن یې د غوڅو بریدونو لپاره یې درې ستر مورچلونو (د هیواد څخه د دفاع ختیځ، سهیلی او سهیل لویدیځ مورچل) جوړ او د همدې مورچلونو د لارښوني لپاره یې دولتي کسان وگمارل .

لو مېړی:

هڅو جریان درلود، خو د اپریل په میاشت کې د افغاني ځواکونو منظمي او پر له پسې هڅې ځینتلي او ګرځندی شوي، د افغاني ځواکونو لومړنی خوځښت د هیواد د ختیځ مورچل په لور هلته تر سره شو. چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلو منظمو ځواکونو سره جلال آباد ته ورسید ورسره سم د سیمې ولسي ځواکونه او د خپلواکۍ جګړې لپاره سر سپارونکو زلمو د انگلیسانو په وړاندې جګړې ته چل تیارۍ څرګنده کړ.

د هیواد په ختیځ مورچل کې جګړه د می میاشتی په دریمه نیټه د افغاني ځواکونو په یوه ناڅاپي برغل پیل شوه. دا برید دومره ځواکمن او ګرځندی و چې د انگلیسي لښکرو په منځ کې یې د ونړې او وارضا واکمنه کړه. افغاني ځواکونو د یوې اونۍ جګړو په ترڅ کې انگلیسي پوځیان د ننګرهار د څنډونو تر پینځو داسې وځپل چې د بیا راګرځیدلو توان پکې پاتې نه شو. په دهلي او لندن کې د انگلیس نظامیانو او سیاسیانو د افغانانو دا ناڅاپي برید او پرله پسې بری په اسیا کې خپلو ګټو ته ستر تهدید او ماتې وګڼله، نو ځکه یې په مقابل برید لاس پورې کړ او په خپل ټول توان یې د هوايي او ځمکینو ځواکونو څخه ګټه واخستله او پر له پسې درنې هوايي بمبارۍ یې تر سره کړې، له یوې خوا یې د خپلو ماتې خوړلو ځواکونو مورال لوړ کړ او له بلې خوا یې د افغاني ځواکونو د پر له پسې بریدونو مخه په درنو بمباریو سره ونیوله او د تورخم تر پورې شاتګ ته اړوستل چې له یوې خوا یې د لوژستیکي اړینو توکو د رسیدو مخه ونیول شوه او له بلې خوا یې د کابل او جلال آباد بندرونه تر داسې هوايي بمباریو لاندې راوستل چې یې شمیره

ولسي خلک سپين بيزي او ماشومان په شهادت ورسول . دا هوايي حملي دومره زياتې پر له پسې او درزې وې چې د امني دولت يو شمير لوړ پوړو کسانو له کابل څخه يوه مصون ځای ته د مرکز د ليرلو غوښتنه وکړه، خو اعليحضرت امان الله خان دا وړانديز ونه مانه او د جگړې لارښوونه يې له همدې کابل ښار څخه د بري تر ورستيو شپو په څاره واخستله.

دوهم: د امني دولت د پريکړې سره سم سپه سالار محمد نادر خان د خپلو منظم ځواکونو سره د اپريل پر ۲۴ مه نيټه گرديز ته ورسيد. په گرديز کې داوطلب ځوانان د نادر خان له ځواکونو سره يو ځای شول. محمد نادر خان په گرديز کې د ځواکونو د تنظيم او ترتيب په نيت د دو اوښو لپاره پاتې شو. دمی میاشتي په ۱۴ مې نېټې په ټوله پکتيا کې د خپلواکۍ اخیستلو نغاړه ووهل شوه او افغاني قوتونو د انگرېز لښکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انگرېزانو يو په بل پسې خپل عسکر کوټونه له لاسه ورکول. افغاني ځواکونه د ټل او واڼې تر سيمو پورې د انگرېزانو ټولې ټاټې تر لاسه کړې ، خو هغه غوڅ او هر اړخيزه بريد چې د می میاشتي په ۲۶ مه نيټه تر سره شو، نور نو غلیم ته توان پاتې نه شو او ناهيلي شو ، ځکه يې د جون میاشتي په دريمه نيټه د امني دولت سره د متارکي او اور بند غوښتنه وکړه .

دريم: د هيواد د خپلواکۍ سهيل لويديځ مورچل چارې د سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله په مشرۍ په مخ تللې . د سهيل لويديځې حوزې د بيلا بيلو سيمو اوسيدونکي د تيارۍ په حال کې د مرکز امر ته سترگې په لار ولاړوو. اعتمادالدوله له کابل څخه د کندهار په لور، د وټلو پر مهال يو څو د گوتو په شمار کسان ورسره ملاگري وو، خو د وردگو، ميدان او غزني تر سيمو پورې د اعتمادالدوله د لښکرو شمير تر زرگونو کسانو زيات شو. کله چې اعتمادالدوله کندهار ته ورسيد په زرگونو داوطلبو ځوانانو په گډون سره يې شمير لسگونو زرو کسانو ته ورسيد. په کندهار کې د ځواکونو ترتيب او تيارۍ لا نه وه بشپړه شوی چې د انگرېزي پوځيانو له لوري په يوه ناڅاپي بريد کې د سپين بولدک او پښين يو شمير افغاني ساندويان تر حملي لاندې راضل او په يوه نابرابره جگړه کې افغاني ساندويان په شهادت ورسيدل، د دې خبر په خپرېدو سره د کندهار اوسيدونکو پر انگرېزانو د بريد چارې دومره گړندی شوې چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته يې د ځواکونو د سمون او تنظيم وخت ورته کړ او بې له ځنډه يې د می میاشتي په ۲۶ مه نيټه د

انگریزانو پر لښکرو برید پیل کړ خو انگریزي پوځیانو پخوا تر دې چې د افغانانو د تورې شرنګ ته ځانو ته ټینګ کړي لایې پخوا پښې د خپلو عسکرکوټونو څخه سپکې کړې وې ، افغاني ځواکونو د انگریزانو پاڅه سنگرونه یو په بل پسې تر خپل واک لاندې راوستل او تر کوټې ښاره پې سیمه د غلیم له واک او ځواکه پاکه کړه . کله چې افغانان کوټې ښار ته ورسیدل نو انگریزانو امانې دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د میاشتي پر دریمه نیټه داوړیند خبر خپور شو، چې ورسره سم د انگریزانو له خوا د افغانستان د خپلواکۍ د منلو دیپلوماتیک بهیر پیل شو .

په ټولګی کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه ډلو ویشل شي، لومړنۍ ډله دې د درې گونو مورچلونو په اړه او دویمه ډله دې د انگریزانو پالیسي د افغانستان په اړوند بیان کړي.

پو پښتي

- ۱- د محمد نادر خان ونډه د پکتیا په محاذ کې څرنگه ارزوی.
- ۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې گمارل شوی و، او څه لاسته راوړنې پې درلودې؟
- ۳- د ټل کلا څرنگه فتح شوه؟

د ټولګی څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو په لرلو سره د درېو گونو مورچلونو د پایلو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګی کې ووايي.

اصلاحات ۱۹۲۱-۱۹۲۸ زېږديز

محمود طرزي

اصلاحات او هغه ستړي کړنې چې د امير امان الله خان دولت تر سره کړې په دې لوست کې به ور سره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

په ۱۹۱۹ز کال کې چې د ۱۲۹۸ لمریز سره سمون لري د یوې لوېدي تاريخي پېښې په توگه د افغانستان د سياسي خپلواکۍ لاس ته راوړنې د هيواد په وروستيو ټولنيزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغيزې درلودې. افغانستان يوې نوي مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبیت درلود، د هغوی په ملاتړ يې ډير مهم بدلونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدلونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لومړنۍ مرحله چې له ۱۹۱۹-۱۹۲۴ز کلونو پورې يې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختگ غوښتونکي وو. له دولت سره ودرېدل او ټولو نويو اصلاحاتو ته يې هرکلی ووايه. د اصلاحاتو دويمه مرحله چې له ۱۹۲۴ کال څخه پيل شوه چې د امانې دولت تر پاي يې دوام وکړ خو د يوشمير کورنيو او بهرنيو عواملو له امله يې عملي ټپه پيدا نه کړه. شاه امان الله خان غوښتل چې ډير ژر د خپلو تگ لارو او اصلاحې پروگرامونو له لارې د ښکلو، قصرونو، مجللو او زړه راښکونکو ودانيو، پارکونو، تفريح ځايونو، لويو فابريکو په جوړولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وگړي ولري چې له نوي فرهنگ او تمدن سره آشنايي ولري، په همدغه هيله يې

له دغو کارونو سره نږهه مينه درلوده، پرته له دې چې د ټولني فرهنگي حالت په پام کې ونيسي، د دغو کارونو په ترسره کولو کې يې له بېرې کار واخيست چې په پای کې يې ناوړې پايلې له ځانه سره درلودې. د لومړۍ دورې له مهمو اصلاحاتو څخه يو هم د افغانستان د اساسي قانون تصويب و چې د ۱۹۲۳ز کال د لومړي جرگې په ترڅ کې چې په جلال آباد کې جوړه شوې وه، او ۸۸۲ کسو په کې گډون کړی وو، چې وروسته دا قانون د پغمان په لويه جرگه کې د ۱۹۲۴ز کال د چنگاښ په مياشت کې تاييد او توشيح شو. اساسي قانون چې د امان الله خان په اصلاحاتو کې لومړنی گام گڼل کېږي، د ډيرو ځمکو لرونکو له گټو سره په ټکر کې و. شاهي مشروطه نظام يې تثبيت کړ. ډير مهم اصلاحات يې په اقتصادي برخه کې رامېنځته کړل څرنگه چې له انگليسانو سره د ۱۹۱۹ز کال د خپلواکۍ په جگړې کې د هيواد پانگه په بشپړه توگه تشه شوې وه، اړينه وه چې د روڼيو زيرمې چې پرته له هغې په هيواد کې يو بدلون هم ناشونی و، رامنځ ته شي. له همدې امله شاه امان الله خان د مالي او اداري اصلاحاتو چارې پيل کړې.

مالي او اقتصادي چارې:

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تطبيق په لومړي پړاو کې له ستونزو سره مخامخ شو. نوموړي پر خلکو د مالياتو فشار رالږ کړ. له ځمکې څخه د جنس ماليه يې په تقدي ماليه بدله کړه. او ټولو خلکو پرته د خان او ملک له سپارښتنې نيغ په نيغه له مالي دفتر سره اړيکې پيدا کړې. د څارويو د ماليې د ورکړې لپاره د څارويو محصول په نامه قانون رامنځ ته شو. د مالي ادارو د تنظيم لپاره په کابل کې د (دفتري اصولو) په نامه ښوونځی جوړ شو، چې فارغان يې د ماليې د مامورينو په توگه په هيواد کې مقرر شول او د دولت زړې حسابي چارې يې په عصري سيستم بدلې کړې. د حاکمانو په نامه ښوونځی په مرکز کې جوړ او فارغان يې په سيمه ييزو حکومتونو کې پر دننو وگومارل شول. سوداگري هم پراخه شوه. د داخلي گمرکي تعرفو ډيروالی لغو شو او د دې اصلاحاتو د پايلو له امله پانگې وده وکړه. د سوداگريزو معاملاتو شرعي محاکم رامنځ ته شول او د سوداگرۍ، سوداگريز شرکتونه په کابل کې جوړ شول. امانه دولت د فابريکو او اوسپنو د پياوړولو په هڅه کې شو او له دوو جرمني او فرانسوي شرکتونو سره قرارداد وشو، چې له مخې يې په لسو کلونو کې له سهيله د افغانستان شمال ته د اوسپنې پټلۍ جوړېده. له مرکز و ولايتونو ته د تيليگراف او د تيليفون د لينيونو د ضخولو کار پيل شو. په پغمان، جلال آباد او

کندهار کې د سټیشنونو د جوړولو کار پیل شو. د موټر او بیارغولو، صابون او عطر، توکر جوړونې، پنبې او خور ایستلو، نجاری، فابریکې په کندهار، هرات او مزارشریف کې جوړې شوې. د کابل، مزارشریف، شوروی، ایران او ترکیې ترمنځ هوايي پرستي په پام کې ونیول شوې. د غازي او سراج بند په غزني کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجوردو او هرات د نفتو په برخه کې یوه فابریکه او د اوسپني د ویلي کولو، گوگرو، سربو، ابرک، تباشيرو او نورو په برخه کې پروگرامونه په پام کې ونیول شول. د دغو اصلاحاتو په پایله کې د دولت عایدات د تیر په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ میلیون روپيو څخه ۱۸۰ میلیون روپيو ته ورسیدل. د وزنزو لپاره میټریک سیستم رامنځ ته شو. افغاني پولې واحد له روپۍ څخه په افغاني ونومول شو.

اداره:

دولت له هر څه نه ډیره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولۍ د افغانستان د خلکو پر مساوي حقوقو ولاړه وه. د اساسي قانون د اتمې مادې سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له دیني او مذهبي مسایلو د افغانستان تبعه گڼل کېږي په مذهبي او دیني چارو کې، د دولت سیاسي نظام مکلف و چې دوگړو د شخصي آزادیو څخه پالنه وکړي او هیڅوک هم پرته له شرعي مجوز قانون څخه توقیف او مجازات کیدای نه شي، د تبعیض او تفریق مسئله (د مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مینځ ونيول شوه او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستگاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائیه قواوو باندې ودریده. امانی دولت د هیواد د حرم د ژغورنې لپاره هوايي ځواک جوړ کړ چې (۱۱) الوتکې یې درلودې او ۶۵ کسه زده کوونکي د دغې څانگې د زده کړې لپاره روسيې، فرانسې او ایټالېي ته واستول شول. یو شمیر نور د پوځي زده کړو لپاره روسيې او ترکیې ته ولیږل شول. د کابل حریه فابریکه پیلوړې شوه. جگړیز مهمات لکه دافع هوا توپونه او زري پوښ موټري په پوځ کې داخلي شوې. په کابل کې د راډیو اداره جوړه شوه او ښار په برېښنا روښانه شو. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولایتونو کې ملکي او پوځي روغتونونه جوړ او په مرکز کې د ښځو روغتون او په پغمان کې سنټوریم جوړ شو. د اکسري ماشينونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانین او دارالایتام د جوړولو کار پیل شو.

کلتوري چارې:

د اساسي قانون له ۲۸ مې مادې سره سم د لیک لوست زده کړې وړیا او اجباري شوې. ډیر شمیر ښوونځي په مرکز او ولایتونو کې جوړ شول. په پایتخت کې د حبیبیې پر لېسې سربیره امانیه لېسه

جوړه شوه. لومړنۍ د فرانسويانو او دويمه يې د جرمنيانو په مرسته منځ ته راغله. همدارنگه په مرکز او ولايتونو کې ۳۲۲ ښوونځي، او يو دارالمعلمين په هرات کې جوړ شو، چې تر ۱۹۲۷ کال پورې يې د زده کوونکو شمير ۵۱ زرو کسو ته ورسيد. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلگونو محصلين شوروي اتحاد، جرمني، فرانسې، ايټاليې او ترکيې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنگه يوه ملي کتابخانه جوړه شوه، چې نن ورځ په عامه کتابتون يادېږي. د دې کارونو ترڅنگ يوه سينما د کابل په ښار او يو تياتر په پغمان کې جوړ شو او ديارلس مجلې او جريدې د دولت په لگښت په کابل او ولايتونو کې نشر شوې، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزانه افغان، معارف مجله، امان افغان، بيدارې، د حقيقت ورځپاڼه او نور... مطبوعات او داخلي ورځپاڼې آزادي شوي او د شخصي جريدو او ورځپاڼو د چاپ لپاره زمينه برابره شوه، چې د بيلگې په توگه کولای شو چې انيس، نسيم سحر او د نورو نومونه ياد کړو.

په ټولگي کې دښه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دويمه ډله دې د نوموړي د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتنې:

۱. د امان الله خان اصلاحاتو څو مرحلې درلودې؟ هر ه مرحله يې د سني په يادونې سره وروياست.
۲. د افغانستان لومړنی اساسي قانون په کوم کال او چيرته تصويب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موخې لپاره اصلاحات پيل کړل؟
۴. د اداري جوړښت له مخې امانې دولت پر کومو قواو ولاړ و؟
۵. امان الله خان د معارف په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل، لنډ يې وروياست.

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

دغازی شاه امان الله خان اروپايي سفر (۱۹۲۷ و - ۱۳۰۶ لمریز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پایلې، د سفر په وړاندې غیرگونونه او د یو شمیر فرصت طلبو کړیو گټه اخستنه د شاه له اورد غیابت څخه، دا هغه مفاهیم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشی.

غازي امان الله خان په (۱۳۰۵ لمریز) کال د وزیرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د نیویو آلتو او وسایلو کمی تر بحث لاندې ونیوه او ویې وېل چې باید د ښوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نیویو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې پرمختګ په برخه کې له اروپایي هیوادونو څخه ډېر لوی سامان آلات خریداري او تهیه کړای شي. او ددې کار لپاره باید مسلکي او کارپوه ځواک انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ولېږل شي. د وزیرانو مجلس دا تصویب کړه چې ددغو ټولو علمي او فني موخو د لاس ته راوړلو لپاره دې پخپله غازي پاچا ددغه هیئت مشري پر څاره واخلي، ځکه چې هغه پخپله د پوهنې او روښانفکرۍ ډېر لوی غوښتونکی و او هم څرنگه چې له (۱۳۰۱ لمریز) کال څخه وروسته د ځینو هیوادونو له خوا ځینې رسمي بنلیکونه راغلي وو، چې پاچا دې د هغوی له هیوادونو څخه لیدنه وکړي، همدا و، چې امان الله خان د ملکې تریا او د دولت د عالي رتبه څېړنو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ زېږدیز کال د (۱۳۰۶ لمریز) کال مطابق د لیندۍ د میاشتې په لومړیو کې په کابل کې تر خدای پامانۍ وروسته یې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې یې د

خلکو تر تاوده هرکلي وروسته د چمن لوري ته مخه وکړه او وروسته د کوټي له لاري کراچي ته ورسېدل او په نوموړو ښارونو کې يې تر تودو هر کليو وروسته د هوايي ډگر او د الوتکو د ترميم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروگرام سره سم د بمبي بنډر ته روان شو. که څه هم پخپله له ترکي او فرانسوي ژبو سره بلد و، سره له دې هم يو شمېر ژباړونکي ورسره وو او همدا رنگه په بهر کې د ټاکلي پروگرام د لرلو له امله افغاني سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پيدا نه شوه. بمبي ته په رسېلو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلي لپاره د سرک دواړو لوربو ته کنارونه جوړ کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندی دې وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات وپېرول، چې انگليسان يې سخت ووېرول او دا له دې امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له څومره گرانيت څخه برخمن دی او غازي پاچا هم په خپلو ټولو ويناو کې د هند او نورو محرومو ملتونو د خپلواکۍ خبرې کولې. په هند کې د خپلې پاتې کېدنې پر وخت د هغه هېواد خلکو ته داسې وويل: «خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکې د تورې په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدنان او له هغه ځايه مصر ته سفر وکړ، چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خوا يې هر کلي وشو، د هغه هېواد د تاريخي آبدانو تر ليدنې وروسته اسکندريې ته ولاړ او د مليرټرنيې د بحيريې له لاري ايټالېي ته روان شو. په ايټالېي کې د پاچا ويکتور امانويل، ملکې او وليعهد له خوا يې تود هر کلي وشو. د ايټالېي پاچا په خپلې وينا کې د امان الله خان نه ستړي کېدونکي کارونو سرته رسول وستايل او له افغانستان سره د ښو اړيکو غوښتونکي شو، شاه او هغيت له ايټاليا څخه فرانسې ته مخه وکړه. په فرانسې کې يې جمهور رئيس يې تود هر کلي وکړ او په هغه ځای کې د خوښې وړ موضوعگانو لکه د الوتکو، ټوپکو، مهماتو، په فرانسه کې د افغاني زده کوونکو د تحصيل، د استقلال لېسې ته د فرانسوي لايقو ښوونکو د راتگ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسې همکاري او په نورو علمي او تخنيکي اړتياو خبرې اترې او توافق وشو او هم د فرانسې له دولت څخه غوښتنه وشوه تر څو په کابل کې يو موزيم په فرانسوي سلیقه جوړ شي. په فرانسه کې تر ټولو لوی وياړ چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و، چې د پاریس ښاروال د هغه په برخه کې وويل «ستاسې له شان سره سمه والی نه لرو، چې تاسې ته يې وړاندې کړو، د پاریس ښار ستاسې چوپړ ته وړاندې کوم» او بله دا چې د ناپليون چپرکت يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه ځايه بروکسل، بلژيک او سويس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو، او هلته يې د آلمان جمهور رئيس فون هنون بورگ) او دولتي چارواکو هر کلي وکړ او همدا رنگه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکۍ لسمه کاليزه وښاخل شوه

او يو څرخي الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته والی شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انگلستان ته ولاړ او هلته يې د انگلستان د پاچا (بنځم جارج) او ملکي له خوا هر کلی وشو، هلته يې د هغه ځای هوايي څواک وليد، همدارنگه يې د آکسفورډ له پوهنتون او ځينو نورو ځايونو څخه ليدنه وکړه. د آکسفورډ پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دکتورا ورکړل شوه. دا لومړنی افغاني شخصيت و، چې د حقوقو په افتخاري دکتورا وواړل شو. د انگلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروي روسيې ته سفر وکړ او انگليستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسيې سره دوستانه اړيکې ونلري. شاه امان الله خان ته په وروسيه کې د جمهور رئيس (کالينن) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هر کلی وشو او دا لومړنی افغاني اتل و، چې په شوروي روسيه کې يې ښه هر کلی وشو. دغه سفر په پايله کې يو لړ سياسي، کلتوري او اقتصادي معاهدې لاسليک شول.

وروسته امان الله خان ترکيې ته روان شو، په ترکيه کې د ترکيې د جمهور رئيس مصطفی کمال (اتاترک) او د ترکيې د صدر اعظم عصمت انيرونو او نورو دولتي غړيو له خوا يې هر کلی وشو په دې سفر کې دواړه هېوادونه دوستي، د ټينگښت، سياسي، سوداگريز او کلتوري اړيکو غوښتونکي شول. امان الله خان د آسيایي او اروپايي يولو لسو هېوادونو تر ليدني وروسته ايران ته مخه وکړه او هلته يې د رضا شاه پهلوي له خوا تود هر کلی وشو. شاه او د ايران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمني په موده کې يې تر سره کړي وې، په درنه سترگه کتل، هلته د دواړو هېوادونو ترمنځ معاهدې لاسليک شوې. همدارنگه هغه سرحدي ستونزې چې د ترکيې او ايران ترمنځ وې، د هغه په زيار او هڅه حل شوې، پاچا د ايران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هېوادونو (ايران او ترکيې) او اروپايي هېوادونو څخه ليدني ډېر اهميت درلود. په پايله کې دافغانستان موقف ټينگ او نړيوال اعتماد يې لوړ شو. د اروپايي او آسيایي هېوادونو له مشرانو سره د هغه اړيکې ددې ښکارندوی وې، چې افغانستان د يو خپلواکي هېواد په توگه کولای شي، چې دنړۍ له ټولو هېوادونو سره د برابرۍ او متقابل احترام پر بنسټ اړيکې ټينگي کړي.

له شوروي اتحاد څخه د امان الله خان ليدني او له ترکيې او ايران سره تړونونو دا ښکاره کړه، چې په افغانستان کې دا ننگليسانو بيا اغيز له خاورو سره خاورې شو، هغه په دې سفر کې په دې بريالی شو، چې له افغانستان سره د ځينو اروپايي هېوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثریا د امیر امان الله خان میرمن او د هیواد د نامتو ښځو څخه په دې سفر کې له امان الله خان سره ګډون درلود. ملکه ثریا د محمود طرزي دریمه لور وه چې یوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوي میرمن وه. دغې نامتو میرمنې په کال ۱۲۹۳ لمریز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثریا د امیر امان الله خان له مشوقینو څخه د نوي فرهنگ او تمدن په خپرېدو، د ښځو د حقوقو د تامینولو او د هیواد د ترقي او پرمختګ په برخه کې وه. یوه فرانسوی څېړنګاره او د هوهلو مجلې استازي د امیر امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسې کې د ملګې ثریا سره مرکه او لیدنه وکړه او ددې په اړوند یې داسې ولیکل: ((ماد نړی د ډیرو ملګو او لومړی درجو ښځو سره مرګې کړې خو په دې متانت، ذهانت د ملګې ثریا غوښتي ښځې مې لږې لیدلې دي. د دې مرګې څخه ماته ثابتې شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلې شي، ډیر ژر ترقي، وده او د نړی له نورو هیوادونو سره سیالي کولی شي)).

د شاه امان الله خان سفر شپږ میاشتې اوږد شو، دې سفر له یوې خوا بېني پالې درلودې، خو له بل لوري یې د پاچا د اوږد مهاله نه شتون له امله د هیواد امنیت او اداره د ګډوډولو لوري ته نږدې کړه او د دښمن د پلانونو د تطبیق لپاره یې زمینه مساعدله کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوړه او ډېرې زیانمنونکې پایلې له ځان سره راوړې.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي چې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې اړوپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دویمه ډله دې د سفر په لاس ته راوړونو یو له بله سره څېرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د شاه امان الله خان اروپایي سفر څو میاشتې او کومو هیوادونو ته وه؟
- ۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلي په برخه کې لښه معلومات ورکړئ.
- ۳- د شاه امان الله خان په وړاندې د دسیسو او توطیو علت څه و؟

د ټولګي څخه باندي فعالیت:

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د اروپایي سفر په اړوند معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووايي.

د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون

ولي اصلاحات له غبرگونونو سره مخامخ شول،
کورني او بهرني لاملونو پکې څومره ونډه درلوده. په
دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د هېواد خپلواکي تر گټې وروسته، چې د غازي امان الله خان په مشرۍ، د خلکو د قرباني، په پايله کې حاصله شوه، د انگلیسي استعمارچیانو پر وړاندې ستر بریالیتوب و. افغانان و توانېدل چې د افغانستان ځوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هېواد چې د استعمار له جنغ څخه خپلواکه شوي و، په (اقتصادي، ټولنيزو کلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونونو ته یې اړتیا درلوده. نو کله چې امان الله خان د هېواد چارې په لاس کې واخیستې، په اصلاحاتو یې لاس پورې کړ، تر څو وکړای شي هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ریفورمونه پیل شول. او ډېرو افغانانو یې ملاتړ وکړ، خو ځینو خلکو د انگرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي غبرگونونه وښودل. ځکه انگلیسانو غوښتل چې د داخلي اړو دورو په پیدا کولو سره د افغانستان ځوان

دولت کمزوری او له منځه یوسي.

انگریزانو له دې سیاست څخه چې (تفرقه واچیه وه او حکومت وکړه) کار واخیست او په ځینو ځایونو کې یې جاسوسي دستګاوو او شبکو کار وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت څرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبي کړیو غیرګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت څرګند کړ، په ۱۳۰۴ لمریز چې د ۱۹۲۶ ز کال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لارې موضوع حل کړي هیتونه او د جوماتونو ملا امان یې پکتیا ته ولېږل، ترڅو د هغه ځای روحانیون قانع کړي. خو هغوي ونه منله، همافه و، چې د ملا پکتیا په مشرۍ په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوګره راورسېد. دولت د هغوی په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلی کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبولو لپاره آسیا او اروپا ته اوږد سفر وکړ، چې د هغه د اوږدې مودې د نه شتون څخه بهرنی دښمن ګټه واخیسته او د شومو پلانونو لپاره یې ډېره ښه زمینه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا څخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مینه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چټکه کړه امان الله خان له یورپې خوا د نړۍ پر مختلفې هېوادو نه لیدلې وونو غوښتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړیو له بهرنی لوی دښمن (انګلیس) سره یو ځای ددغو بللونونو د تطبیق مخه نیوله.

د امانې خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پیدا کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دښمن په دوو جبهو (ختیځ او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وې، چې اغتشاش لومړی له ختیځ څخه پیل، ترڅو دولت په

دې مجبور شي چې پوځيان هلته ولېږي او پایتخت له پوځيانو تش شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې رکوهدامن او کوهدستان، شورشیان کابل ته داخل شي او په چټکۍ سره دې دولت له منځه یوسي، او همدارنگه د امان الله خان د دولت یو شمېر دولتي عالي رتبه مامورینو یې هم په پټه د دوی مرسته کوله.

په هغو ورځو کې چې په ختیځ کې د شینوارو بغاوت پیل شوی و په شمال کې د کابل لاره د کلاکاني حبیب الله لخوا چې د سقاو د زوی په نامه مشهور و وتړل شوه. کلاکاني حبیب اله خپلې اړیکې د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا رکوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوی و ټینګې کړې. علي احمد خان ددې پر ځای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره یې له کلاکاني ګروپ سره اړیکې ټینګې کړې، همدارنگه نورو فرصت طلبو کسانو له کلاکاني حبیب الله سره مرسته وکړه.

کلاکاني حبیب الله د ځینو لوړ رتبه دولتي مامورینو په مرسته د دولت پر ضد شورش وکړ، د هغوي په همکارۍ د ۱۹۲۹ زېږدیز کال د ډسمبر په آخره پر کابل یرغل وکړ. څرنگه چې امان الله خان نه غوښتل چې ویني توی شي، په ۱۹۲۹ کال د جنوري په لومړیو کې یې له پاچاهۍ څخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه ځایه یې ایټالېي ته مخه وکړه او د ژوند تر پایه هوري دیره شو. ورور یې سردار عنایت الله خان درې ورځې اقتدار په لاس کې ونیو او وروسته حبیب الله د سقاو زوی ارګ محاصره کړ او سردار عنایت الله خان کندهار ته شتانګ وکړ او په دې توګه پر کابل واکمن شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان په وړاندې د خبرگونو د لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انگرېزانو د تحریکاتو او دسیسو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتني:

- ۱- کوم علتونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د امانې دولت له اصلاحاتو څخه ناراضه شول؟
- ۲- د دولت پر ضد لومړنۍ بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې څه شوه، په لنډ ډول یې وریاست؟
- ۳- د حبیب الله کلکانې د شخصیت په اړه څه پوهېږئ، معلومات وړاندې کړئ.

د ټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او له هغو سرچینو چې ورسره شته، د امانې اصلاحاتو پر وړاندې د یو شمېر خلکو د ضدیت پر لاملونو یوه لکینه تیاره او په ټولگي کې دې نورو ټولگيو لوسته وولايي.

د بهران پای او د قدرت ټينګښت (۱۹۲۹ز - ۱۳۰۸ لمريز)

محمد نادر شاه

نادر شاه خرنګه واک ته ورسيد.
 په کومو اصلاحاتو يې لاسي پوري
 کړ، شورشونه يې خرنګه ځلي کړل.
 په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکاني حبيب الله ۹ مياشتي، واکمني کابل له هر پلوه خراب او زيانمن کړ. هيواد ۹ مياشتي په اړو دور کې تيري کړي نو ځکه د افغانستان خلک له دې نظام څخه ناراضه وو، د يوه مثبت بدلون لپاره تيار وو. هماغه و چې محمد نادر خان د جنوبي جبهې يو له فاتحينو او د اماني دوري سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکارۍ د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) زېږديز کال کې کابل ته راننوت او د سلام خانې ماڼۍ ته ولاړ. هلته يو شمېر د کابل معززين، مشران او قبيلو استازي موجود وو، محمد نادر خان په يوه وينا کې هغوی ته داسې وويل: «خدای په فضل زه خپل آرمان ته ورسېدم. زما هيله د هېواد خلاصون و او دا دی نن ورځ زما هيله تر سره شوه، زه د قدرت هيله من نه يم. يوه لويه جرگه جوړوم، تر څو هغوی خپل مشر وټاکي» په دې وخت کې حاضرينو په يوه غبر وويل، چې لويې جرگې ته اړتيا نشته تاسې زموږ پاچا ياست او د مجلس غړيو وويل

چي: « په دې غونډه کې د پخوانۍ لړۍ جرگې ډېر غړي شته څرنگه چې هغوی له سپاه سالار څخه غواړي چې د پاچاهۍ تکليف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالمشايخ) د نادرخان پر سر ټيکۍ د تاج او جوغي په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو. محمد نادرخان خپله پاچاهۍ پر وړان او خراب کابل پيل کړه، له دې کبله چې نوموړی له جلدې ننگونو سره مخامخ و، مجبور و، چې هر قدم په احتياط واخلي. د امان الله خان د پلويانو مخالفت له يو لوري او هم د انگرېزانو لاسوهنې په هېواد کې، همدارنگه د حبيب الله کلکاني پاتې شوني د دې لامل شو تر څو دولتي او حکومتي ادارې ويجاړې اکثر نهادونه لرت شوي و. د کابل ښار او دولتي دفترونه چې په نهه مياشتو حکومت کې زمانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اراکينو پاملرنه يې ځان ته ورواړوله تر څو پادشاه سره د خپلې کورنۍ په ارگ کې استوگن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهۍ دوره د (امان الله خان او کلکاني حبيب الله) له دواړو پخوانيو دورو سره توپير درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لويديز د ژوند او تهذيب په څېر او نه هم د کلکاني حبيب الله د دورې په شکل، د مدنيت دښمنه وه چې ماليات او دولتي عايدات يې خلکو او بيت المال يې سپهيانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې يو هوښيار، باتديره او آگاه شخصيت و د افغانستان د دولت په سر کې ودرېده. د هغه ورور محمد هاشم خان چې يو ډېر با انضباطه شخص و، د صدر اعظم په توگه توظيف شو. د دولت نور غړي د تدبير خاوندان وو، چې په خپل چوکاټ کې يې ځانگړې صلاحيتونه درلودل. که څه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خو د اساسي کارونو کيلې يې له ځان سره ساتلې وه. د نادر شاه د پاچاهۍ پر وخت زير بنايي اصلاحات رامنځ ته شول. د کابل پوهنتون جوړ شو، د ملي بانک بنسټ کېښودل شو، ادبي انجمن رامنځ ته شو، کلني (سالنامه) چې د پاچاه له نوښتونو څخه وه، چاپ شوه او پخپله پاچاه به د مطبعې له کارونو

څخه څارنه کوله او په دې توگه په هغه وخت کې ډېر زيربنايي کارونه تر سره شول. د امنيت له پلوه د نادر خان په دوره کې ډېرې ستونزې وې، دا ځکه چې د کلکاني حبيب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادگۍ سره پای ته ونه رسېده، بلکې غبرگون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ زېږديز کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبيب الله د پاچاهۍ پر وخت يې گټې تايمين شوي وې، په يوه ډېر لوی قوت سره يې شورش وکړ، چې په لومړي ځل کې د نادر خان له خوا ورته توصيه وشوه، چې له شورش څخه لاس واخلي، خو هغوی ونه منله. وروسته محمد نادر خان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنيت يې ټينگ کړ. په ۱۹۳۲ زېږديز کال کې ملاليونې د حکومت پر ضد بغاوت وکړ او نادر خان يې په چټکۍ سره مخه ونيوله، له بل لوري د امانې دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې خو نادر خان د دولتي حاکميت او ټينگښت لپاره شورشونه علي او مخالف کسان يې له صحې څخه وويستل.

محمد نادرشاه او صدر اعظم محمد هاشم خان له هر څه نه مخکې دې ته متوجه وو، چې له ديني علماو سره نېکې اړيکې ولري، ځکه هغوی پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلند د ځان د له منځه وړلو حکم لري. نادرشاه يو باکلتوره شخص و، په همدې توگه يې وضوښتل تر څو هغه زياتونه چې په مخکينۍ دوره کې کلتور ته رسېلي وو، جبره کړي او په دې برخه کې يې دقدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له کلتوري کارونو څخه يو هم دا دی، چې پخپله به يې د زده کوونکو په سينه مهال لگاوه.

محمدنادر شاه د خپلې پاچاهۍ په ۴ کالو کې وکړای شول چې هغه بحران چې په ټول افغانستان کې رامنځ ته شوی و، پای ته ورسوي او دولتي واک ټينگ او واحد مرکزيت رامنځ ته کړي. محمد نادرشاه د ۱۹۳۳ کال د نوامبر د مياشتې په ۸ مه زده کوونکو ته د دلاکشا په چمن کې

مدالونه ورکول چي د عبدالخالق نومي محصل د توپانچي په جزو سره ووژل شو. چي په همدې توگه د هغه څلور کلنه دوره پای ته ورسېده.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کونزکي دې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت ته د رسېدو پر لاملونو او دویمه ډله دې د هغه د کارنامو په برخه کې پخپلو کې بحث وکړي.

د ټولگي دننه فعالیت:

- ۱- کله چې محمد نادرشاه واک ته ورسېد، له کومو ننګونو سره مخ و؟
- ۲- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړی؟
- ۳- محمد نادر شاه له څو کالو پاچاهۍ وروسته او په څه ډول ووژل شو؟

دټولگي څخه د باندي فعالیت:

زده کونزکي دې په دولتي چارو کې ، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسي په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته، یو مطلب ولیکي او په ټولگي کې دې ووايي.

د اصولنامې ترتيب او تدوين

سردار محمد هاشم خان

د اصولنامو ضرورت د هغوی
ترتیب او تدوین، اقتصادي کرکچونو
او د هغه له منځه وړل هغه مطالب
دی چې په دې لوست کې به ورسره
آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هېواد واک یې په لاس کې واخیست، نو هېواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و، چې د هېواد د قانونیت په فکر کې محمد نادرشاه په دې پورهېده چې تر هغه چې یو هېواد د قانون پر بنسټ ولاړ نه وي، هغه دولت نه یوازې دا چې پایښت نه لري، بلکې د هېواد شتون له خطر سره مخامخ کېږي. هغه دا درک کړې وه، چې د امانې دولت له حساسیت سره مخامخ و او په همدې توګه منظم پلانونه مطرح شوي وؤ تر څو د محمد نادر خان دولت له ریښې څخه راوباسي بهرنیو لاسونو او داخلي اجیرانو کار کاوه، تر څو چې بحران رامنځ ته کړي. نادرخان په هوښیاری سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لږ تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه باصلاحیته هڅیت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسي نظامنامه

وه، چې د قوانینو د مور حیثیت یې درلود. په اساسي اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعدیل او د امان الله خان د نامه پر ځای د نادر خان نوم راوړل شو.

د دولتي شورا پر ځای ملي شورا او داعیانو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنگه اصولنامې د ملي شورا انتخابات ترتیب او دا دواړه د لویې جرگې غونډې ته د ۱۳۰۹ هـ کال د سنبلې په ۲۸ مه وړاندې او تصویب شول. د همدې قانون پر بنسټ د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰ لمریز کال د چنگاښ په ۱۴ مه په سلام خانه کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد یو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسي اصولنامه تر ۱۳۴۳ لمریز کاله پورې نافذ وه او له هغې سره په مطابقت ډېرې اصولنامې جوړې او تطبیق شوي. د قوانینو تطبیق د صدر اعظم او وزیرانو په لاس کې وي. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدر اعظم و، د شوراگانو په جوړښت کې یې ډیره ونډه درلوده. عبدالاحد میار وردگ له ۱۹۳۲ ز څخه تر ۱۹۴۶ ز کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموریت وروستی کال و، په پرله پسې توګه د شورا رئیس و ځکه چې داد صدر اعظم د باور وړ سړی و او د ښې پوهې په درلودو سره یې شورا ښه اداره کوله.

له هغه ځایه چې نادر شاه د دیني عالمانو سره د نیکو اړیکو غوښتونکي و، نو غوښتل یې چې د دیني عالمانو موقف ته عزت وکړي. په دې توګه یې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تلوین کې له علماو څخه مشوره واخیستل شي، تر څو قوانین له شریعت سره سم تلوین شي. په دې برخه کې له هغوی سره له مخکې مشوره کېده.

د دیني چارو د لاینه پرمخ بیولو لپاره یې د (جمعیت العلماء) مجلس جوړ کړ. له شاهي خزاني څخه دیني علماو ته یو شمیر امتیازات ورکول کېدل. ورپسې یې په کابل کې عربي دارالعلوم جوړ کړ، چې تجربه لرونکي ملایان یې د مدرسیانو په توګه په کې مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان

بي د رئيس په توگه ورته توظيف كړ.

خرنگه چې محمد نادر خان په يوه ډېر اساس وخت كې د افغانستان چارې په لاس كې واخيستي، ۱۹۲۹ ز او ۱۹۳۰ ز کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو، او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسيا او حتی امریکا کې له رکود سره مخامخ شول، يوه لويه بېوزلي په نړۍ کې خپره شوه. دا وضع چې د نړېوالې جگړې له پيلې څخه را پيدا شوې وه، په هر لور کې يې تباهي خپره كړه او افغانستان هم په غير مستقيمه توگه له دې بحران څخه بې برخې پاتې نه شو. سر بېره پر دې يو بل آفت ركورني جگړه وه چې د افغانستان اقتصاد يې ځپلی وه او د کابل خزانه تالا شوي وه، محمد نادر شاه غوښتل چې په اقتصادي برخه کې يو قانوني سيستم پلي کړي، چې د هغې په اساس يو شمېر خپير او پوه خلك چې کافي او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزار شريف، هرات او کندهار لري لارې جوړې کړې ځينو شرکتونو ته د فعاليت اجازه ورکړل شوه.

پانگوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدې توگه راکد شوي بېسي يې راويستي او په کار ولېږدې، چې په دې کار کې د عبدالمجيد زابلي دنده يادولو وړ ده چې، په همدې توگه يې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زياتره د سوداگرۍ او اقتصاد د وزير په توگه دنده سرته رسولې وه. همدارنگه يې د هېواد په صنعتي کېدو کې فعال او مهم نقش درلود، نوموړي ډېرې فابريکې جوړې کړې او د افغانستان لپاره يې ډېر خدمتونه تر سره کړي دي. د محمدنادر خان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملرنې سره د هېواد ډېرې ويجاړې ترميم او د هېواد اقتصاد پراختيا وکړه.

په ټولگي کې دنده فعاليت:

زده کورونکي دي پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د اصولنامې پر تدوين او دويمه ډله دي د محمد نادر خان پر اقتصادي پروگرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د محمدنادرشاه د وخت اصولنامه په لنډه توگه توضیح کړئ؟
- ۲- د محمد نادر شاه اړیکې له ديني عالمانو سره څه ډول وې، شرح يې کړئ.
- ۳- محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل، په لنډه توگه يې معرفي کړئ؟

د پوښتنې څخه د باندې فعالیت:

زده کورونکي دي د اصولنامې او د محمدنادرشاه د دورې د قوانينو په برخه کې له مشرانو او پوهانو څخه پوښتنې وکړي او يو مطلب دې ترتيب او په ټولگي کې دې ووايي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت او دويمه نړيواله جگړه

شهزاده محمد ظاهر څنگه واک ته ورسيد، د دويمې نړيوالې جگړې د بحران کلونه او اغيزې يې پر افغانستان باندې، د صدر اعظم محمد هاشم خان ونډه د دې بحران په له منځه وړلو کې. دا هغه مطالب دي چې ورسره به په دې لوست کې آشنا شئ.

د محمد نادر شاه تر وژلو وروسته کورنۍ شورا جوړه او د اساسي اصولو د (۵) مادې سره سم محمد ظاهر شاه د محمد نادر شاه زوی چې ۱۹ کلن و، پاچاهۍ ته وټاکل شو. د اساسي اصولنامې سره سم ټول ملت يې تابعيت وکړ. نوم يې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه يې سکه ووهل شوه او د شورا د مصلحت له مخې د الممتوکل علی الله لقب هم ورکړل شو، چې ۴۰ کاله يې له نامه سره يو ځای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لږ او د کار تجربه يې نه درلوده، نو ټول کارونه يې د مشر تره محمد هاشم خان په غاړه وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر يې خپل تره محمد هاشم خان پخوانی صدراعظم يو ځل بيا د کابينې مسوول وټاکه او هغه هم خپله کابينه پاچا ته معرفي او په کار يې پيل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په لومړنيو کلونو کې دويمه نړيواله جگړه پېښه شوه دويمه نړيواله جگړه په ۱۹۳۹ ز کې پيل او په ۱۹۴۵ ز کې پای ته ورسېده. د دې جگړې لمبې چې له اروپا څخه راپورته شوې وې، ډېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسېدلې.

د دې جگړې گډوډ کونکي (المان، ايټاليا، جاپان او د ختيځې اروپا کورني هېوادونه) د محور په نامه او (انگلستان، فرانسه، شوروي اتحاد، د امريکا متحده ايالات او يو شمېر اروپايي هېوادونه) د متفقينو په نامه يادېدل، وو.

هغه هېوادونه چې په مستقيمه توگه په دويمه نړيواله جگړه کې ښکېل ول له مالي او ځاني پلوه ډېر زيانمن شول او همدا رنگه ناوړه اثرات يې ډير وو. ټول هېوادونه يې متاثره کړل، ددې جگړې په وخت کې روسيه په شمال، ايران په لويديځ او برتانيوي هند د افغانستان په سهيل کې زيانمن شول.

محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د يوې جرگې په جوړېدو د يوه فرمان له مخې افغانستان ناپېيلی اعلان کړ.

محمد هاشم خان د ښه تدبير په درلودو سره نه يوازې دا چې افغانستان د جگړې له لمبو او زيانه وژغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو څخه يې هم وژغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره يې ډېر اسعار ذخيړه کړل، چې وروسته ترې په پرمختيايي پروژو کې گټه واخيستل شوه.

کله چې جگړه ډېره سخته شوه، د محور ځواکونه د ختيځې اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې يو شمېر الماني او ايټالوي انجينرانو په ځينو پروژو کې کار کاوه، نو شوروي اتحاد او برتانيوي هند يې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته يې يادگيرنې ورکړې، تر څو المانيان او ايټالويان له خپلې خاورې وباسي. افغانستان د دغو وړاندېزنو ځيني برخې ومنلې او ياد شوي کارکوونکي يې په درنښت له هېواده بهر کړل.

خو د هغه وخت مدير صدر اعظم محمد هاشم خان وتوانېد چې د افغانستان اوضاع نور ماله وساتي. د جگړې دروندوالي پر افغانستان هم اغېز درلود او يو شمېر امنيتي ستونزې يې رامنځ ته کړې، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبير سره سم دا ستونزې لري شوې.

څکه نو ولايتي شوم، چې د افغانستان د ناپلټوب پايله دا شوه چې امپريالستي قواو نه شو کولای چې پرې تېری وکړي، چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په ټينگښت، په منځني او نږدې ختيځ کې د امنيت په پياوړتيا کې مرستندوی ثابت شو.

دويمی نړيوالې جگړې له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغېزه وکړه. پر شوروي اتحاد د المان يرغلونه او د بحر الکاهل پر سيمې د جاپان د يرغلونو په پايله کې د افغانستان سوداگريزې اړيکې د محور، اروپايي او اسيايي هېوادونو سره چې د جگړې په ساحه کې وې، قطع شوې. د افغانستان او شوروي اتحاد سوداگري ټيټې کچې ته ورسېده او يواځې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداگرۍ دوام درلود. د وارداتي توکو اوشيانو د کمې له امله د خوراکي توکو بېي لورې شوې، په ځانگړې توگه په (۱۹۳۹-۱۹۴۴ز) کلونو کې بېي له څلورو څخه تر پنځه چنده پورې لوړې شوې. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د گرانی د مخنيوي او د بيو د تنظيم لپاره کلک تدبيرونه تر سره کړل.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جگړې او د افغانستان د ناپیلتوب د پایلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسیدو د خرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- په دویمه نړیواله جگړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وپشل شوي وو؟
- ۳- د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جگړې په وخت کې د افغانستان د سوکالی، لپاره کومې چارې سر ته ورسولې؟
- ۴- په دویمې نړیوالې جگړې کې د افغانستان ناپیلتوب په سیاسي برخه کې کوم رول ترسره کړای شو؟

د ټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولگي کې دې ووايي.

لومړنی پښه کلن پلان (۱۹۵۶ زېږديز) ۱۳۳۵ لمريز

سردار محمد داؤد خان

د لومړني پښه کلن پلان ضرورت،
د سردار محمد داود خان ونډه د دې
پلان په تکميل او پلي کولو کې، دا
هغه مفاهيم دي چې په دې لوست
کې به يې ولولئ.

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هشتم خان د صدارت چارې پر غاړه لرلې او د خپلې غوښتنې له مخې يې له دغه مقام څخه استعفا ورکړه. له هغې وروسته يې کشری وروړ سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغي له امله استعفا ورکړه. له دې وروسته د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا يې د تره زوی سردار محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داود خان غوښتل چې افغانستان د سياسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ يو هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلانونو په جوړولو سره يې د ودې پړاو نه پيل کړل. هغه په لومړي سر کې کابینه له تعليميافته او پوهو کسانو څخه جوړه کړه. په بهرني سياست کې يې د افغانستان مثبت ناپېيلوب ځان ته غوره کړ، چې بنسټ يې په ملي گټو او د افغانستان د خلکو پرازا د قضاوت ولاړ وو او دا کار د دې سبب شو، چې د نړۍ هېوادونه دې ته حاضر شول، چې پرته له قيد او شرطه له افغانستان سره مرسته وکړي. دا يو له ډېرو غوره کارونو څخه پدې وخت کې و، ځکه چې د امریکې د متحده ايالاتو او شوروي اتحاد تر منځ سياسي موازنه يې ښه وساتله.

سردار محمد داود خان يو مترقي او هېواد پال شخصيت و. هغه په دې ښه پوهېده چې يو هېواد په کومو وسايلو سره پر ستونزو بريالی کېدای شي. هغه د توليدي او اقتصادي موسسو د پراختيا او پرمختيا په

برخه کې چېرته هڅه کوله. هغه و، چې خپل کارونه يې په يوه چوکاټ کې منظم کړل. لومړنی پينځه کلن پلان يې په ۱۹۵۶ز کې پيل او په نښه توگه يې سرته ورساوه او دويم پلان يې په ۱۹۶۱ز کې تر لاس لاندې ونيو. په لومړي اقتصادي پلان کې پرمختيايي بودجه په بنسټيزو کارونو کې ولگول شوه، چې د هغې په وسيله د سرکونو جوړول او د بريښنا د توليد کار چر بنښه مخکې لاړ. په دې موده کې د کابل - کندهار او سپين بولدک تر منځ سرک، کابل - تورخم - قزل قلعه - د سالنگ تونل - کندهار - هرات او کشک نخود سرکونه اعمار شول.

همدارنگه د بريښنا په برخه کې د نغلو بريښنا د ۶۶ زره، ماهير د ۱۰ زره او د درونټې بند د ۱۱ زرو او د مزار شريف بريښنا ۱۰ زره کيلو واټو ته يې ظرفيت لوړ شو. د نفتو او گازو د منابعو استخراج د هېواد په شمال کې پيل شو. د جبرو سکاره په پوره اندازه توليد شول. د صنايعو په برخه کې د مزار شريف د سړي د فابريکې توليدات په کال کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسېدل، د غوري سمټو فابريکه، او د مورتو د ترميم چبر شمېر دستگاه گانې د هېواد په مختلفو برخو کې جوړې شوې. د دې تر څنگ د کابل د جنگلک فابريکه داسې کمپلېکس شوه، چې نه يواځې وروسته يې لوی ماشينونه ترميمول، بلکې د نصبولو چارې يې هم سر ته رسولې. همدارنگه د ننگرهار پروژې ته زياته پاملرنه وشوه تر څو د هغې د توليداتو کچه جگه شي، چې په ټول ژمي کې به يې د هېواد اکثر سيمو ته مېوې او سابه ورکول. د محمد داود خان دويم اقتصادي پلان د وخت د کموالي او د ځينو نورو ستونزو له امله پلي نشو چې وروسته محمد داود خان مستعفي او په دې توگه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسېده.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د محمد داود خان پر شخصيت او بهرني سياست او دويمه ډله دې د هغه د پينځه کلن پلان په اړه يوه بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- سردار محمد داود خان څرنگه د صدارت دننه تر لاسه کړه؟
- ۲- د محمد داود خان بهرني سياست په لنډه توگه معرفي کړئ.
- ۳- په لومړي پينځه کلن پلان کې کوم بنسټيز کارونه تر سره شول، هغه ووايست؟
- ۴- د سردار محمد داود خان دويم پينځه کلن پلان ولې پلي نشو؟

د ټولگي څخه دباندي فعاليت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د شخصيت او پينځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وروايي.

د ديموکراسۍ لسيزه (۱۳۴۲ - ۱۳۵۲ لمريز)

داکتر محمد يوسف

آيا پوهيږئ د ديموکراسۍ د لسيزې
اساسي قانون څه پايې درلودلې، په
دې متن کې به ورسره آشنا شئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د ديموکراسۍ د لسيزې (اساسي قانون) يا د مشروطې شاهي په نامه يادوي. په افغانستان کې د ديموکراسۍ دوره د سردار محمد داودخان تر استعفا يا د ۱۳۴۳ لمريز کال د اساسي قانون تر انفاذ وروسته پيل او تر لسو کلونو پورې يې دوام وکړ. تر دې دمخه د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د ديموکراسۍ زمينې رامنځ ته شوي وې.

په نوي اساسي قانون کې پرېکړه وشوه، چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي گوندونو کې برخه نشي اخستې او لاندي دننې او مسووليتونه تر سره کولای نشي:

۱- د صدارت مقام، ۲- په شورا کې غړيتوب، ۳- په ستره محکمه کې غړيتوب، چې د همدې پرېکړې له امله د ديموکراسۍ په لسيزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غړي نه وو

(ډاکټر محمد يوسف، محمد هاشم ميوندوال، نور احمد اعتمادي، ډاکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفيق) دندي تر سره کړي. کله چې سردار محمد داود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه ډاکټر محمد يوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابينه يې د ۱۹۶۳ ز کال د مارچ په ۱۳ مه جوړه کړه.

ډاکټر محمد يوسف په المان کې د فزيک په رشته کې زده کړه کړې وه. هغه په يوې منځنۍ کورنۍ پورې اړه درلوده. د ډاکټر محمد يوسف د حکومت غوره او اساسي دننه د اساسي قانون تدوين او د هغه د قانوني مرحلو سر ته رسول وو، چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه لويه جرگه راوڅوښته، اساسي قانون تدوين او هغه يې تاييد او تصديق کړ. ډاکټر محمد يوسف د درېيم اساسي قانون په تدوين پيل وکړ. د ډيموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغاني ټولنه کې د ډول ډول غبرگونونو سره مخامخ شو. ډيرو افغانانو، په ځانگړې توگه ځوانانو يې تود هرکلی وکړ، خو د هېواد په لويو ښارونو کې سختې مظاهري رامنځ ته شوې.

د ډيموکراسۍ په لسيزه کې د مطبوعاتو قانون د تقنيني فرمان په وسيله نافذ شو او د دې قانون پر بنسټ په کابل کې دېرش جريدې نشر شوې، چې د بېلگې په توگه مشهورې ورځپاڼې او جريدې يې په لاندي ډول وي:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورځپاڼه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، گهيځ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د اخزابو قانون د اساسي قانون په شورا کې پاس او د توشيح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وځنډاوه او د خپلې پاچاهۍ تر بابه يې توشيح نه کړ، خو له دې

سره هم روشنفکرانو په ښکاره ډول خپل سياسي فعاليتونه پيل کړل او هر سياسي جريان د ځان لپاره يو نشراتي ارگان درلود، چې خپلې اعلاميې به يې په کې خپرولې. دغو ډلو د ديموکراسي په لسيزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په ښې او کينډو گروپو وېشل شوي وو، چې عبارت وو، له:

۱- د خلق ديموکراټيک گوند، چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پرچم ووېشل شول.

۲- اسلامي نهضت يا د مسلمان ځوانانو جريان.

۳- د شعله جاويد گوند.

۴- مترقي ديموکرات گوند.

۵- د افغان ملت گوند.

۶- د ستم ملي گوند.

۷- د اتحاد ملي گوند.

همدارنگه نورې لويې او وړې ډلې هم وې، چې په سياسي فعاليتونو بوختې وې. په عمومي توگه د ديموکراسۍ په لسيزه کې سياسي ډلو د ديموکراسۍ له نامه څخه په گټې اخيستنې سره په سياسي فعاليتونو لاس پورې کړ.

په فرهنگي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسيزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملکي او نظامي برخو کې تر يوې کچې کار وشو. د دغو فعاليتونو ځينې بنسټونه، چې د داود خان د صدارت په وخت کې اېښودل شوي وو، د ديموکراسۍ په لسيزه کې پای ته ورسېدل.

د ديموکراسۍ (اساسي قانون) په لسيزه کې د قواو تفکيک هم رامنځ ته شو او دولت پر درېو

قواوو (اجرایه، مقننه او قضایه) وویشل شو او د شورا د دولسمې او دیارلسمې دورې لپاره په هېواد کې آزادي ټاکنې وشوې، چې د افغانستان خلکو خپل استازي شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له اولسي جرگې څخه د باور رایه واخیسته.

په ټولگي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د دېموکراسۍ د لسیزې د احزابو د قانون په اړه او دویمه ډله دې د دېموکراسۍ په لسیزه کې د قواوو د تفکیک په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتي:

- ۱- د دېموکراسۍ لسیزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟
- ۲- کومو صدراعظمانو د دېموکراسۍ په لسیزه کې دندې ترسره کړې؟
- ۳- د دېموکراسۍ په لسیزه کې کومې ورځپاڼې او جريدې خپرې شوې، نومونه یې وویاست؟
- ۴- د دېموکراسۍ په لسیزه کې دولت پر کومو قواوو ووېشل شو؟

دټولگي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د هغو کارونو او برنامو په هکله چې د دېموکراسۍ په لسیزه کې ترسره شوي دي یو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولگیمالو ته دې ووايي.

په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بديديو لاملونه

جمهوری رئیس محمد داود خان د کابینې له غړو سره

ولي سلطنت(مشروطه شاهي)) په جمهوريت بدله شوه، کومو شخصيتونو پکې لويه ونډه درلوده، له دې سره به آشنا شي:

مشروطه شاهي رژيم په ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنگاښ په ۲۶ نيټه د يوی سپني کودتا په ترڅ کې د سردار محمد داؤد خان تر مشر لاندې نسکور او پر ځای جمهوري نظام اعلان شو. سردار محمد داود خان چې په خپله خوښه د صدارت مقام پرېښود، غوښتل يې چې خپلې شخصي او ملي موخې په خپلواکه توگه پر مخ يوسي هيله يې درلوده، چې په سياست کې بيا برخه واخلي او د هېواد په سياسي او اداري برخليک کې اغېزمنه ونډه ولري. د ډاکټر محمد يوسف د صدارت په دوره کې د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسي قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخې محمد ظاهر شاه ته دا انگېرته ورکړه، چې محمد داود بايد د صدارت له مقامه لرې او سياسي ډگر ته يې بيا راتگ د تل لپاره ناشونی شي. د همدې اساسي قانون په يوې مادې کې ليکل شوي و، چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي گوندونو کې غړيتوب نه شي اخيستی. پورتنۍ محدوديت چې نېغ په نېغه محمد داود خان ته متوجه و، وروسته يې د هغه د ټولر سياسي هلو ځلو لارې بندې کړې.

له بل لوري وروستني حکومتونه چې يو په بل پسې ناکامپبل، د هېواد د اقتصادي او ټولنيز پرمختگ په برخه کې يې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله د شاهي نظام له اداري څخه د خلکو ناهيلې

او کرکه ورځ په ورځ ډېر بېلله.

محمد داود خان دا پرېکه کړې وه په هر ډول چې امکان ولري د هېواد په سياسي جوړښت کې بدلون راوړي، تر څو له يوې خوا د بحران خطر له منځه يووسي او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنيز پرمختگ په اړوند پوره کړي. له دې امله محمد داود خان يو ځل بيا په سياسي فعاليت لاس پورې او له شخصيتونو، سياسي گوندونو او د هېواد د مختلفو ډلو سره يې اړيکې ټينگې کړې.

محمد داود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلويانو د جلب و جذب دايره پراخه کړي او د سياسي قدرت د لاس ته راوړنې اصلي کيلې، چې پوځ و ملامتريې تر لاسه کړي. نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبيت په ټولنه کې تر يو حده پورې له لاسه ورکړي و خلک دې ته حاضر وو، چې د ټولني په سياسي جوړښت کې يو ژور بدلون ومني او هغوی ورته هرکلی ووايي. محمد داود او ملاگروني وکړای شول، چې له همدې حالت څخه په گټې اخستني سره د خپل نفوذ حلقه په پوځ کې جوړه او د پوځي کودتا لپاره زمينه برابره کړي.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترگې د علاج لپاره اروپا ته تللی و. دکودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توگه د ۱۳۵۲ لمریز کال د چنگاښ په ۲۶مه د محمد داود په مشرۍ او د پوځ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په رنگولو لومړنی جمهوريت برياليتوب ته ورسېد او د هېواد د تاريخ نوی څپرکی پرانيستل شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې له سلطنته څخه په جمهوريت د بېلېلو پر لاملونو او دويمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام تر منځ د تيرير په هکله يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د ۱۳۵۲ کال د چنگاښ پر ۲۶مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟
- ۲- هغه کوم لاملونه وو، چې سردار محمد داود يې دې ته اړ کړ، چې کودتاه وکړي؟
- ۳- سردار محمد داود خان د کودتا پلان څنگه طرح کړ؟

دټولگي څخه دباندې فعاليت:

زده کوونکي دې د محمد داود خان د کودتا په اړه چې په ۱۳۵۲ لمریز کال کې رامنځ ته شوه، د پوهانو او منابعو په مرسته يو مطلب جوړ او په ټولگي کې ووايي.

د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ د ۲۶ مې کودتا

په تير لوست کې د کودتا د لاملونو سره آشنا شوئ، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسيدونکو، د نوي دولت دسياست او د کودتا پيلو سره پيژندگلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داؤد خان چې کله د صدارت له مقام څخه استعفاء وکړه، او لس کاله يې په گوښه والي کې تير کړل، د خپل صدارت په موده کې يې د هيواد د پرمختگ لپاره ډيرې هڅې کړې وې. د خپلې لس کلنې گوښه والي په موده کې يې هم علاقه درلوده چې هيواد د پرمختللو هيوادونو په کتار کې ودروي. همداوه چې د ۱۹۷۳ز کال د جولای په ۱۷مه چې د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ له ۲۶مې سره برابره وه، کودتا وکړه، چې په دې توگه افغانستان کې شاهي نظام ملغا او جمهوريت اعلان شو. چنگاښ د ۲۶مې کودتا د ۱۹۶۳ز کال د اساسي قانون لسيزې ته د پای ټکي کيښود. که څه هم هغو پنځو حکومتونو د ديموکراسۍ دعوه کوله، خو په حقيقت کې پرې اناشيستي خصلت غالب و. د داود خان کودتا دې گڼو وږيو ته ځانمه ورکړه او پر ځای يې سردار محمد داوود خان د يوه ملي رهبر په توگه راڅرگند شو.

د شخصيت له پلوه هغه ږير پاک، د اخلاقي سجايو خاوند او پر هيواد مين انسان و. د کودتا تر پيلې وروسته يې خپله تاريخي بيانیه (ځانکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې وه.

داؤد خان افغانستان د گاونډيو هيوادونو سره د دوستۍ ليرال، د غير منسلک هيوادونو غړی وبله او د ملگرو ملتونو ټولني له منشور څخه يې خپل ملاتړ اعلان کړ، يوازې د پښتونستان مسئله يې له پاکستان سره د اختلاف د ټکي په توگه ياده کړه او د سوې له لارې يې د هغې د حل خوښتنه وکړه. د نوي دولت د کړنلارې څخه د هيواد ځانکو په ولايتونو او مرکز کې تود هر کلى وکړ، محمدظاهر شاه چې د ايټاليا د ناپل په ښار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې پاچاهۍ د له منځه تللو څخه خبر شو. سمسټي روم ته لاړ او خپله استعفا يې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوريت د مؤسس په نامه کابل ته را وليږله. د استعفا نامې په رسيدلو سره چې د شاهي کورنۍ غړي

بنيان وو له بنده آزاد او ايټاليې ته ولاړل.

يوه ورځ وروسته د نوي نظام د مرکزي کميټې لومړۍ جلسه جوړه شوه. مرکزي کميټې محمد داود خان د دولت د جمهور رئيس، صدراعظم د بهرنيو چارو او د دفاع د وزير په توگه وټاکه او نوموړي نوي کابينه معرفي کړه. د محمد داود خان د فرمان په اساس د ۱۳۴۳ لمريز کال اساسي قانون لغو شو او د نوي اساسي قانون د تصويب لپاره لويه جرگه چې ۳۴۹ کسه غړي يې درلودل د عزيزالله واصفي په مشرۍ راوغوښتل شوه او د ۱۹۷۷ز کال د مارچ په ۱۴مه نوي اساسي قانون تدوين او د محمد داود خان له خوا توشيح او نافذ شو.

په ټولنيزه او اقتصادي برخه کې هم يولړ اقدامات وشول، چې پر بنسټ يې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشوه، د ځمکې د اراضي قانون ((مترقي ماليات)) تصويب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزگرانو ته چې لږ يا هيڅ ځمکه يې نه درلوده ورکړل شوه. د دولت له خوا د جز او مدني قانون تصويب شو. ملي سرود منځ ته راغی، د بيخ په نښان کې هم بدلونونه راغلل.

د افغانستان د جمهوري دولت له ټيرو مهمو کارونو څخه يو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول و. دا پلان په ۱۹۷۶ز کې پيل او په ۱۹۸۳ز کې بايد پای ته رسيدلي وای.

د جمهوريت په موده کې په ټول هيواد کې د سرکونو د څارني او ترميم کار پيل شو. د اوسپني پټلې له هراته د کندهار تر سپين بولدک، د لوگر د عينکو د مسو د کان او د حاجي گگ د سروې کار تر لاسه لاندې ونيول شو.

د محمد داود خان پلانونه او پروگرامونه ټير زيات پراخ بنسټه ووه، چې ټول يې عملي نه شول، او د ۱۳۵۷ لمريز کال د غويي پر اوومه د يوې پوځي کودتاه په وسيله د محمد داود خان جمهوري نظام ړنگ شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړنۍ ډله دې د محمد داود خان د شخصيت په اړه او دويمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلانونو په برخه کې په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتي:

۱. محمد داود خان په کوم کال کې کوتاهه وکړه؟
۲. کومو خلکو د محمد داود خان په کودتاه کې زياته ونډه درلوده؟
۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توگه يې وړاڼي.
۴. په اوه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

د ټولگي څخه دباڼدي فعاليت:

زده کوونکي دې د جمهوريت د دورې د څرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولگي کې دې وويځي.

د دویم څپرکي ارزونه

د نړۍ د شلمې پېړۍ ټولنيز، سياسي او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵مې پېړۍ د دویمې نيمايي څخه تر ۱۸مې زېږدیز پېړۍ پورې د مستقیمو اړوندو او نظريو، د فرانسې د لوی انقلاب د بنسټيزو اغيزو او د ۱۹مې پېړۍ د یوشمير فيلسوفانو د افکارو او نظريو محصول گڼل کېږي. د دغو ټولو سیستمونو او سياسي مکثبونو لوروالی په دې تاريخي مرحله کې داسې انگازې رامنځ ته کړې چې بشریت يې په تېرو دورونو کې څېره لږه بیلگه لیدلې وه. او دا ځکه چې د اقتصادي گټو او د مخالفو لوريو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوړې کچې ته ورسید او په نړۍ کې څېرو لویو وړاندوونکو پېښو ته لاره هواره کړه.

په همدغې دورې کې د دوو نړيوالو جگړو په لړ کې نړۍ په دوو دښمنو قطبونو (ختیځ او لويديځ) ووېشل شوه. د امریکا متحده ایالاتو په نړيواله برخه کې د بریتانیا ځای ونیو. چین د خپل مستقل سياسي خط په لرلو سره د نړۍ د دریم ځواک په توگه څرگند شو. اتومي، بیولوژیکي او کیمیاوي وسلې د نړيوالې سیالۍ د پرمخ وړلو وسیله شوه، اقتصادي سیالۍ خپل وروستی پوړ ته ورسیدې او سړې جگړې چټک دوام پیدا کړ.

که څه هم د شلمې پېړۍ نړۍ څېره مشخصه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سیالیو د انسان د ژوندانه په څرنگوالي کې ستر نقش ولوباوه او د پرمختللي سبب شو. خو دغو پرمختگونو ټولنيزه جنبه نه درلوده او د بشریت لویه برخه په ځانگړې توگه د افریقا او آسیا په لویو وچو کې له دې اسانتیاو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو کې یو هم افغانستان وه، چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امکاناتو او وسایلو څخه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پېړۍ کې دا هیواد د سیمې د هیوادو د ستراتیژیو د تقاطع ټکی شو او د نړيوالو سیالیو په پایله کې یې څېر زیان ولید.

درېم څپرکي
د افغانستان گاونډي هېوادونه

د درېيم څپرکي موخي

- ۱- د پاکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۲- د ايران د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۳- د چين د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۴- د تاجکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۵- د ازبکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۶- د ترکمنستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندگلوي.
- ۷- د نقشو او اطلسونو څخه د گټه پورته کولو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوریت

د نهم ټولګۍ په تاریخ کې تاسې د پاکستان د موقعیت، نفوس او کلتوري ارزښتونو په اړه بله شوی. په دې درس کې تاسې ته د هند د نیمې وچې د خپلواکۍ، له هند څخه د پاکستان او له پاکستان څخه د بنگله دیش د بیلګون په هکله معلومات وړاندې کېږي.

د پاکستان تاریخ د هغه د جوړښت څخه وړاندې تقسیمًا د افغانستان اویا د هند د شني قاري په تاریخ مطالعه کېدلای شي. اسلام د اوومې میلادي پېړۍ په لومړیو کې د هند نیمې وچې ته ورسېد. یوځایان او مسلمان مهاجرین چې له لوېدیځ څخه راغلي وو، د سند د سیند او پنجاب په سیمه کې چې د پاکستان د ځمکې لویه برخه جوړوي، میشت شول. څو پېړۍ مخکې د هند په نیمه لویه وچه کې مسلمانان د دوه لویو ټولنو په توګه د هند په ختیځ او لوېدیځ څنډو کې رامنځ ته شول د هند د یومی خلقو لیوالتیا د اسلام د مقدس دین سره د مسلمانانو په شمیر کې زیاتوالی راوست.

د بریتانیا د وړاندیز پر وخت د هند د نیمې وچې په ډېرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زیات وو، سره له دې هم هندوانو په هغو ځایونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډېر هم وو، په دولتي چارو کې پر هغوي غالبه درلوده. ځکه نو مسلمانانو ددې لپاره چې ښه ژوند ولري، او داسې هیواد چې دویې خپل وګټي، په هغه کې خپل مشران ټاکلي و شي او خپل اسلامي کلتور ته وده ورکړي مینه درلوده.

د هند د نیمې لویې وچې او پاکستان له مهمو تاریخي پېښو څخه یوه هم د مسلمانانو راتګ وه، له آشوکا وروسته سیاسي یووالی تر ډېره وخته پاتې نه شو. او په منځنیو پېړیو کې د کوچنیو پاچاهانو په لاس سره وپسلي و.

محمد علی جناح

کله چې د بودا دین مخ پر زوال شو، د هند سیال پاچاهان یو له بل سره په جگړې اخته شول. او دې کار مسلمانانو ته چې د اسلام د پیښ وروونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ. د هند نیمه لویه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمنۍ پر وړاندې متحده شوه، خو ډېرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمنۍ پر وړاندې مخالفت وکړ او د هغوی پر وړاندې یې مبارزه پیل کړه. د غزنویانو، غوریانو اسلامي سلسلو د هند پر نیمې لویې وچې واکمنۍ وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوې اسلامي ټولني د هندوانو د پخوانۍ ټولني تر څنګ کرار کرار ساه اخیسته. د نوموړې ټولني پادشاهانو په خپل پوځیان هڅول چې له هندو ښځو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټیټې پورې ډېر کسان د اسلام د جاذبې او نیاو له امله مسلمان شول.

په ۱۸۸۵م کال کې هندوانو ددې لپاره چې د یوه بومي پارلمان د جوړولو بنسټ کېږدي، د هند ملي کنگره یې جوړه کړه. یو شمېر مسلمانان له کنگرې سره یو ځای شول، خو لږ وروسته څرګنده شوه، چې مسلمانان په کې لږ دي او ښایي گټې یې په پام کې ونه نیول شي. په ۱۹۰۶ زېږدیز کال کې مسلمانان له کنگرې څخه جلا شول او خلکو ته یې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولټاکنو کې مسلمانان خپل استازي وټاکي. په همدې ترڅ کې یې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم لیگ) د هندوانو د کنگرې د رقیب په توګه تاسیس کړ. د ۱۹۴۵ز کال تر ټولټاکنو وروسته د مسلمانانو د یوه ملي دولت غوښتنه لایبورې شوه، که چېرته تجزیه منځ ته راغلي نه وای، جګړه پیلېده، خو په پایله کې دا دواړه پېښ شول. په ۱۹۳۸ز کال کې جناح د مسلم لیگ د پیاوړتیا لپاره د (دوو ملتونو) نظریه وړاندې کړه او د یوه جلا اسلامي هېواد د جوړولو غوښتنه یې وکړه، چې په ۱۹۴۰ز کال کې مسلم لیگ د یوه بربکړه لیک په ترڅ کې د پاکستان د جوړولو غوښتونکی شو.

په ۱۹۴۶م کې کنگرې او هم مسلم لیگ د بریتانېي د فدرالي حکومت د جوړولو طرح رد کړه او کنگره هم د ۱۹۴۷ز کال پورې د تجزیې منلو ته تیاره شوې وه او یوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹۴۷ز کال د اګست په ۱۴ مه پاکستان جوړ شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت آزمویښه هغه وخت را ورسېده، چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نیمه لویه وچه دې د هند او پاکستان په هېوادونو تجزیه کړي، یوازې هغو سیمو ته چې ډېر مسلمانان په کې اوسېدل دا اجازه ورکړل شوه چې له پاکستان سره دې یو ځای شي، خو بیا هم د کشمیر د ډېره میشتې مسلمانې سیمې پر سر خبرې او لانجې روانې وې. د هند د نیمې لویې وچې تر تجزیې وروسته هندوان هند ته و تنبېدل او مسلمانانو هنلي سیمې پرېښودې، په لکونو انسانان په فرقه ییزو نښتو کې ووژل شول. لږ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمیر پر سر په

جگره اخته شول، هند کشمیر په دې بانه چې حاکم یې هندو دی، نیولی و، خو د مسلمانانو په دې دلیل، چې ډېری اوسېدونکي یې مسلمانان دي، باید کشمیر د پاکستان یوه برخه وي. د پاکستان اصلي ستونزه د ملي هويت جوړونه د سياسي پرلو ټاکل د واقعیت پر بنسټ او باثباته او د منلو وړ رژیم د خلکو لپاره د

توکمي، ژبني، عقیدتي او مذهبي توپیر په لرو سره ؤ.

د یوه مستقل هېواد په توگه د پاکستان په منځ ته راتگ کې ځینو رهبرانو لکه فیلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رول لوبولی دی. خان عبدالغفار خان د پشتونخوا د سترو او ملي څیرو څخه دی چې د انګلیس د استعمار او استبداد په وړاندې پاڅون وکړ او د خپل ژوند دیرې شیبې یې په دې لار کې تېرې کړي دي.

کله چې مهمتاکاندي په ۱۹۳۸ز کال کې د پشتونخوا څخه لیدنه کوله، نو له نږدې څخه یې پاچا خان، د هغه مبارزه، او د خلکو اخلاص ولید نو هغه ته یې داسې وویل: «زما دعا داده، چې پښتانه نه یوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدې خپلواکۍ په برکت ټولې نړۍ ته نه تاوتریخوالي اصول وروپېژني».

د پاکستان تر خپلواکۍ وروسته د اسلام د رول پر سر یو شمیر قانوني مصالحي وشي. د ۱۹۵۶ز کال اساسي قانون پاکستان یو اسلامي هېواد اعلان کړ او هم یې پارلماني قوانین د اسلامي تحقیقاتو د انستیتوت (Islamic Research Institute) د بیا کتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸ز کال کې دا قانون منسوخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشوه، د اسلامي رهبري خراکتیا محاره کړي د هڅو په پایله کې په ۱۹۶۳ز کال کې بیا د ۱۹۵۶ز کال اسلامي شرایط څه نا څه اعاده شول.

د بنگله دېش جلاوالی:

پاکستان ددې فکر پر بنسټ جوړ شو، چې د هند مسلمانان داسې یو ملت جوړ کړي، چې د هېواد په لرلو سره ځانگړي سیمې او قلمرو ولري. پاکستان د سند، بلوچستان پنجاب او د پښتونخوا له ایالاتونو څخه ملت نه جوړاوه او د دوی تر منځ ژور قومي او ژبني توپیره موجود وو. د پاکستان بنسټ اېښودونکو ددې نوي هېواد لپاره د لویدیځ او ختیځ پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دین اصلي عامل ګاڼه. ژبني توپیره نو، ټولنیزو ځانگړتیاو، فرهنگي میراث او اقتصادي شرایطو مسټې رامنځ ته کړې. ددغه هېواد دوو لویو ډلو تر اتلس کلونو پورې هڅه وکړه، چې یو ځای ژوند سره وکړي او ګټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدې موخې ته ونه رسېدل.

د لویدیځ او ختیځ پاکستان فرقه ییزه اختلافات او سیالی د دولت د کمزورولو اصلي سرچینه وه، چې د ژبنيو اختلاف، په ځانگړې توگه په لویدیځ کې او په ختیځ کې لږه صنعتي برمختیا هغه څه وو، چې د اختلافاتو لړۍ یې راخپري کړې. په ختیځ پاکستان کې یو بل سیاسي سیال را پیدا شو. د ۱۹۶۸ز کال

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

په دويمې کې مجيب الرحمن د عوامي ليگ (خلک گوند) مشر د ۳۵ بنگاليانو په گډون له پاکستان څخه د جلاوالي مسؤول وگڼل شو. دغه اختلاف دې ته ورسېد چې په ۱۹۷۱ز کال کې د ختيځ او لوېديځ پاکستان ترمنځ کورنۍ جگړه پيل شوه. تر يو ه خونړۍ جگړې وروسته، ختيځې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړيکې پرې کړې او د بنگله دېش په نامه يو جلا هېواد رامنځ ته شو.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې پر دريو بېلابېلو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نيمه وچه کې د رهبرانو او ملي شخصيتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دويمه ډله دې د پاکستان پر تير تاريخ او درېمه ډله دې له پاکستان څخه د بنگله دېش د جلاوالي په هکله يو له بله څخه پوښتي وکړي.

پوښتي:

- ۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نيمه وچه کې استوگن شول؟
- ۲- د مسلم ليگ گوند په کوم کال کې جوړ شو؟
- ۳- پاکستان په کوم کال کې منځ ته راغی؟
- ۴- بنگله دېش ولې له پاکستان څخه جلا شو؟
- ۵- بنگله دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلام وکړ؟

دټولگي څخه د باندني فعاليت

زده کونکي دې د مشرانو، فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته د نه تاوتریخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژبې او نفوس په اړه معلومات حاصل کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوي دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شئ.

اقتصادي، سیاسي، فرهنگي او ټولنیز حالات د قاجاري دورې په پایله کې مخ په وړانې وو چې د یو لړ تحولاتو او بدلونونو لپاره په ایران کې لاره پرانیستله په ایران کې د وروستیو کلونو پېښې له دوو خواوو، کورني او بهرني حالاتو څخه متاثره وې. په بهرني برخه کې باید وویل شي چې استعماري هېوادونو لکه د روس او انګلیس اغېزه او په قاجار په دوره کې د ایران د اقتصادي تړان په کمزورۍ کې مهم رول درلود. له اروپایي هېوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صغروي دورې پیل شوې وې او نسبي انډول یې درلود، خو د قاجاریانو د دورې په وروستیو وختونو کې دغه انډول د اروپایي هېوادونو په ګټه او د ایران په زیان تمام شو. د ایران داخلي محصولاتو له بهرنیو تولیداتو سره سیالي نه شوه کولای، نو ځکه داخلي تولیدات مخ په کېښته روان شول او ځای یې بهرنیو تولیداتو ونيو. د ایران په مختلفو ښارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړې، اورګار شول او هوساینې خپل ځای بېکارۍ، او بېوزلۍ ته پرېښود.

عدالت غوښتونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعلیماتو یو برخې د خپلواکۍ تر لاسه کولو او د عدالت د راستولو لپاره اغېزمن نقش ولوباوه، چې د مطلقې واکمنۍ، استبداد، ظلم او ناروا او د ځان غوښتونکو واکمنانو پر ضد خلګ یې مبارزې ته رابلل، چې کولای شو دغه اغېزې په

قاجاريه دوره کې د مشروطيت په نهضت کې ووښو. نړيوالو پېښو او واقعاتو هم پر سياسي او ټولنيزو بدلونو اغېزې وکړې، د لومړۍ نړيوالې جگړې څخه يو کال مخکې احمد شاه قاجار چې ځوان شوي و، ناصر الملک يې د سلطنت له مرستيالې ليرې کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره يې د ټاکونو امر صادر کړ، خو يو کال وروسته د لومړۍ نړيوالې جگړې په پيل سره د پردېو د تېرېدو له امله مجلس وځنډېد. ايران له ناپېيلنوب سره سره، د پردېو له تيرې او د جگړې د ناوړه پيلو سره مخامخ شو.

پهلوي دوره:

تر لومړۍ نړيوالې جگړې وروسته په ايران کې سياسي، اقتصادي او اداري گډوډۍ، په روسيه کې د سوسيالستي نظام راتگ او گاونډيو هېوادونو ته يې د خپراوي شتون، او په ايران کې د حاکمه وضعې څخه د بيلابيلو پاڅونو رامنځ ته کېدل او د ملت سرتاسرۍ ناخوښې، د هېواد په شاو خوا کې، د سوداگريز لارو بنديزونه او له احمد شاه قاجار څخه د ملي او هېواد پالو محافلو ناهيلي او ناخوښې هغه څه وو، چې د کب د مياشتې د درېمې نېټې د کودتاه لپاره يې لاره برابره کړه، د کردنا مشر رضا خان وو.

رضاشاه

نوموړي د تهران له نيولو وروسته هغه د سيد ضيالدين طباطبائي په مشرۍ مستقلة کابينه جوړه کړه او لږ وروسته رضاخان د دفاع وزير شو. ضيالدين له ايران څخه تبعيد شو او وروسته د قوام السلطنه په کابينه کې د دفاع د وزارت چارې او د ايران د پوځي قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شوه. په داسې وضعيت کې په سياسي مجلسونو، غونډو او مطبوعاتو کې د احمد شاه قاجار پرضد د مخالفت جبري پيل شوي.

د رضاشاه د قدرت وړ خدمتونه، پوځي ځواکمنتيا، ښه سياست او قاطع تدبير ددې لامل شو چې قاجاري سلطنت راو پرزوي. رضاخان د شاه په غياب کې چې په اروپا کې اوسېده، خپله ځواکمني ورځ په ورځ ټينگوله او همدارنگه يې دا هڅه کوله چې په پراخو تبليغاتو سره دا وښيي چې احمد شاه د هېواد د برخليک په اړه کومه پروا نه لري.

په پايله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰۴ لمریز کال د عقرب په مياشت کې د قاجاري سلطنت ړنگېدل او موقت حکومت يې د پوځ د مشر رضا شاه تر مشرۍ لاندې اعلان کړ. د ملي شورا د غوښتنې سره سم د هماغه کال د ليندۍ په مياشت کې د مؤسسان مجلس جوړ کړ او نوموړي مجلس سلطنت رضا شاه پهلوي ته تفويض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت يې د قاجاريه کورنۍ مختص گناه او بېرورۍ موادو کې سلطنت د پهلوي کورنۍ ته ځانگړي کړ.

دويمه نړيواله جگړه چې له ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵ز کال پورې يې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمریز کال د سمبلې مياشتې په ۲۵ مه د شوروي اتحاد او انگلسي قواو له څو لورېو په ايران يرغل وکړ.

رضا خان په همدې مياشت کې سلطنت پرېښود او د هېواد چارې يې خپل مشر زوی او د سلطنت وليعهد ته وسپارلې او پخپله جنوبي افريقي ته لاړ. نوموړي له هېواد څخه بهر له دوه کاله او لس مياشتو او نهه ورځو وروسته د زړه د درېدو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمنۍ پر وخت لاندې مهمې چارې سر ته ورسولې: د منظم پوځ جوړول، د محاکمو د جوړښت نوي کول، د مدني او جزايي قوانينو د مجموعي تدوين، د وگړو د شميرنې د ادارې جوړول، د پيژندنې کارونه يا تکررې، د املاکو د ادارې رامنځ ته کول، د سرتاسري ريل گاډي پټلۍ جوړول، د ملي بانک جوړول، د روپو چاپول، د گمرکي تعرفو وضع کول، د ښارونو جوړول، د فرهنگ پراخول، د شرکتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جوړول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول، او ولايتونو ته د هغو تعميمول.

محمد رضا شاه پهلوي:

محمد رضا شاه پهلوي د رضا شاه پهلوي زوی او د پهلوي کورنۍ دويم پاچا و. هغه د ۱۲۹۸ لمریز کال د عقرب په مياشت کې په تهران کې زېږېدلی، لومړنۍ زده کړې يې په پوځي ښوونځي کې او لوړې زده کړې په سويس کې بشپړې کړې. د ۱۳۲۰ لمریز کال د وږي (سپټلې) په مياشت کې په ايران باندي د پخوانۍ شوروي اتحاد او انگليسانو د حملې له امله رضا شاه سلطنت پرېښود او محمد رضا شاه چې د سلطنت وليعهد و، د سلطنت واک ته تر لاسه کړ. د وږي په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفادارۍ لوړه وکړه. په دې توگه په داسې تورو ورځو کې، چې له پورې خوا نړيوالې جگړې نړۍ نيولې وه او له بله لوري د ايران هېواد د روس او انگليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسېد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لومړنيو کلونو ورځې ټېرې بللې وې، ځکه چې د هېواد خپلواکي له گواښ سره مخامخ وه او هم يې د ځينو برخو د تجزيې لپاره دسيسې جوړېدلې، د تهران د کنفرانس د اعلاميې په خپرولو سره چې د انگليس، روس او امريکا مشرانو په کې گډون درلود، تر يو حده دا پلان له منځه لاړ، چې له امله يې تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته اشغالي قواو ايران پرېښود. د محمد رضا شاه د سلطنت له مهمو کارونو څخه يو هم د ايران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشرۍ تر سره شو.

محمد رضا شاه پهلوي

د محمد رضا شاه د حکمرانۍ د دورې له مهمو کارونو څخه دا دي چې ايران يې د ملگرو ملتونو د ټولني څخه يو هم د ايران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشرۍ تر سره شو. د محمد رضا شاه د تهران د تاريخي کنفرانس جوړول چې له امله يې د ايران ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکي سره يو ځای کړ، د تهران د تاريخي کنفرانس جوړول چې له امله يې د ايران ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکي تر لاسه شوه، د بغداد په نظامي تړون (ستون) کې د ايران داخليدل، د لومړي ځل لپاره د تلونيزون د دستگاه رامنځ ته کول، د مرکزي بانک جوړول، د نالوستۍ پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

بښځو د انتخابات حق، د لویو سرکونو جوړول، د سیاسي گوندونو رامنځ ته کول، د موثر جوړولو کارخانې،

دارو گاوو نوي پېلې، د ایران او روس تر منځ د گاز د نال لیکي غزول، د نړۍ له هېوادونو سره د سیاسي اړیکو ټینګول، د نفتي فابریکو جوړول، له عراق سره د اوبو د سرحدونو ټاکل، د فرانسې او آلمان په مرسته د هستوي انرژۍ د مرکز جوړول هغه څه دي چې یادولی یې شو.

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمريز کال د مرغومي په میاشت کې د ایران د اسلامي انقلاب او پاڅون له امله د خپلې کورنۍ له ټولو غړو سره مصر ته ولاړ او تر ۱۸ میاشتو سرگرداني وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سلطان د ناروغۍ له امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

آیت الله سید روح الله خميني

د ایران اوضاع له ۱۳۵۶ لمريز کاله را وروسته له ډېرو چټکو بدلونونو سره مخ شوه او هغه نهضت چې امام خميني له ۱۳۴۱ لمريز کال څخه پيل کړې و، پرانځې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوښت، چې په پایله کې د ۱۳۵۷ لمريز کال د سلواغې د میاشتي په ۲۲ مه نېټه برياليتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له تښتې وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولاړ.

په پای کې د سلواغې د میاشتي په دولسمه امام خميني ایران ته راوگرځېد او خلکو یې تود هر کلي وکړ. نوی دولت په ۱۳۵۷/۱۱/۱۵ نېټه د امام خميني په حکم د مهندس بازگان په صدارت رسمیت پیل کړ، بازگان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سیاسي نظام په اسلامي جمهوریت بدل شي، ټول پوښتني وکړي او په دې توګه د ایران د تاریخ نوی څپرکی پیل شو.

په ټولګي کې دننه فعالیتونه:

زده کونکي دې په ټولګي کې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړنۍ ډله دې د قاجاري حکومت د سقوط د لاملونو او دویمه ډله دې د پهلوي کورنۍ په برخه کې یو له بل څخه پوښتني وکړي.

پوښتني:

- ۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د زیږیدو لاملونه په ګوته کړئ.
- ۲- د تهران کنفرانس په کوم کال او چیرې جوړ شو؟
- ۳- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په ګوته کړئ.
- ۴- د ایران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چا تر مشرۍ لاندې بریالی شو؟

د ټولګي څخه د باندني فعالیتونه:

زده کونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته د دویمې نړیوالې جګړې د لاملونو او پر ایران باندې د هغه د اغېزو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چین د خلکو جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د چین دنفوس او ملي لږه کيو په برخه کې آشنایي تر لاسه کړې وه، په دې لوست کې د چین د تاریخي سوابقو او همدارنگه د ۱۹۴۹ زیږدیز کال د پېښو په هکله معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چین د دېرو لویو وچو اروپا، آسیا او افریقا د تقاطع په محل کې موقعیت لري، نو په سیمه کې نړیوال او د لویو قدرتونو په منځ کې له استراتژیک اهمیت څخه برخمن دی. چین په شمالي نیمه کره، د آسیا په ختیځه برخه او د آرام سمندر په لوېدیځ ساحل کې پروت دی، چې د ۶، ۹ میلیونه کيلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېیم لوی هېواد دی.

د چین د خلکو د جمهوریت پلازمینه د پکن (بیجنگ) ښار دی، چې له ډېرو پخوانیو مرکزونو څخه د چین کېږي او تاریخي سابقه یې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسېږي. یاد شوی ښار ۱۰۰۰ کاله مخکې جوړ شوی او اوه پېړۍ پخوا قوللای خان (بیجنگ) خپل دایمي پایتخت وټاکه او تر اوسه پرته له ۱۹۲۸-۱۹۴۹ ز کلونو گومین ټانګ چې پایتخت یې نن جینګ ته انتقال کړ، بیجنگ د چین پلازمینه ده.

د چین ډېری اوسېدونکي د خان (هان) له نژاده څخه دي، چې د مختلفو پېړیو را په دېخوا په همدې ځای کې د ۲۰۶ ق- ز ۳۲۰ ز کلونو تر منځ اوسېدلي دي، چې د امپراتور هان له نوم څخه اقتباس شوي دي. د بني امیه د حکومت پر وخت د منځني ختیځ او له سند څخه د مدیترانې تر سهیل او د افریقایې تر شماله پورې سیمې د اسلام تر واحد بیرغ لاندې راطلې، خو څرنگه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په ځینو ځایونو کې کورنۍ جګړې رامنځ ته شوې، نو له چین سره د اړیکو د پراختیا په برخه کې پر مخګ ونشو.

د عباسي اميرانو پر وخت، په ځانگړي توگه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق څخه بغداد ته د يوړل شوه، د اتمي زېږديزې پېړۍ په نيمايي کې، د تزني شيانو د غوښتنې له کبله ددې اړتيا پيدا شوه چې د سيمي د هېوادونو په سوداگرۍ کې په ځانگړي توگه له چين سره د مرکزي آسيا د هېوادونو د ځمکې له لارې نوي والي راشي. خو د فارس خليج، د عربستان له جنوب، د افريقا له ختيځ، هند، د آسيا له جنوب ختيځ تر چين پورې د اوبو له لارې راکړه ورکړه د ډېر اهميت څخه برخمنه وه. په دې دوره کې يو قوي مرکزي دولت پر اسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چين سره د پراخو سوداگريزو اړيکو مداخله و. په چين کې هم د تانگ سلسله د سوداگريزې لارې د امنيت ضمانت کړی و.

سون يات سن

په معاصرو پيړيو کې د منچو دولت خپل سوداگري د انگليس سره محدود او تر څارني لاندي ونيوله او د سوداگرۍ د اړيکو د کره کتنې غوښتونکي شول. انگليسانو هڅه کوله چې د هند له لارې د نړۍ سره خپلې سوداگريزې اړيکې وساتي. د انگليسانو اساسي موخې د چين سره د تړنکو سوداگري وه چې دغو اړيکو نازه پيلې درلودې چې د تړنکو د جگړې ۱۸۴۱ - ۱۸۶۰ زېږديز لامل وگرځيده.

په شلمه ميلادي پېړۍ کې لومړی د امپراتوري حکومتونه او وروسته د چين ملي جمهوريت منځ ته راغی. ډاکټر سون يات سن چې د چين د مدرن پلار په نامه مشهور دی، د ۱۹۱۱ ميلادي کال د انقلاب مشر د چين لومړنی جمهور رئيس هم و، چې گومين تانگ د گوند مشري تر ۱۹۲۱ زېږديز کاله پورې پر غاړه وه. د بهرنيو قدرتونو پر وړاندې د کمزورۍ او د کورني جگړې له امله چين ددې وخت نه درلود چې د سيمي هېوادونو ته پاملرنه وکړي. ددې سيمي ستر اثريک اهميت انقلابي کمونستانو ته چې د ماتوټسه تونگ په مشرۍ د (زن آن) په غربي مرکزونو کې جگپيل، ښکاره و. او خپلو فعاليتونو ته يې شدت ورکړ.

چين د ۱۹۴۹ زېږديز کال په انقلاب کې:

د ۱۹۲۸ زېږديز کال په پسلي کې د ماتو په مشرۍ هغه پاتې شوني ماتې خوړونکي شورسيان (فصل خزان) او هغو پوځيانو چې د نانچانگ په شورش کې يې برخه اخيستي وه، ژوندوي پاتې شوي وو، د جوړه په قوماندې يو له بله سره يو ځای شول. ددغه ناکام شورش دواړو مشرانو د کمونېست گوند قواوې له منځه وړلو څخه ورغورلې او دا پرېکړه يې وکړه، چې پاتې قواوې د چين په سره پوځ کې تنظيم کړي

او لومړنی، پایگاه چې کمونېست گوند د چین د سره پوځ د ټینګښت لپاره جوړه کړه (جنگ کانګ شڼ) وه. همدارنګه ماټو د ۱۹۳۱ میلادي کال په وروستیو کې د چین لومړنی، شورايي جمهوري د ګیانګسي په سیمه کې اعلام کړ. د دویم نړیوال جنگ په پای کې په عملي توګه دوه چینه شتون درلود. یو هغه قلمرو و، چې د ګومیندان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سیمې وې، چې د چین کمونېست گوند رهبري کولې. ګومیندان سره د امریکې د متحده ایالاتو له خوا د وسلې او مهماتو، د پوځیانو د زده کړې او لېږدېځې ختیځو برخو ته، د ارتباطي لارو جوړونه او ساتنه، نظامي او دیپلوماتیک ملاتړ کېده. د چین دېموکراتیک قواوې له پوځي، اقتصادي اړیکو له پلوه د چانګای شیک رژیم په پرتله وروسته پاتې و، خو د خلکو ملاتړ او ملګرتیا یې لرله.

ماټو

د چین کمونېست گوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تیاري نیولې وه. په اقتصادي برخه کې د ۱۹۴۶ ز د مې د میاشتې د ۴ مې نېټې په مصوبه کې د چین د کمونېست گوند مرکزي کمیټې دا پټیښلی وه، چې د لویو ملاکانو ځمکې مصادره کړي. ددې تر څنګ یې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تدابیر نیولې وو. کمونېست گوند وتوانېد چې د مختلفو مبارزو او نظامي لارې خلک د ګومیندان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸ ز کال په اوړي او منی کې آزادي غوښتونکي پوځ په کلکو او بریالو عملیاتو لاس پورې کړ. د ګومیندان پوځیان د چین په شمال ختیځ ښارونو کې محاصره، بنديان یا تسلیم شول، د چین ډېره مهمه صنعتي سیمه، چې د فلزاتو د ویلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د استخراج، ماشین جوړونې، د انرژۍ یا د حمل و نقل پرمختللي شبکې پکې وې کمونېستي قواوو ونیولې. د ۱۹۴۸ ز کال په پای کې کمونېست گوند پر ټول شمالي او شمال ختیځ چین واکمن شو. همدارنګه په ۱۹۴۹ ز زیږدیز کال کې بېجینگ پرته له مقاومت سره وکړ او د کمونېست گوند قواوو لاسته ولېدل او د هماغه کال د نوامبر او اپریل د میاشتو ترمنځ د چین ښارونه یې له وینې تویوني د کمونېستانو لاسونو ته ولوبېدل. چېکا یچېنگ د خپلو پوځیانو له کوچنۍ ډلې سره تایوان ته تښته وکړه. د بېکن تر نیولو او د چانګای شیک د قواو تر ماتولو وروسته کمونېست گوند بشپړ بریالتوب ته ورسېد او ماټو د ۱۹۴۹ ز کال د اکتوبر د میاشتې په لومړۍ ورځ د پکن د سولې په میدان کې د چین د خلکو جمهوریت اعلام کړ.

څرنګه چې د چین بهرنی سیاست له ۱۹۴۹ ز کال څخه وروسته د ماټو پر عقاید ولاړ و، نو د هغه افکارو او غبرګونونو پر بهرنیو او کورنیو مسائلو بشپړ اغېز درلود، ځکه نو د هغه هېواد بهرنی سیاست د ۵۰ مې لسیزې څخه وروسته د چین پر کورني لوړو ژورو او نړیوالو پېښو کې اغېز درلود.

ماټو د انقلابي جګړو پر وخت او د قدرت د لاس ته راوړنې مخکې او وروسته هېڅ کله له یوې ثابتې الګو د خپل د سیاستونو د اجراولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چین د اقتصادي، سیاسي، پوځي او

فني او نړيوالې اوضاع او استراتېژيکي اصولو په پام کې نيولو سره به يې له انعطاف څخه کار اخيسته. له ۱۹۸۰ ز کلونو را په دې خوا د چين سياستونو د سيمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او له دې امله چين د منطقي په سياستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سيمه کې د چين فعاله سياسي ونډه ډېر د اهميت وړ ده. پخوا چين په نړيوالو اړيکو او په ځانگړي توگه د مرستو په برخه کې اعتقادي (ايدېالوژيکه) بڼه درلوده او د بيجنگ له پاليسۍ سره سم د سوسياليزم او د استعماري ضد نهضتونو په پراختيا کې چې د نړۍ په مختلفو ځايونو کې تر سره کېدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د دې په کچه او اندازې کې بدلون راغې.

د چين نړۍ سياست او پاليسۍ اوس د نړيوالو مناسباتو د برابرۍ، متقابلې گټې، د همکارو په شکلونو کې د نوښت او د عملي او ښو پايلو پر اساس ولاړه ده. ددې سياست موخه داده چې چين په نړيواله ټولنه کې اغېزمن او لوی نقش ولري. د پراختيا دروازو د سياست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سياسي او اقتصادي مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امريکا او لوېديځې اروپا په کتار کې درېدلی دی. او نن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطرحه قدرتونو له ډلې څخه گڼل کېږي.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې په جلا ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د چين د سوابقو، دويمه ډله دې د ماڼو د شخصيت په برخه کې يو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- د چين هيواد چيرې موقعيت لري؟
- ۲- جمهوري نظام په چين کې څه وخت جوړ، او لومړنۍ جمهور رئيس يې څوک و؟
- ۳- د چين د کمونيست گوند د برپاليتوب لاملونه څه وو؟
- ۴- د دويمې نړيوالې جگړې وروسته په چين کې له اقتصادي، سياسي او ټولنيز پلوه څه بدلون راغلی؟
- ۵- له اتيايمې لسيزې وروسته د چين بدلونونه څرنگه ارزوي؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کونکي دې د فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹۴۹ زېږديز کال د انقلاب د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وړايي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان يو گاونډی هيواد دی، په تيرو درسونو کې تاسې د هغوی د ژبې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتو قومونو په اړه معلومات ترلاسه کول، په اوسني لوست کې تاسې ته د ژادې ريښې، تاريخي سابقې او د هغه ځای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کېږي.

د افغانستان په شمال کې يوه حاصلخېزه سيمه پرته ده، چې ډېر عالمان او پوهان په دې باور دي، چې آريايي نژاد خپلې د ژوندانه لومړنۍ وړځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جيحون او سيحون د رودونو پر غاړو تېرې کړي دي. د آريايانو په پخواني کتاب کې د داسې ځمکې يادونه شوې چې آب او هوا يې د ځمکې بړمخ د خلد په نوم يادېده او زموږ نيکونه هورې لوی شوي دي، او په پوره ډول سره ويلاى شو چې له هغې ځمکې څخه موخه همدا د جيحون او سيحون زړه ورونکې سيمه ده.

د هنري فيلډ د وينا له مخې (تاجکان مشهور خلک دي چې د ختيځ په ټوله سيمو کې خواره واره دي، نه يوازې په ايران او پاکستان کې، بلکې د ماورالنهر په ښارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تازيانو تر ولکې لاندې دي، اوسېږي او د هغوی د ځينو د ويناو له مخې د چين تر سرحدونو يا

لږ تر لږه تر تیت پورې خپاره شوي دي.

د پام وړ شمېر تاجکان په ازبکستان او قزغزستان کې اوسېږي، تاجکان د آریایانو له پخواني نژاده دي، دوی د ترکانو تر را څرگندېدو دمخه د مرکزي آسیا د ډېر پخواني تمدن ښکارندوی دي. سکندر د میلادي څلورمې پېړۍ دمخه د تاجکانو خاوره ونيوله او د هغه ځای د خلکو تر مطیع کولو وروسته یې هورې له یونانیانو او مقدونیانو څخه یو لښکر کورټ جوړ کړ، چې ۳۰ زره کسه یې هلته میشت شول او د هغه ځای د خلکو سره یو ځای شول.

له میلاد څخه دوه پېړۍ مخکې سکاهانو د یونانیانو ځای ونيو. له ۳۹-۲۷ د میلاد څخه مخکې کلونو کې گوی شایگ (ګوشان) د یو چیمو نور قبایل ونيول او د کوشانیانو امپراطوري یې جوړه کړه، چې ویې کړای شول چې په مرکزي آسیا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانیانو امپراطوري د دریمې پېړۍ په پای کې کمزوري شوه او یو بل قوم چې رومیانو هغوی (افتالیت) یا سپین هونان

یا اهیاطله بلل، رامنځ ته شول. تاجیکان اکثراً له نژادي پلوه سپین نژاد پورې اړه لري او کله کله کولای شو چې د معلو ځانګړنې په کې وګورو، علت یې دای چې هغوی او ترکانو یو له بله سره وده کړې ده.

د ترکی مهاجرینو پر له پسې یرغلو دا سیمه داسې ترکی کړه، چې په ۱۳ مه زیږدیزې پېړۍ

کې یې مغل یرغلګر په ځان کې مخلوط او هغوی یې تر خپل اغیز لاندې راوستل. د نولسمې پېړۍ په نیمايي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسیې د ځمکې پراخولو لړۍ جنوب لوري افغانستان خواته پیل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، توبه او خجند له روسیې سره

توضیح

دوه لويې کورنۍ، لکه صفاريان او سامانيانو پر تاجکستان حکومت کړې دي او د پيريو په اوږدو کې د شاعرانو او فضلاو د زړه وروونکي مرکز حيثيت درلود. روډکي سمرقندي، کمال خجندی، رشيد سمرقندي، خواجه عبدالملک عصارى سمرقندى او سيفى بخارى د دغو شاعرانو او فضلا څخه وو. سمرقند او بخارا لکه بلخ د خپل وخت د علومو او فنونو له مرکزونو څخه شميرل کېږي.

وترل شول. د تاجکستان شمالي برخه د روسانو په قلمرو او سهيلي برخه يې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ زېږديز کال کې د شوروي د حکومت منگولې د مرکزي آسيا په مخکينيو نيول شويو سيمو کې ټينگې شوې، د همدې کال په اوږدو کې د تاجکستان شمالي برخه د خود مختار شوروي ترکستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ زېږديز کې سري قواوې د بخارا شرقي برخه ته ورغلي او د دوشنبې ښار يې ونيو.

د ۱۹۲۴ز کال د منځني آسيا د جمهوريتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورايي جمهوريت د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹ز کال کې د دوشنبې ښار د ستالين آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنبې په نامه ونومول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدي ټاکنې په اساس ځينې ښارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دريا، قشقادريا، د فرغانې سيمې له تاجکستان څخه جلا شوي او د سرحدي ټاکنې له هماغه نېټې څخه په کې تر اوسه کوم بدلون نه دي راغلي.

د شوروي اتحاد تر ړنگېدو وروسته په ۱۹۹۱ز کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملگرو ملتونو د ټولني او ځينو نورو نړيوالو ادارو غړيتوب يې ترلاسه کړ.

په ټولګي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دويمه ډله دې په تاجکانو باندې د روسانو د يرغل په اړه يو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتني:

- ۱- د تاجکستان اوسیدونکي په کوم نژاد پورې اړه لري؟
- ۲- په کوم کال کې تاجکستان د شوروي ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه وگرځید؟
- ۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

د ټولګي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپرېدو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

ازبکستان

ازبکستان د اسلامي کلتور او تمدن له لویو مرکزونو څخه گڼل کېږي. په دې لوست کې تاسې د ازبکستان د موقعیت، اقتصاد، کلتور او لنډ تاریخ سره بلدېږئ.

ازبکستان داسې هیواد دی چې په مرکزي آسیا کې د دوو سیندونو آمو او سیر دریا ترمنځ پروت دی،

په دغه هیواد کې ۷۱٪ خلک ازبک دي، په ازبکستان کې نور لږه کي، لکه روسان، تاجکان، قزاقان او تاتار هم اوسېږي. په سلو کې ۶۳ خلک په کليو او بانډو کې ژوند تیروي، رسمي ژبه یې ازبکي او روسي ده.

په ازبکستان کې تر میلاد څخه دمخه انسانان اوسېدل، تر میلادي شپږمې پېړۍ دمخه ددې هیواد ډېره خاوره د هخامنشیانو د قلمرو یو برخه وه.

په ۳۲۹مخکې د میلاد کې مقدوني سکندر، سمرقند او اوسني ازبکستان د باختري یونان یوه برخه وگرځوله.

د شپږمې ميلادي پيړۍ په نيمایي کې د ترکي خانانو تر ولاکي لاندې راغی.

عربانو د اوومې ميلادي پيړۍ په دويمې نيمایي کې د مرکزي آسيا مهمې برخې ونيولې. قتيبه بن مسلم د خراسان عربي والي ته ډنډه ورکړل شوه، چې ماورالنهر په بشپړه توگه فتح کړي. هغه په شلو کلونو کې د چين او کاشغېر تر پولو نږدې او په شمال کې تر تاشکند پورې لښکرې راوړسولې او په پای کې يې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونيوله.

دطلا کاری- جومات

د اسلام په ظهور او خپرېدلو سره په لسمه ميلادي پيړۍ کې د ازبکستان اوسنی سيمه د سامانيانو د قلمرو يوه برخه شوه او د وخت په تېرېدو سره پرې غزنويانو، سلجوقيانو، خوارزمشاهيانو، مغلانو او تیموریانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلو يرغلو په ترڅ کې د منځنۍ آسيا لږې برخې ونيولې، خو په تدریج او د مغولو واکمنۍ په منځ ته راتگ، په خانگړي توگه د تیمور له واکمنۍ وروسته چې سمرقند يې د خپلې امپراتورۍ پلازمېنه وټاکله، ازبکانو د لومړۍ ځل لپاره د يوه قوم په توگه را څرگند شول.

ازبکانو خپل نوم له ازبک خان څخه ۱۲۸۲-۱۳۴۲ز کال چې د اسلام په دين مشرف شوي و، اقتباس کړ، همدارنگه ابراخیر خان (۱۴۱۲ز کال د شيبان ځوان ځایناستی د جوجي زوی په مرکزي آسيا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنه خلک مسلمانان او حنفي مذهبه

اسلام کریموف

توضیح

سمرقند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لویو مرکزونو نه گڼل کېږي. د اسلامي تمدن ډېرې نېټې او آباءات هلته د یادگار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شیردار مدرسې، طلاکاری مدرسې، د النع بیګ مدرسې، بي بي خانم جومات، د نمازگاه جومات، خانقاه دگورګاني امیر تیمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودګي مزار، د شاه اسماعیل ساماني مزار، د خواجه بهاولدین نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه یادولی شو.

دې، د یو شمېر تېریو سره سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او پابند دي، په دې هېواد کې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین، خاورو ته د مړي سپارل، د هلاکاتو ستول، قرباني، د قرآن مجید تلاوت، د جوماتونو جوړول او د صدقو ورکول رعایت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکیب د ۱۹مې پېړۍ له نیمایي او د شلمې پېړۍ له پیل څخه بدلون موندلی دی. د روسیې په وسیله د منځنۍ آسیا له اشغال وروسته، دې سیمې ته د ډیپرو روسانو ولېږل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ زېږدیز کال د (اکتوبر انقلاب) څخه وروسته د روسیې، قفقاز او اوکراین بزګران او کارګران دې سیمې ته راوستل شول.

په پخواني شوروي اتحاد کې د ۱۹۹۱ زېږدیز کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړ، چې د یاد شوي کال د سپتمبر په لومړۍ نېټه ازبکستان د یوه آزاد او خپلواکي هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونیست ګوند منحل اعلان شو او لومړنۍ ټولټاکنې تر سره شوې او اسلام کرموف د رایو په ګټلو سره د جمهور رئیس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکۍ تر اعلانولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولني غړیتوب ترلاسه او په یو شمېر اقتصادي، نړیوالو او سیمه ییزو ټولنو کې داخل شو.

د منځنۍ آسیا په هېوادونو کې ازبکستان د ډیپرو ښو اقتصادي په تیره بیا د کړنې په برخه کې د ښو

امکانانو لرونکی هېواد دی. ازبکستان د مسو، د سکر و جبرو او نفتو کانونه لري، د فولاد د صنعت په تولید، غذایی توکو، منسوجاتو او پنبې په پرمختگ کې یې بریالیتوبونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هېواد د اقتصاد مهمه برخه گڼل کېږي، چې په اقتصادي پرمختیا کې ۲۸ سلنه ونډه لري او ۳۵ سلنه وگړی په کې په کار بوخت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنبې دویم صادرونکی هېواد دی.

په ټولگي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دي په دوه ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دي د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دویمه ډله دي د مهمو صنایعو په اړه په خپل منځ کې مباحسه وکړي.

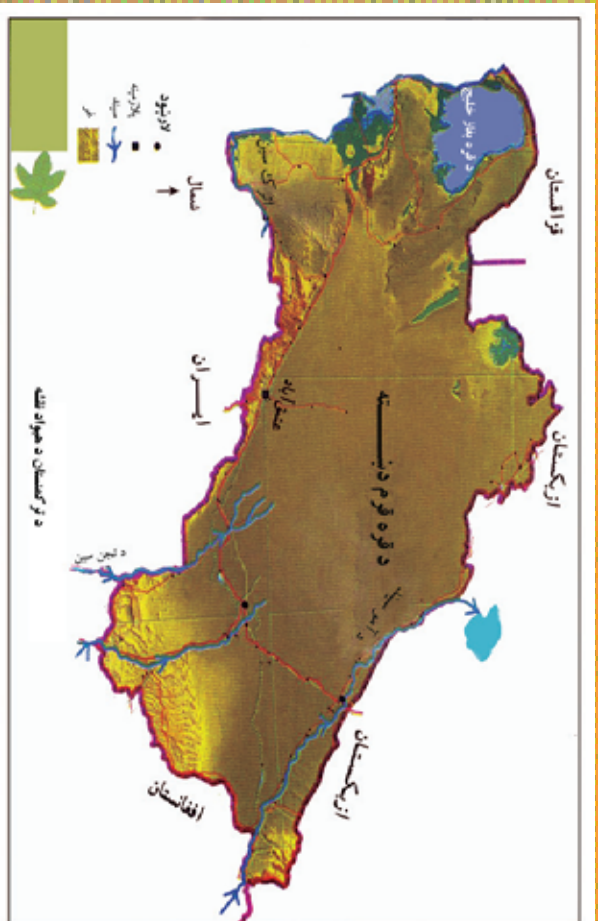
پوښتی:

- ۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توگه توضیح کړئ.
- ۲- په ازبکستان کې کومې ډلې ژوند کوي؟
- ۳- کومو سلسلو یا کورنیو په ازبکستان کې حکم لري کوي ده؟
- ۴- د ازبکستان خلک په کومو ژبو خبرې کوي؟
- ۵- د ازبکستان د مهمو صنایعو نومونه واخلي.

د ټولگي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دي د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دي د ازبکستان ولایتونه، صنعتي ښارونه او گاونډی هیوادونه په نښه کړي.

ترکمنستان

ترکمنستان په نړۍ کې د گاز له سترو صادروونکو هیوادونو څخه دی. د نهم ټولګي په تاریخ کې ناسې د ترکمنستان د موقعیت، نفوس او ژبې سره آشنا شوی. په دې لوست کې ناسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنگي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصیلي معلومات حاصلوی.

ترکمنستان یو لرغونی هیواد دی. چې د زرګونو کلونو د پخواني تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوګ، تپه، نمازګاه تپه د مروینار، نساء قلعه او اورګینج غونډې لوی فرهنگي مرکزونه په کې شتون لري. د څېړنې له مخې ترکمنان مغلو ته ورته دي. په نسبي توګه لوړ، د تورو وېښتو لرونکي او نزي انلامه دي. د لرغون پوهني پلټني ښيي چې ترکمنستان په منځني د نړۍ د څارویو او د کرنیزو مرکزونو څخه یو مرکز و. د برونز په پېر کې ډیرو لوړو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخستي ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه یو د ((الیتن اب)) معماري ده چې د مینا او چاچاګلو تر مینځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معمارۍ له پلوه د بابل آثارو ته ورته والی لري او همدا رنگه لرغون پوهانو ثابتې کړې چې په دې محله کې نوښتي ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لوړ فرهنگ څخه برخمن وو. چې ترکمنستان له تاریخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای ؤ. په ۶- ۴ ق- م پېر کې د هخامنشیانو د امپراتورۍ یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولوېده.

د ترکمنانو د نژاد د رېښې په برخه کې مختلفې نظریې شته، خو هغه ځمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له ډېرې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورونو او تمدنونو په کې وده کړې ده. ترکمنستان د خپل جغرافیوي موقعیت له مخې د وریبښمو د لویې لارې په برخه کې مهم نقش لوبولی او د پېړیو په اوږدو کې د لوېدیځ او ختیځ ترمنځ ښلورنکې کړې پاتې شوي ده. په پنځمه میلادي پېړۍ کې دا سیمه د هون او هیتالیانو د یرغل له امله او ساسانیانو د ښانګ وروسته د هغوی لاسته ورځله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکی قومونو لومړنۍ نفوذ و.

په اوومه پېړۍ کې عربو پر خراسان د یرغل په ترڅ کې دا سیمه هم ونیوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانانو پلازمېنه ګڼل کېده او پر ماورالنهر یې حملې له همدې ځایه کولې. مرو ته د مامون الرشید او امام رضا راګ په تاریخ کې هم ثبت دی.

که څه هم دې سیمې او ماورالنهر ته د ترکانو لومړنۍ راګ په پنځمه زیږدیزه پېړۍ کې د هیاطله د هجوم پر وخت و، خو د غور یا اغوز د ترکانو یرغل د مغلوستان له پولو څخه په لسمه زیږدیز پېړۍ کې ددې سیمې د خلکو جمعیتي جوړښت درې وړې کړ، سلجوق خان دمسلمانو ترکو په مرسته وتوانیده چې پر سیحون خپله واکمني ټینګه کړي او د سلجوقیانو د کورنۍ بنسټ یې کېښود.

په څلورمه هجري پېړۍ کې مقلسي غربي تاریخ لیکونکي لومړنۍ کس و، چې د ترکمن په نوم طایفې څخه یې یادونه وکړه او پر دې ټکي یې ټینګار وکړ، چې ترکمنان لومړني مسلمان ترکان وو، نو ځکه د (ترک ایمان) په نامه له هغوی څخه یادونه شوې ده. د جوامع التواریخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبي سلسله داسې تنظیم شوې ده: بافت بن نوح، دیب یا قوی، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلي نیکه اورخان کرخان دی.

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

ترکمنستان د مرکزي آسيا د مختلفو قومونو د اوسېدو ځای دی، خو ډېر خلک يې ترکمنان دي او

لاندي قبيلې په کې اوسېږي:

- ۱- عالي ايلي
- ۲- تا
- ۳- چاودار
- ۴- امرای (بمړلی)
- ۵- ارساري
- ۶- ساکار (ساقار)
- ۷- ساپور
- ۸- ناريق
- ۹- تکه اريموت
- ۱۰- گوکلان

خرنگه چې زياتو ترکمنانو د تاريخ په اوږدو کې د خاړوږو د روزني له لارې ژوند کړی، نو ددې لپاره چې دغه اقتصادي فعاليت فعال وساتي، نو په کليو کې اوسېږي. د مغلو يرغل او د خوارزمشاهانو مادې وضع سخته خرابه کړی وه. د مرکزي آسيا ډېر ودان ښارونه ټول ويجاړ او د مغولو لاسونو ته ولوبدل. ياده شوې سيمه په دوو برخو، چې شمالي برخه يې مغلو او د ازبککو خانانو او جنوبي برخه يې ايلخانانو ونيوله.

له ۱۵- ۱۷ ز پېړۍ څخه دا سيمه د شيبک خان ازبک تر ماتې وروسته صفويانو ونيوله، په ۱۸۵۰- ۱۸۷۳ زېږديز کلونو کې د روسيې سياسي تحريکاتو د ترکمنستان پراخه سيمه د بخارا، خيوې، فرغانې، خوقند او قازان په حکومتونو ووېشله، روسانو په يوه منظم ځنځيري حرکت سره په ۱۸۶۸ ز کې بخارا، په ۱۸۷۳ ز کې خيوه په ۱۸۷۹ ز فرغانه ترولکې لاندي راوړل او په پای کې په ۱۸۸۱ ز کال روسي جنرال اسکولوف پر اخال باندي د يرغل او د گوک تېي قلعي په نيولو سره وتوانېد، چې پر ترکمنانو بریالی او ترکمنستان اشغال کړي، د ترکمنستان لوېديځه برخه په خپله خوښه د روسيې سره يو ځای شوه.

په روسیه کې د ۱۹۱۷ زېږدیز کال تر انقلاب وروسته ترکمنستان د شوروي ترکستان د جمهوریت یوه برخه شوه.

تر خپلواکۍ وروسته د ترکمنستان اقتصاد د نورو نويو جمهوریتونو په څېر په دولتي مالکیت ولاړ و. د څېړو شمېر آټارو له مخې د هېواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنه د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، بیمې، بهرنۍ سوداګرې او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړ و، د نوښت د نشتوالي، لږ کارۍ، فلجیونکي بېرکراسۍ او د ټکنالوژۍ د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخ و او د پورته ستونزو د له مینځه وړلو لپاره دولت په دوو کارونو لاس پورې کړ:

- ۱- په مسکو او د کامنولټ د نورو څېړنو هېوادونو پورې د ځان تړنې د رېښو بېرې کول.
- ۲- د ملي اقتصاد بنسټ ایښودل او په خپلواکه توګه د طبیعي څېرمو څخه ګټه اخیستنه د کورنۍ اړتیاو د رفع کولو په منظور. چې د دې مامول د پوره کولو لپاره څو مرحله یزه ملي استراتیژي مطرح شوه. ترکمنستان د روسیې له فدارسیون څخه وروسته د مشترک المنافع هېوادونو په منځ کې د ۷، ۲ تریلیون متر مکعب ګازو په درلودو سره دویم هېواد دی. د ترکمنستان په سلو کې ۴۸ سلنه خلک په کرهښو او د څارویو په چارو بوخت دي. ددې هېواد په سلو کې ۸۰ سلنه ځمکه د اوبو د سرچینو له نشتوالي سره مخامخ ده. په ترکمنستان کې مالدارۍ نسبتاً ښه وده کړې ده. د قره قل پسونو د نرمو وړیو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د ترکمنستان یو بل صنعت څالي جوړونه ده، چې د ترکمني ښځو په منځ کې رواج او نړېوال شهرت لري، ترکمنستان په مرکزي آسیا کې له ځانګړي جغرافیوي پلوه مناسب سټراتیژیک موقعیت لري.

- دغه هېواد تر ځمکې لاندې ډېرې لویې په ځانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري، چې همدې ټکي د سیمې د هېوادونو پام ترکمنستان ته را اړولي دی.
 - ترکمنستان اروپا او ځینو نورو هېوادونو ته د ګاز د انتقال پوتنسیال لري او د اروپا د انرژۍ د تامینونکو هېوادونو څخه ګڼل کېږي.
 - ترکمنستان د کسپین د بحري له ساحلي هېوادونو څخه دی چې د انرژۍ څېرمو په لرو سره له اقتصادي لور ارزښت څخه برخمن دی.
- ترکمنستان د پخواني شوروي اتحاد د ۶۰ کلنې واکمنۍ په وخت کې د نورو منځني آسیا د جمهوریتونو په څېر د بېلابلونو له مخې یو منجمد تاریخ تېر کړ، یوازې د یادولو مهمه پېښه په کې د قره قوم د کاناال جوړول و.

په پخواني شوروي اتحاد کې د سياسي بحرانونو په ډیرېدلو سره کمونسټ حزب منحل او د ترکمنستان دیموکراتیک گوند د ۱۹۹۱ ز کال د اکتوبر په ۲۶ مه جوړ شو، چې مشري یې نیازاف پر غاړه لرله او د اکتوبر په ۲۷ مه ترکمنستان رسماً خپله خپلواکي اعلان او د یوه خپلواکه هېواد په توګه په رسمیت وپېژندل شو. یو کال وروسته ددې هېواد د پارلمان له خوا نوی اساسي قانون جوړ او د جمهور رئیس واک یې په کې ډېر کړ.

تر خپلواکي وروسته ترکمنستان د ملګرو ملتونو د ټولني، د خپلواکو مشترک المنافع هېوادونو، د آسیا پراختیایي بانک، اسلامي پرمختیایي بانک، اسلامي کنفرانس د سازمان، د کار د نړیوال سازمان او دلسګونو نورو نړیوالو ټولنو غړیتوب ترلاسه کړی دی.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د ترکمنستان د موقعیت په اړه، دویمه دې د ژبې، درېمه دې د ترک تبارانو د استوګنې او څلورمه دې د ترکمنانو د نژادي رېښې په برخه کې یو له بله پوښتي وکړي.

پوښتي:

- ۱- د ترکمنستان د مشهورو قبایلو نومونه واخلي.
- ۲- روسانو په کوم کال کې ترکمنستان وینوه؟
- ۳- ترکمنستان له خپلواکي وروسته څه ډول استراتیژي طرح کړه؟
- ۴- د ترکمنستان دویم صادراتي قلم کوم شی دی؟

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هغې پر مخ د صنعتي ښارونو و لایتونه او ګاونډي هېوادنه په نښه کړي.

د درېم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولگي د تاريخ د کتاب درېم څپرکي چې د (ګاونډيو هېوادونو) تر عنوان لاندې جوړ شوی، او د چین، پاکستان، ایران، تاجکستان، ترکمنستان، او ازبکستان د هېوادونو معاصر تاريخ په کې شامل دی. د دې څپرکي په تالیف کې تر ډېرې کچې هڅه شوې چې زده کوونکي په لنډه توګه د هر یو هېواد له پېښو، حوادثو، موقعیت، نفوسو، مروجو ژبو، کلتوري میراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنایي او پېژندګلوي پیدا کړي. په ځینو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د ګاونډيو هېوادونو هڅه تاریخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي، فهرست کړي، او پېښې په کې په مفصله توګه څېړل شوي دي، چې زده کوونکي د تاریخي پېښو عمق ته داخل او پرې پوه شي دا د دې لپاره چې تاریخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاريخ له وچ سياسي چوکاټه راوړځي او د انساني ارزښتونو یو ښه تصویر او انعکاس یې وړاندې کړی وي، چې همدا د بشري ټولني د فعالیتونو فرهنگي، سياسي او اقتصادي غوښتنه ده. سره له دې چې په یوه څپرکي کې د ګاونډيو هېوادونو د ټولو تاریخي پېښو او حوادثو یادونه یو ډېر ګران کار دی، خو د توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موخې ته به رسېدلي یو.

ڇلورم ڇپري

په شامله پيري ڪي دنري مهمي پيشي

د خپړکي موخي

په شلمه پيړۍ کې د نړۍ د ځينو مهمو پېښو سره بلدتيا

- ۱- د لومړۍ نړيوالې جگړې او د هغې د لاملونو نه تحليل کول.
- ۲- دويمه نړيواله جگړه او د هغې لاملونه تحليل او تفسير وکړای شي.
- ۳- د ملګرو ملتونو د جوړښت ضرورت درک کړای شي.
- ۴- په صنعتي ځواک باندې د جاپان د بدلون سره پيژندګلوي.
- ۵- د پخواني شوروي اتحاد د ټوټې کيدلو د لاملونو تحليل او تفسير وکړای شي.
- ۶- د آلمان، فرانسې او انګليس سياسي جوړښت سره پيژندګلوي تر لاسه کړي.
- ۷- د نقشو او اطلسونو څخه ګڼه پورته کړي.

لومړۍ نړيواله جگړه او د هغې لاملونه

په دې لوست کې زده کوونکي د لومړۍ نړيوالې جگړې له علونو، لاملونو او د هغو د ناوړو پايلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوېديځې نړۍ د شلمې پېړۍ په لومړيو کې پر نړۍ پوځي او اقتصادي واک تر لاسه کړ. په نوموړې پېړۍ کې اروپايي سرتېرو او مقابلو پر هند، جنوب ختيځې آسيا او د افريقا پر ډېرو برخو حکومت کاوه. د بهرني سياست مامورينو او اروپايي سوداگرو د چين، ايران او عثماني امپراتورۍ اقتصادي او سياسي چارې په لاس کې درلودې. په لوېديځه نيمه کره کې متحده ايالات د لوېديځو قدرتونو په ډله کې نورې مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په يوه ځواکمن قدرت بدلېده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و، چې د عمومي جگړې لپاره يې لار هواره کوله. د دغه حالت په پای کې لومړۍ نړيواله جگړه پېښه شوه. لومړی د بازارونو پر سر اقتصادي سيالی پيل شوې، ورپسې د اروپا اتحاد، همودونه يو د بل پر ضد متحد کړل. درېيم، ټولو قومي ډلو قومي ملي گرايانه احساسات درلودل.

د اروپا صنعتي همودونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سر يو له بله سره سياسي سيالی درلوده. انگلستان

تر ۱۸۷۰ ز کاله پورې په توله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هېواد و. وروسته المان په صنعت پیل وکړ او په چټکۍ سره صنعتي شو او د ورلو راولو او اړیکو نوي شبکه ته کړه. الماني سوداګرو له انگلیسي سوداګرو سره د آسیا په ختیځ، منځني ختیځ او لاتیښه امریکا کې بریالی سیالی پیل کړې. د نړیوال واک پر سر سیالی په سمندري وسله واله سیالی باندې بلون وموند. مهم هېوادونه لکه د امریکا متحده ایالات او جاپان د خپلو کشتیو د چلونې د خوندیتوب لپاره خپل سمندري ځواک پیاوړی کړ. انگلستان په ۱۸۸۴ ز کال کې دکشتیو او لویو سمندري تویونو جوړول پیل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلي دښمن و، ډېر ژر یې د هغه هېواد تقلید وکړ.

د شلمې زیږدیز پیړۍ په لومړیو کې د المان د سمندري ځواک چټکه پیاوړتیا د انگلستان د سمندري ځواک ته یو ګواښ و. انگلیس هڅه وکړه، چې د سمندري پوځي سیالی د پای لپاره له المان سره یوه مرافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناکامه شوه، انگلستان د متحدینو په لټه کې شو.

فرانسې او انگلستان د خپلو هېوادونو په منځ کې په ۱۹۰۴ ز کال کې یو تړون لاسلیک کړ انگلستان په ۱۹۰۷ ز کې له روسیې سره هم متحد شو او د دې درې هېوادونو اتحاد په (مثلاً) تبدیل شو.

د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې یو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول. د عمومي جګړې ګواښ ډېر شو. د بهرني سیاست بدګومانې او بې باورۍ سوله لا د خطر سره مخامخ کړه. تر لومړۍ نړیوالې جګړې دمخه د اتریش ولیعهد د ساریو مرکز بوسني کې ووژل شو.

المان نېت درلود، چې یوازې له خپل لوی متحد، اتریش څخه ملاتړ وکړي. بل متحد یې ایټالیه وه. برعکس روسیې تصمیم ونيو چې صربستان سره مرسته وکړي. روسي پوځ لومړی پوځ و چې د جګړې لپاره تیار شو. د المان حکومت له روسیې څخه وغوښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې یې وپره درلوده، چې روسیه او فرانسه به یې پر خاوره په یوه وخت یرغل وکړي. روسیې د المان غوښتنه رد کړه او د ۱۹۱۴ ز کال د اګست په لومړۍ نېټه المان لومړی روسیې ته او بیا فرانسې ته د جګړې اعلان وکړ.

المانيانو د بلژيک ناپيلتوب تر پښو لاندې او د ۱۹۱۴ ز کال د اگست په درېيمه يې پر هغه هېواد يرغل وکړ. يوه ورځ وروسته انگلستان المان او اتریش ته د جگړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د يرغل تر پرېکړې وروسته په يوه اونۍ کې د دوو لويو اتحادو هېوادونه په جگړې کې ښکېل شول.

لومړۍ نړيواله جگړه د ۱۹۱۴ ز کال د اگست په لومړۍ نيټه پيل شوه او د دواړو تړون هېوادونو هيله درلوده چې په چټکۍ سره به بريالي شي، البته ټول په دغه وړاندوینه کې تېروتي وو. روسان په چټکۍ سره منسجم شول. فرانسې فکر نه کاوه چې المان به د بلژيک له لارې حمله وکړي. ايټاليې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جگړې سرغړونه وکړه. اتریش د خپلې خانځانۍ له امله ونه توانېد چې پر وړوکي صربستان بريالی شي.

امريکا له اروپا څخه د جلاوالي سنت وساته. او خپله بېطرفي يې اعلان کړه. ختيځې او لوېديځې جبهې د جگړې اصلي ميدانونه وو. لوېديځه جبهه د سويس له سرحده پيل او د فرانسې په خاوره کې د شمال تر روده ادامه درلوده. ختيځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسيې پورې غځېدلې وه. په ۱۹۱۶ ز کال کې ختيځه جبهه په بالکان کې پرانيستل شوه.

متفقينو په ۱۹۱۵ ز کال کې هڅه وکړه چې د عثماني امپراتورۍ په ماتولو سره په درانيل کې د پښې اېښودو ځای پيدا کړي. د متفقينو په زرگونو کسانو، چې ډېری يې استراليايي ځوانان وو، د هغو غرونو په لمنو کې چې عثماني ترکانو په تيوبونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل ځانونه له لاسه ورکړل. د عثماني امپراتورۍ عربي اتباعو په ۱۹۱۶ ز کال کې د ترک د حاکمانو پر ضد پاڅون وکړ. دغه پاڅون د ملک فيصل په مشرۍ چې په هاشمي اصلي کورنۍ پورې يې اړه درلوده، له عربستان څخه يې فلسطين او سوريې ته خپور شو. انگلستان او فرانسې دواړو د عربي پاڅون کونکو غوښتنې پوره کړې، چې په پايله کې عثماني امپراتوري له مينځه ولاړه د عثماني خلافت له مينځ تللو سره مسلمانانو خپل د سياسي يووالي سمبول له لاسه ورکړ.

المانيان د ۱۹۱۶ ز کال په فبرورۍ کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندي مرکز د

دي لپاره چي له دي ستنيزې ورځې، وني غوښتل، چي په فرانسه کې د وردن پر ښار يرغل وکړي، البته دا يې نه گڼله چي په جبهه کې به د متفقينو ځواک لوی بری تر لاسه کړي، بلکې دا هيله يې درلوده چي د دفاع په ترڅ کې به د فرانسې ځواکونه په تدریجي توگه له منځه یوسي.

ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه وړلو لپاره له انگلیسانو او فرانسويانو څخه يو مرکب ځواک جوړ کړ او د دریم سیند په اوږدو کې يې يوه درنه حمله پیل کړه. د دریم سیند د جگړې په لومړۍ ورځ انگلیسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوخوا کې تلفات ورکړل. په لومړيو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقیقه کې ۱۵ انگلیسان مړه او ۳۰ کسه ژوبل شول. انگلیسانو د دریم سیند په جگړې کې نوي وسلې واردې کړې. جگړې تر دسمبره پورې دوام وکړ. په دې جگړې کې المانيانو ۳۳۰۰۰۰ او فرانسويانو ۵۰۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د اېتاليا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰۰ څخه ډېر شو. په ختیځه جبهه کې ېتاليي د ۲،۱ میلیون کسو پورې په جگړې کې وژل شوي وي. جگړې له يو ميليون څخه ډېر زخميان درلودل. د ۱۹۱۵ کال د می په ۷مه يوه الماني تحت البحري کښتۍ پر لوسۍ تانیا اقیانوس پیماناوېې کښتۍ چې د ایرلېنډ په سیند کې د حرکت په حال کې وه، يرغل وکړ او دا کښتۍ په چټکۍ سره ډوبه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه ډېر غرق شوي، امریکایان وو. لوسې تانیا انگلستان ته په پټه وسله ووله. د لوسۍ تانیا غرقېدو المان او متحده ایالات د جگړې ډگر ته رابښکېل کړل. لس میاشتي وروسته ترنختیا ډېره شوه. د ۱۹۱۶ ز کال د مارچ په ۲۴مه المانيانو فرانسوي ولاره کښتۍ د مانش په بحیره کې غرقه کړه او يو ځل بيا د امریکا خلک ووژل شول.

لومړۍ نړیواله جگړه د نړۍ د تاریخ لومړنۍ هوايي جگړه وه. د جگړې په لومړيو مرحلو کې ډېرو هېوادونو د ښمن د واحدونو موقعیت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه گټه اخیسته.

متحده ایالاتو او متفقینو يې د سمندري مراقبتي نظام په وسیله د المانيانو يرغلو ته ځواب ورکړ. يو شمېر کښتيو د څارنې لپاره يو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ ز کال په مارچ کې د برست لیتوفسک تر تړون ۱۸ ورځې وروسته الماني ځواکونه دې ته اړ شول چې له روسیې څخه لوېدیځې جبهې ته راشي. المانيانو په لوېدیځه جبهه کې وحشتناکه حمله

پیل کره. د درني توپخانې په بمبارد او گاډاي بمونو سره يې حمله وکړه. انگليسي، فرانسوي او بلژيکي واحدونه يې د سيند لوري ته په شا کړل. د ۱۹۱۸ز کال په سپتمبر کې، بلغارستان له موقتي دژبندي سره موافقه وکړه. عثماني امپراتوري د اکتوبر تر پایه تسليم شوه. د ۱۹۱۸ز کال د نوامبر په درېيمه اتریش، مجارستان د دژبندي منل لاسليک کړل، چې په جگړې کې د مغوی د لاسوهني د پای مانا ښي لرله.

د ۱۹۱۸ز کال د نومبر په ۱۱مه سهار سر تا سري دژبندي وشوه او په لوېديځه جبهه کې د توتونو درزا غلې شوه. په پای کې تر څلورو کلونو وروسته لومړۍ نړيواله جگړه پای ته ورسېده. رسمي شمېرنو له مخې په لومړۍ نړيواله جگړه کې د ځمکنيو او سمندري قواو ۹،۱ ميليونه سرتيري ووژل شول او يا يې له ژوبېلو او ناروغيو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر ۲۱ ميليونه ډېر پوځيان ژول، ۷،۴ ميليونه کسه بنديان يا ورک شول. دغه شمېرنه د مالکي خلکو په برخه کې نه ده.

د جگړې اقتصادي پايلې:

د فرانسې، لهستان(پولنډ)، سرستان ډېرې شمال ختيځې برخې او د اېټاليا شمال ختيځې سيمې په کنټرولو بدلې شوې. يوازي په فرانسه کې ۴۸۰۰ کيلو متره ځنگلي ځمکه وسوځېده او د ۱۲۸۰۰ کيلو متره مربع په شاوخوا کې کرنيزه ځمکه يې له منځه لاړه. د وردن په شاوخوا کې تر جگړې وروسته تر يوه نسله پورې مېکانيزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې ټوله ځمکه د اوسپنو ټوټو نيولې وه. مادي زيان کليوالي او ښاري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامخ کړل. بزرگانو تر يو ميليون ډېر خاږوي او حيوانات له لاسه ورکړل. په ښارونو کې تر ۶۰۰۰۰۰ ډېرې ودانۍ وړانې او يا زيانمنې شوې. پلونه، لويې لارې، تونلونه، د اورگاډي پټلې د تلگراف او تېلېفون مزې له منځه لاړل. لومړۍ نړيواله جگړه د بشريت په تاريخ کې تر ټولو وړانوزونکې او د ډېر لگښت لرونکې جگړه وڅخه شمېرل کېږي. دې جگړې د روسيې، المان، اتریش، مجارستان او عثماني ترکيې امپراتوري له منځه يوړې. د رومانوف، هونسولرن او هاپسبورگ لړۍ له واکه لرې شوې. د اروپا او سهېل لوېديځې اسيا

د نقشو ډیری برخې له سره وکښل شوي. فرانسوي امپراتوري د فاتحینو تر منځ ووېشل شوه. جګړې فرانسې او روسیه وړانه کړه. المان، بلژیک او انگلستان یې هم زیانمن کړل. د امریکا متحده ایالات انزوا او ګوښه والي ته ستون شو. لویې او ناروځیو او جګړې ډیر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانۍ امپراتورۍ یې یو له بله سره بېلې کړې. تر څلورو کلونو اوږدې، جګړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولګي کې دننه فعالیتونه:

زده کوونکي دې په ټولګي کې پر دوو جلا ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د جګړې پر علتونو او دویمه ډله دې د اروپایي همپوادونو د سیالیو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې:

- ۱- لومړۍ نړیواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
 - ۲- په دواړو جلا اتحادونو کې کومو همپوادونو ګډون درلود؟
 - ۳- په دې جګړه کې کومو همپوادونو ډیر تلفات ولیدل؟
- زده کوونکي دې د جګړې د پایلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وولاي.

د ټولګي څخه د باندني فعالیتونه:

دویمه نړیواله جګړه

آدولف هنلر

په دې لوست کې به د دویمې نړیوالې جګړې څخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنگه د جګړې د لاملونو او پایلو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ز کلونو تر منځ په المان کې په ډیره چټکتیا سره پراختیا ومنله. او دې بحران درې کاله دوام وکړ، په صنایعو کې پر سلو کې ۴۰ تیتوالی راغی. د بیکارانو شمیر ۷.۵ میلیونو تنو ته ورسید، واقعي مزد له ۲۵ څخه تر ۴۰ په سلو کې راټیټ شو. کرڼه د حواثنو قرباني شوه او یو شمیر بانکونه له ماتې سره مخامخ شول اقتصادي بحران د ویمار جمهوري جوړښت منزل ل ګر او د هیتلر د رامینځ ته کیدو لپاره یې په سیاسي ډګر کې زمینه برابره کړه.

ادولف هیتلر په ۱۹۲۸ز کال په اتریش کې نږدېدلی او د لومړۍ نړیوالې جګړې وروسته یې د نازي ګوند جوړ او په ۱۹۲۰ز کال کې همدې ګوند مشري تر لاسه کړه چې ملي ګراپي، افراط ګراپي، نژاد ګراپي او تیری پر بهودو دهمغه له اصولو څخه وو. نوموړی په لومړۍ نړیواله جګړه کې خو واري ټپي شوی وه د نازيو له شعارونو څخه یو هم داوه (نن المان سبا جهان)، هیتلر عقیده در لورده هر څوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کولای شي پر ټوله اروپا او نړۍ تسلط پیدا کاندې.

د اروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سرلي لپاره تهدید ګڼل کیدل. په شوروي اتحاد کې ستالین غوښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسوليني په مغزو کې د روم د لرغوني امپراتورۍ خيال گرځېده. په ۱۹۳۶ز کې د ملټونو ټولنه بېخي بې باوره شوې وه. د همدې کال په اکتوبر کې هټلر او موسوليني د روم - برلین محور جوړ او هغه يې (بولاندي ترون) ونوماوه. لږ وروسته جاپان او ايټاليا د کمترون ترون لاسليک کړ، چې موخه يې د کمونيزم د پراخوالي مخنيوی و. د جاپان امپراتورۍ د ۱۹۳۷م کال په دوبي کې د چين پر شمال يرغل وکړ. د ملټونو ټولنه يو ځل بيا ونه توانېده چې سوله وساتي. هټلر په ۱۹۳۸ز کې اتریش له المان سره يو ځای کړ او وروسته يې د سودت الماني سيمې چې د وارسای د ترون له مخې د چکوسلوواکي برخه گرځېدلې وې، بيرته د آلمان سره يو ځای کړې. هټلر او موسوليني د دوسمېر په مياشت کې د انگلستان او فرانسې د لومړيو وزيرانو سره د ميونيخ په بنار کې وکتل. د المان پوځ د ۱۹۳۹ز کال د دسمبر د مياشتې په لومړيو کې پر لهستان يرغل وکړ. د المان پوځ له پوځي ټاکنېک څخه گټه واخيسته او په چټکۍ سره يې د لهستان پوځ دروې وړې کړ. انگلستان او فرانسې په ۳۴ ساعتونو کې المان ته د جگړې اعلان وکړ او له دې سره بيا دويمه نړيواله جگړه پيل شوه. پخوا له دې چې په اروپا کې جگړه پيل شي، د ايټاليا ديکتاتور موسوليني ايټاليا نيولی وه. د افريقا په شمال کې د مصر او سونز کانا ل پر سر جگړه ونښته. د سونز د کانا ل په نيولو چې هر يو بريالی شوی وای، له دې لارې يې کولای شول چې په مستقیمه توگه خپلې جنگي بېړۍ د اسيا جهې ته ورسوي. هر هېواد چې شمالي افريقا نيولی وای، د منځني ختيځ ټولې د تيلو ذخيرې سيمې يې تر ولکې لاندې راتللې.

د منفيټو ځواکونو د مصر په دارالعين کې د نازيانو پرمختگ ودراره او په ۱۹۴۰ز کې يې د هغوی پر ضد يرغل پيل کړ او ۹۰۰۰۰ الماني پوځيان يې اسير کړل. دويمه نړيواله جگړه چې په اروپا کې پيل شوه، نو المانيان ورتنه په بشپړه توگه تيار وو، جگړنيز وسايل يې نوي او پوځيانو يې ښه زده کړه کړې وه. د ۱۹۳۹ز کال په دوسمېر کې د المان لښکرو پر لهستان يرغل وکړ او د لهستان پوځ يې په څلورو اونيو کې دننه درې وړې کړ. په دې وخت کې شورويانو د هغه پټ ترون له مخې چې له المانيانو سره يې کړې و، د لهستان ختيځ يې ونيو. له لومړۍ نړيوالې جگړې څخه وروسته فرانسې له المان سره خپله پوله بياوړې کړې وه او په ختيځ کې يې د يرغل د مخنيوي لپاره د ۳۲۰ کيلو مترو په اندازه او سپينز سيمې استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د يوه سياستمدار په نامه، د ماژينو د خط په نامه ونومول شول. د دغو استحکاماتو

ډبره برخه د ځمکې لاندې جوړه شوې وه. المان پر لهستان يرغل وکړ. فرانسوي ځواکونه د ماژينو په خط ځای پر ځای شول او انگليسان د مانس له سمندرگي څخه تېر شول او د فرانسې په شمال کې ډبره شول. دانگليسانو سمندري ځواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جگړې په اوږدو کې شورويانو په ختيځ کې د لاتويا، استونيا او لېتوانيا دولتونه د بالټيک په حوزه کې اتحاد ته اړ کړل. شوروي واحدونو د فنلانډ پوځ ته ماتې ورکړه او د روسيې پخواني پوځي بې پراختيايي.

د ۱۹۴۰ز کال د اپريل په نهمه الماني ځواکونو د هوا او ځمکې له لارې په دنمارک او ناروي يرغل وکړ. دنمارکيو پوځ نه درلود او فوراً تسليم شول. نارويانو غوښتل جگړه وکړي خو د ډيو اوښو په اوږدو کې تسليم شول.

د ۱۹۴۰ز کال د اپريل پر لسمه نازيانو پر بلژيک او هالنډ يرغل وکړ. المانيانو له سمندري ځواک، پياده، ټانک، بم غورځوونکو الوتکو او کروندويي ځواک څخه گټه اخيسته او د ماژينو د خط په شاو خوا کې ځای پر ځای شول.

المانيانو د هماغه کال په جون کې د لوېديځ په جبهه کې خپل ځواکونه ځای پر ځای کړل او وروسته يې د شمالي ډينټو له لارې پر فرانسې حمله وکړه. د ماژينو له خط څخه تېر شول او له شپږو اوښو څخه په لږه موده کې پاریس ته ورسېدل.

فرانسه د ۱۹۴۰ز کال د جون په ۲۲مه المان ته تسليم شوه. مارشال هانري پټن د لومړي نړيوالې جگړې سپين بيزي او اتل نوي حکومت جوړ او له المان سره يې د ډزبنډۍ تړون لاسليک کړ. د تسليمي د شرايطو پر بنسټ د فرانسې پوځ بې وسلې شو. المان د فرانسې په شمال کې پاریس ونيو. د فرانسې دولت د فرانسې سهيل ته چې اشغال شوی نه و، انتقال شو.

د انگلستان د خلکو مشري د وېنستون چرچل په نامه نوي صدراعظم په لاس کې واخيسته، انگليسانو غوښتل چې جگړې ته دوام ورکړي.

د جگړې لمنه د بالکان شپه جيزې ته هم ورسېده. موسوليني د ۱۹۴۰ز کال په مني کې پر يونان يرغل وکړ. د ۱۹۴۰ز کال د مني په پای کې مجارستان او رومانيه د محور له ځواکونو سره يو ځای

شول. د ۱۹۴۱ز کال په لومړيو کې بلغاريا له فاشيستانو سره يو ځای شوه. ۱۹۴۱ز په پسرلي کې نازيانو پر يوگوسلاويا يرغل وکړ او پر يونان پوره بریالي شول. په افريقا کې په مصر او سوماليه کې د ايټاليا ځواکونه له انګليسانو سره وجنگېدل. د ۱۹۴۱ز کال د پسرلي پورې ټوله شمالي افريقا د جگړې په صحنه بدله شوه.

له انګلستان سره جگړه اوږده شوه. د لوېديځې جبهې د برياليتوب په برخه کې هټلر ناهيلي شو، د دې پر ځای يې ختيځ ته پام شو او کمونيزم يې خپل اصلي دښمن وگاڼه. نوموړی په دې عقیده و، چې پر شوروي اتحاد برياليتوب، پر نړۍ د تسلط يو گام دی او د جولایي پر ۲۲مه المان د روس په ضد عمليات پيل کړل. د المان واحدونو د ۳۲۰۰ کيلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتيک له سيند څخه تر تور سمندرګي پورې پر شوروي يرغل وکړ. المانيانو د لهستان په ختيځ، د بالتيک سيمي او وروسته يې پر روسيې او يوکرين يرغل وکړ او په ۱۹۴۱ز کې د لېننگراد ښار محاصره پيل شوه، چې سل ورځې اوږده شوه. نازيانو د اکتوبر په مياشت کې يوکرين ونيو او کرېمه ته داخل شول.

د ۱۹۴۱م کال په نوامبر کې الماني ځواکونه او تدارکاتي خطوط يې ډېر پراخه شول. د المان په لورې جگړيز ماشين کې شيندلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې د ننه کړنې:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د جگړې د لاملونو او دويمه ډله دې د ادفن هيټلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتني:

- ۱- دويمه نړيواله جگړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- محور گروپ کومو هيوادونه ته وبل کېدل؟
- ۳- آلمان په کوم کال په شوروي اتحاد تيری وکړ؟

د ټولګي څخه د باندې کړنې:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او منابعو په مرسته د محور هيوادونو د مالي په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندي د جاپان يرغل

د جاپان يرغل د هندوچين په جزایرو، د محور ملتو او د دويمې نړيوالې جگړې د پايلو په اړه، په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هټلر پوځ په ټوله اروپا کې خپرېده، جاپانيانو په ختيځ کې خپلو پر مخگ ته دوام ورکاوه او غوښتل يې چې پر پراخه سيمه مسلط او له ځمکې او منابعو څخه يې گټه واخلي. جاپان په ۱۹۳۲ز کال کې منچوريا ونيوله. په ۱۹۳۷ز کال کې د جاپان او چين واحدونو د پيکن په شاوخوا کې يو له بله سره په جگړه بوخت وو. د جاپان پوځ ښار ونيو او وروسته يې د سهېل په لور حرکت وکړ او تر ۱۹۳۹ز کال پورې يې د چين څلورمه برخه ونيوله، خو چينيان تسليم نه شول او خپله پلازمېنه يې يانگ تسه ته يووړه او په خور وورو جگړو يې لاس پورې کړ.

جاپان په ۱۹۳۹ز کال کې د هانين جزيره او هندوچين ساحل ته نږدې نوري کوچنۍ جزيرې ونيولې. دغه برياليتوب د انگلستان تدارکاتي مسير له هانگانگ څخه تر سينگاپوره پورې په خطر کې واچاوه. دغو يرغلونو د امريکا متحده ايالات پرېشانه کړل. د ۱۹۴۱ز کال په لومړيو کې يې له جاپان سره خپلې ټولې اړيکې پرې او په امريکا کې د دې هېواد پانگه ضبط شوه. د همدې کال په ډسمبر کې جاپانيانو په هاولاي او فلپين په جزيرو کې د امريکا پر مرکزونو او هم په هانگ کانگ او ملايا کې د انگلستان

پر پوځي مرکزونو يرغل وکړ. جاپان د امريکا پر الوتکو او هوايي هلو ځوې د آرام اقيانوس په پرل هاربر کې يې لنگر اچولی و، بمباري وکړه. جاپاني پيلوټانو ۱۸ جگړيزي امريکايي کشتي او ۱۸۰ امريکايي الوتکي له منځه يووړي او د ۳۵۰۰ کسو په شاو خوا کې يې ووژل.

جاپانيانو په آرام سمندر کې د ۱۹۴۱ز کال د دسمبر د حملو په ترڅ کې ډېر لوی امتيازات لاس ته راوړل. د ۱۹۴۲ز کال په لومړيو کې د هغو موخو د لاس ته راوړلو لپاره چې هغه د اسيا د ختيځې برخې نيول وو، پر مخ روان وو. د جاپان امپراتوري د برما په جگړې کې پر مخ لاړه. گورم، د ويک جزيره او د فليپين جزایر يې ونيول. هانگ کانگ، سينگاپور، او د شرقي هند جزایرو هم سقوط وکړ. جاپاني ځواکونو پر بریتانوي هند يرغل ته ځان چمتو کړ. په استراليا، نيوزيلانډ او د هاوايي په جزیرو کې يې هم پر مختگ وکړ. داسې بڼکاره کېده چې هټلر او موسوليني برياليتوب تر لاسه کړ. د دې په مقابل کې د متفقينو د ځواکونو مشرانو (د انگلستان د صدراعظم چرچل، د شوروي د رهبر ستالين او د امريکا د جمهور رئيس روزولټ) په مشرۍ د تهاجمي يرغل لپاره يو له بل سره يو ځای شول. پرل هاربر له يرغل څخه وروسته د امريکا گوښه والی پای ته ورسېد. د ۱۹۴۲ز کال په مې کې د امريکا او استراليا هوايي او سمندري ځواکونو په آرام سمندر کې د جاپانيانو پرمختگ ودراره. يوه مياشت وروسته د امريکا متحده ايالاتو د جاپان لويه کشتی چې ختيځ لوري ته د مېډوي پر جزیرې د يرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امريکا متحده ايالاتو او جاپان د درېو ورځو لپاره د مېډوي د جزیرې په شمال کې په هوا او سمندر کې سره وجنگېدل، چې په پای کې د امريکا متحده ايالات بریالی شوه.

د محور ماتې:

د ۱۹۴۲م کال د نوامبر په مياشت د شوروي کلاکو يرغلو المان شاتگ ته اړ کړ. هټلر خپلو پوځونو ته امر وکړ چې وجنگيږي، خو د ۱۹۴۳ز کال په جون کې د المان پوځونه تسليم شول. د ۱۹۴۳ز کال په دوبي کې انگليسي - امريکايي ځواکونو سېسلي ونيوله. د همدې کال په وروستيو مياشتو کې متفقينو ورو ورو شمال ته پرمختگ کاوه. په آرام سمندر کې يې جاپانيان جزيره په جزيره شاتگ ته اړ کړ.

د ۱۹۴۳ز کال په نوامبر کې روزولټ، چرچل او ستالين په تهران کې سره وکتل. هغوی پر فرانسې د متفقينو د يرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسټ د متفقينو ځواکونه بايد د مانس له

بحیري څخه تېر شوي او د نرماندي په سواحلو کې پياډه شوي وای .
په دې يرغل کې څه د پاسه له ۱۷۵۰۰۰ سرتېرو، او هم له ډېرو تجهیزاتو څخه کار واخستل شو . په نرماندي کې د څوارگونو تر پياډه کېلو ۱۰۰ ورځې وروسته، د ۲ ميليونو په شاوخوا کې سرتېري فرانسې ته داخل شول او د ۱۹۴۴ز کال د اگست په ۲۵ مه يې پاریس آزاد کړ .

د ۱۹۴۴ز کال په جون کې سټوني، لیتوانيا، لیتوانيا، رومانيه او بلغارستان ونيول او همدارنگه انګلیسانو المانيان د يونان له خاورې وويستل . د ۱۹۴۵ز کال په فبرورۍ کې روزولټ، چرچل او ستالین په ایټالیا کې د تورې بحیرې د څنډې په آرامځای کې يو له بل سره وليدل . همدارنگه مشرانو د دې هڅه وکړه چې په اروپا کې تر جگړې وروسته د مسایلو د حل لپاره توافق وکړي . هغوی د المان د وېش نقشه د نیول شوي سیمې په توګه وګڼله . د فرانسې سرتېرو يې د متفقینو د مهمو ځواکونو لپاره سیمه مشخصه کړه . هغه اروپایي دولتونه چې له نازیانو څخه خپلواک شوي وو، باید د ځانونو لپاره يې حکومتونه انتخاب کړي وای . همدارنگه روزولټ دا ومنله، چې شوروي د ملګرو ملتونو له ټولني سره يو ځای شي، نو په ختیځه اروپا کې به د دې هېواد امتیازات تضمین کړي . د ۱۹۴۵ز کال د می په لومړیو کې د برلین د ښار په سرکو کې تر خونړیو جګړو وروسته، دغه ښار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ . د هېلر ژوند د هغه تر ځمکې لاندې پټځای کې پای ته ورسېد . د جاپان سره لا جګړه روانه وه . د ۱۹۴۵ز په اپریل کې روزولټ ناڅاپه مړ شو . هرې ترومن چې جمهوري ریاست ته ورسېد، د مهتن له پټې طرحې خبر شو چې يو شمېر پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لومړنۍ اتومي وسلې په جوړولو لګيا وو .

متفقینو د جولایي په ۲۶ مه د جاپان حکومت ته التیماوم ورکړ او له هغه هېواد څخه يې وغوښتل چې تسلیم شي، خو جاپان التیماوم ونه مانه .

د ۱۹۴۵ز کال د اگست په ۶ مه د امریکا د اوږده واټن الوتکې د جاپان د هیروشيما پر ښار بم وغورځاوه . دې بم د ښار تر ۶۰ مې برخې ډېره وړانه کړه او تر ۱۵۰۰۰۰ ډېر کسان يې ووژل . خو سره له دې بیا هم جاپان تسلیم نه شو . د ۱۹۴۵ز کال د اگست پر نهمه - ۲۹ B ډول الوتکې پر ناګاساکی بل بم راوغورځاوه او ۴۰۰۰۰ کسان يې ووژل . پاتې ۷۰۰۰۰ کسه په ډبره وحشتناکه توګه سوي وو . جاپان د ۱۹۴۵ز کال د سپتمبر پر دویمه تسلیم شو . د تسلیمې خبر ټولې نړۍ ته مخاېره شو . د

متفقینو ډېرو پلویانو د ډېرو لویو غونډو په ترڅ کې په لویو بناوونو کې خوشالی او جشنونه پیل کړل. په وروستیو او نیو کې روسیې منځوریا ونیوله. په اندونیزیا او ملایا کې جاپاني ځواکونه انگلستان ته تسلیم شول. د امریکه متحده ایالاتو ځواکونو جاپان ونیو او چین یې آزاد کړ او په دې توګه په تاریخ کې تر ټولو خوږې جګړه پای ته ورسېده.

د دویم نړیوالي جګړې پایلې:

دویمې نړیوالې جګړې ډېر مالي او ځاني زیانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له ۴۰ - ۵۰ میلیونو پورې انسانان ووژل شول. د امریکا متحده ایالاتو خپل ۳۰۰۰۰۰۰ ځواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر یو تریلیون ډالرو ډېر و. ۲۳۰ میلیارده ډالر د محور هېوادونو ولګول. د امریکا متحده ایالاتو له ۳۱۷ - ۳۴۱ میلیاردو ډالرو پورې ولګول. لویو بناوونو لکه وارسا، لندن او برلین ډېر درانده زیانونه ولیدل. هېروشيما او ناګاساګي کابو بیخي له منځه لاړل. د اروپا او آسیا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندې او همدارنګه دندي له لاسه ورکړې، کلیساګانې، کارخانې، سړکونه، د اوسپنې لارې او بندرې تاسیسات د بمبارو او د توپونو د اور له امله وړان شول. د نړۍ د ډېرو هېوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلي مسیر څخه منحرفه شوه.

په ټولګي کې د ننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دې د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالین د محور هېوادونو په ماتې کې او دویمه ډله دې د جګړې د پایلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

 پوښتنې:

- ۱- د امریکې متحده ایالاتو څرنگه په جګړه کې ګټور وکړ؟
- ۲- جاپان ولې په دویمه نړیواله جګړه کې امریکې ته تسلیم شو؟

 د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هیوادونه په نښه کړي.

د ملگرو ملتو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملگرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹۴۵ز کال په اوږدو کې د متفق هیوادونو استازو له جگړې څخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوی په دې توافق وکړ چې داسې نړیوال سازمان جوړ شي، چې ټول خپل ځانونه د هیوادونو په منځ کې د سولې او همکارۍ لپاره متعهد وساتي او هم د هغو خلکو په برخه کې چې د محور هیوادونو ځواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونیسي. متفقینو ملگري ملتونه جوړ کړل. د متفقو پنځوسو هیوادونو استازو په سانفرانسیسکو کې د ۱۹۴۵ز کال له اپریل څخه تر جوړه پورې سره ولیدل. هغوی د نړیوال سازمان د مشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا مشور په ۱۹ فصلونو او ۱۱۱ مادو کې تلوین شو او د لاهي د نړیوالې محکمې د دیوان اساسنامه د دغو ۵۰ هیوادونو لاینفک برخه شوه. څېړو هیوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتنې او پرمختلني لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوي توګه په پام کې ساتي او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوي.

د ملگرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو څېړو هیوادونو له استازو جوړېږي، خو

رېښتيني خوراک د امنيت له شورا سره دی. د امریکا متحده ايالات، انگلستان، فرانسه، روسيه او چين په دې شورا کې دايمي څوکي لري. شپږ نور هېوادونه په دوراني توگه ټاکل کېږي.

د امنيت د شورا رايه په اکثريت ولاړه وي. د پريکړې د تصويب په صورت کې د پنځو دايمي هېوادونو رايه د اکثريت رايې يوه برخه وي. په دې توگه له دغو پنځو لويو هېوادونو څخه هر يو د دې شورا د پريکړې د وپتو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړيواله محکمه او سرمشري، د ملگرو ملتونو اصلي جوړښت ټينګښکيلوي. متفقينو پرته له ملگرو ملتونو، د جگړې د وضعيت د ژر اداره کولو او په راتلونکي کې د پراختيا او ودې لپاره نور گڼ شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلابېل فعاليتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې تر سره کوي.

د ملگرو ملتونو د سازمان په جوړېدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هر يو په کې اغېزمنه ونډه اخيستي ده. د دې اقداماتو له جملې څخه کولای شو، چې په زماني ترتيب سره د بين الملتيونو د اعلاميې خپرېدل، اتلانتيک مشور، د ملگرو ملتونو اعلاميه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامارتن اوکس او بالنا کنفرانس او په پای کې د سانفرانسيسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولگي کې د ننه کړنې:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وېشل شي. لومړنۍ ډله دې د نړيوالو سازمانونو او دويمه دې د دې سازمان د مورخو په برخه کې يو له بله سره خبرې او مشاچرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې وويي.

پوښتي:

- 1- د ملگرو ملتونو ټولنه څنگه جوړه شوه؟
- ۲- څو هېوادونه د امنيت د شورا دايمي غړي دي؟
- ۳- د ملگرو ملتونو ټولنه په کم کال کې جوړه شوه؟

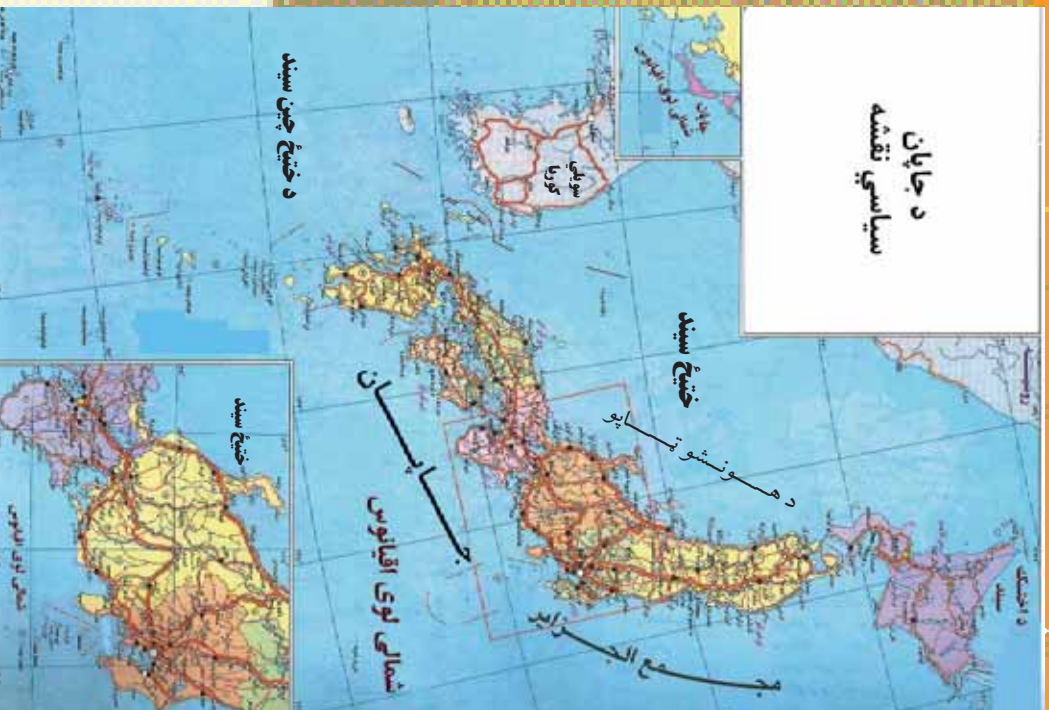

د ټولگي څخه دباندي فعاليت:

زده کوونکي دې د دیرشو هيوادونو ليست ترتيب کړي چې د ملگرو ملتونو غړيتوب ولري او په ټولگي کې دې وويي.

په یوه صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون

د جاپان سیاسي نقشه

آیا پوهیږئ چې جاپان څرنگه
په یو صنعتي هیواد واړېښت؟ پدې
لوست کې به ددې پرېښتنې ځواب
تر لاسه کړي.

پخوا تر دې چې د جاپان پر

صنعتي بدلېدنې خبرې وکړو،

ښه به دا وي، چې د هغه هیواد

د تېر تاریخ په برخه کې څه پوه

شو. تر میلاد ۶۶۰ کاله پخوا د

جاپان لومړنی امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبي قوانینو (شینتو) له مخې امپراتور

له فوق العاده ځواکه برخمن و. په منځنیو پېړیو کې سامورایان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور د

گارډ کسان د ساموایي په نامه یادېدل. په دې وخت کې جاپان په یوه فیودالي، کمزوري او وروسته پاتې

هیواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسو هییتو) له تخت ناستې ۱۸۶۸ز څخه پیلېږي. د هغه د امپراتورۍ مودې تر ۱۹۱۲ز پورې دوام درلود، چې د (میچی) د دورې په نامه یادېږي. په اداري او پوځي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په یوه نړیوال ځواک واوښت. د چین او جاپان او جاپان او روس په جگړې کې یې چین روس ته ماتې ورکړه او په همدې وخت کې وتوانېد، چې پر کوریا، تایوان او سخالین پر ټاپو تسلط پیدا کړي.

د جاپان همباد له یو شمېر ورو او لویو ټاپوگانو څخه جوړ شوی دی او په لرې ختیځ کې پروت دی. سره له دې چې ځمکه یې لږه ده، د وګړو شمیر یې یو ۱۴۰ میلیونو ته رسېږي. تر لومړۍ نړیوالې جگړې او د المان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی ځواک کېدنې لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې او له المان او اروپایي هیوادونو څخه د فني زده کړې په لړ کې په چټکۍ سره له اقتصادي او پوځي پلوه سیمه ییزه ځواک شو. هغه و، چې تر دویم نړیوال جنگ دمخه د تګنالو جیګي همکارۍ له امله له المان سره نږدې شو او د دویم نړیوالې جگړې په پیل کې له المان او ایټالېې سره په (محور) دولتونو کې د متفقینو بر ضد شامل شو. په دویمې نړیوالې جگړې کې یې په پاسفیک (آرام) سمندر کې خپل ډېر متصرفات له لاسه ورکړل او د

د جاپان د پارلمان ودانۍ

(هېروشيما او ناګاساګي) تر اتومي بمبارد وروسته پرته له کوم قید و شرطه امریکانه تسلیم شو. تر جگړې وروسته او د سولې په راتلو سره یې د نیویو انډونو او قوي مدیرانو په مټ د صنعتي کېدو او د خپل اقتصاد په جوړونه لاس پورې کړ او د امریکې متحده

ایالاتو ته یې کار پېژندونکي، تکنيشان او اهل فن د زده کړې لپاره ولېږل او تر څنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوي پروژې پلې کړې. له امریکایي نويو طرحو څخه اقتباس ورځ په ورځ جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړې او تر اوسه یې دغه سیاست دوام لري.

دا څرګنده ده چې د هېوادونو د پرمختګ یو علت د هغوی فرهنگي وده ده او روښانه خبره ده هر کله چې یو هېواد په فرهنگي برخه کې پرمختګ وکړي، نو صنعتي او اقتصادي پرمختګ یې په برخه کېږي او که چېرې کوم هېواد په فرهنگي برخه کې پرمختګ نه وي کړی او غواړي چې فني پوهې او اقتصاد ته وده ورکړي، سره له هغې مناسبه پایله نه شي تر لاسه کولای. جاپان له سلو کالو وروسته په دې وتوانېد، چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انګلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګڼو، نو پاتې ټول لوېدیځ هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسېدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو، چې جاپان څنګه دا موده لنډه ووهله، چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو ځواب یې ښايي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شوه. لومړی ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ، تکالوژي، وریسي درنې او لوړې تکالوژي په کې رامنځ ته شوي. په ۲۰۰۵ز کال کې جاپان د (۴،۵۵) ټریلینو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي ځواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړی ځای درلود. که څه هم جاپان محدودې صنایع لري، خو د دولت په همکارۍ سره چې د پرمختللي تکالوژي په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او تکالوژي له پلوه یو مهم هېواد ګڼل کېږي. امریکا د ۲۲،۷٪ چین ۱۳،۱٪ سهېلي کوریا په ۷،۸٪ سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شریکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوی دی.

د جاپان مهم صادرات، د حمل و نقل وسایل، موټري، برېښنايي صنایع، ماشین الات، کمپایوي

صنایع، فولادی صنایع، غیر اوسینیز فلزات، کشتی، جوړونه، نساجی او نور دي.
دا هېواد شو نړیوال موټر جوړونکي شرکتونه، لکه، ټویټا، هندا، سني، نيسان، میتسوبیشي او داسی
نورې کمپنی چې معتبر مارکونه لري، خاوند دی.

په ټولګي کې فعالیت:

زده کورنوکي دي په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنی ډله دي دجاپان د تاریخ او دویم ډله دي د جاپان د
صنعتي کېدنې پر لاملونو یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دي په ټولګي کې وولايي.

پوښتنې:

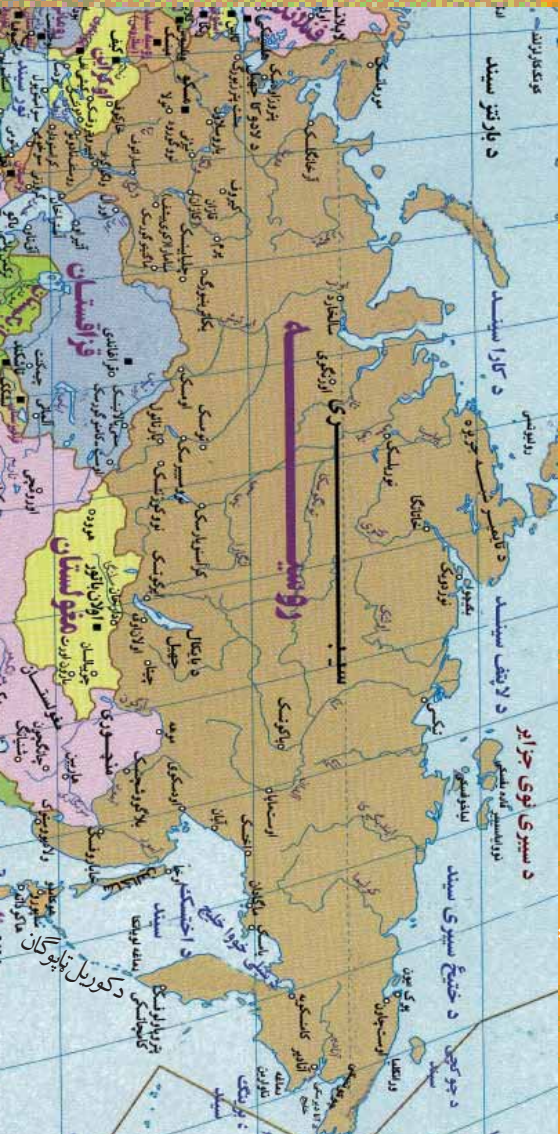
- ۱- د جاپان لومړنی امپراتور څه وخت پر تخت کېناست؟
- ۲- د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې څخه پیلېږي؟
- ۳- جاپان په دویمه نړیواله جګړه کې د کومو هېوادونو په ګټه او پلوی په جګړې کې داخل شو؟
- ۴- د جاپان سوداګریز شریکان کوم هېوادونه دي؟
- ۵- د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلئ؟

د ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کورنوکي دي د جاپان د چټکې پرمختیا په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا
دي په ټولګي کې وولايي.

د شوروي اتحاد له منځه تلل

یو شمېر بهرني او داخلي عوامل چې د شوروي اتحاد د له منځه تللي سبب شول، په لاندې توگه به ورسره آشنا شی.

الف: کوزني لاملونه:

په شوروي اتحاد کې مارکسیستي او لېنینستي نظام له ۱۹۱۷-۱۹۹۱ ز پورې سره له دې چې د سوسیالېزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوې، له منځه لاړ. د هغو نظریو پر بنسټ چې د مارکسېزم د پلویانو او د هغوی د مخالفینو له خوا څرگندې شوې، نو دا ترې جوته پرې، چې د شوروي اتحاد سیاسي، اقتصادي او ټولنیز نظام په دې ونه توانېد، چې د روسیې د خلکو اړتیاوې پوره کړي. د مارکسیستي نظریاتو څخه په روسي انقلابي بڼه او د سیاسي فرهنگ د دوام له امله داسې یو ترکیب رامنځ ته شو، چې یو له بله سره یې هېڅ ډول همافهنگي نه درلوده. سره له دې چې روسیه یې په یوه لوی ځواک بدله کړه، خو د انسانانو له فطري خصوصیت سره د توپیر له امله په پای کې له منځه تلل سره مخامخ شو.

د شوروي اتحاد اقتدار غوښتونکی سیاسي نظام، چې کمونېست گوند یې د کارگر د استازي په نامه پر

هېواد واکمن کړی و، له شدید کنترول او د ډول ډول ټکولو او اختناق سره سره په پای کې د میلیتونو اعتراضاتو په وړاندې چې کلونه کلونه یې د مرکزي حکومت د واکمنۍ لاندې ژوند تېر کړی و، ټینګار ونه شو کرای او هغه پراخ ټولنیز بللونه، په ځانګړې توګه هغه زاړه فردي روښونه او وېښته چې ټولنه ترې جوړه شوې وه او د کمونېست ګوند منشي تطبیقوله، د ۱۹۸۰ ز لسيزې بللونه یې چټک کړل،

ریګن او ګورباچوف

چې په پای کې د میلیتونو د زندان وړ پیرانیستل شو. پر شوروي اتحاد حاکم نظام چې د کمونیزم د نظریو تر رهبرۍ لاندې په ځانګړې توګه د ستالین په وسیله رامنځ ته شو، پخپله د دې نظام د له منځه تللي سبب و. داسې نظام چې پر اداري او اقتصادي چارو یې بشپړ امرانه کنترول درلود، د ټیټو او منځنیو طبقو فردي ګټې له منځه وړلې او د انسان د فطرت ځانګړتیاوې یې نه منلې. د شوروي اتحاد صنعتي لاس ته راوړنو سره سره یې د خلکو عادي ورځنۍ اړتیاوې نه شوي پوره کولای او هغه اقتصادي او انساني منابع یې چې درلودې، له هغوی څخه یې په پوځي برخو کې ګټه واخیسته. د امریکایانو فشار او له برډیو څخه وېره چې په روسي ټولنه کې یې رښته درلوده، د داخلي ناخوالو د پټولو لپاره به یې په افراطي توګه ورته پاملرنه کوله. فدرالي نظام به ادعا کوله چې د ټولو میلیتونو او قومونو بشپړ حقوق په پام کې نیول کېږي، خو په عمل کې یې توییر درلود، چې دغه تبعیض په میلیتونو کې ناخوښي او ناراضیايي رامنځ ته کړه. سره له دې چې

گورباچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعيض له منځه يوسي، خو بريالی نه شو، تر دې چې د نظام د له منځه تللي زمينه په تدریج سره تياره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ز کال کې د شوروي سياسي، اقتصادي او ټولنيز نظام سره د دې چې ۷۴ کاله يې ډېرې هڅې وکړې، خو د سوباليزم پر تداوم او عملي کېدنه بريالی نه شو په پایله کې له منځه لاړ.

ب - بهرني لاملونه:

د دويمې نړيوالې جگړې تر پای وروسته، سور جنگ پيل شو، ځکه په دې موده کې کومه نړيواله جگړه رامنځ ته نه شوه. او لویو ځواکونو يو د بل پر ضد تبليغات پيل کړل او تسليحاتي سيالی پيل شوې او هر يوه هڅه کوله چې وړانوونکې وسله جوړه کړي. لويديځو هېوادونو د امریکا په مشرۍ د کمونيزم د خپرېدو پر ضد پراخه تبليغات پيل کړل او په شوروي اتحاد کې يې کمونيستي نظام تخریب اووه فضايي سيالی او رقابتونه هم د شوروي اتحاد د له منځه تللي سبب گڼل کېږي، ځکه چې د هرې فضايي نړۍ لپاره په ميلياردونو امريکايي ډالر لگول کېده او د شوروي اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپوږمۍ جوړول او توغول ورته ډېر گران تمامېده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ز کې اشغال کړ، شوروي اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جگړه به اوږده شي او د غيرتمنو افغانانو له داسې مقاومت سره به مخامخ شي. د روسانو د تر اشغال وروسته افغانستان سره اسلامي او لويديځو دولتونو مرسته کوله او شوروي اتحاد په دې جگړې کې ډېر لگښتونه وکړل، چې د هغه کمزوری اقتصاد يې لا پسې کمزوری کړ. د شوروي اتحاد په له منځه وړني کې ځاني تلفات هم له سترو عواملو څخه گڼل کېږي، ځکه د ځوانانو وژنه او معيوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان څخه د قواوو د ويستلو غوښتونکي شول. په پای کې شوروي اتحاد په افغانستان کې ماتې وخوره او خپل ځواکونه يې له افغانستانه بهر کړل.

پررتينو کورنۍ او بهرني لاملو د شوروي اتحاد د له منځه وړني لپاره مناسب شرايط برابر کړل، چې حاکم نظام په خپلو ټولو هڅو سره په دې ونه توانېدل چې مخه يې ونيسي، چې په پای کې د کمونست گوند تر اوږده حاکمیت وروسته پر پنځلسو جمهوريتونو شوروي اتحاد وپاشل شو. سوسيالستي نظام له منځه لاړ او ډېرو جمهوريتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کونکي دې پر دوو ډلو وويشل شي. لومړنۍ ډله دې د سوسيالستي نظام پر ماهيت او دويمه ډله دې د شوروي اتحاد د له منځه تللي پر کورنۍ، عواملو خبرې وکړي او بياله دې په ټولگي کې ووايي.

پوښتي:

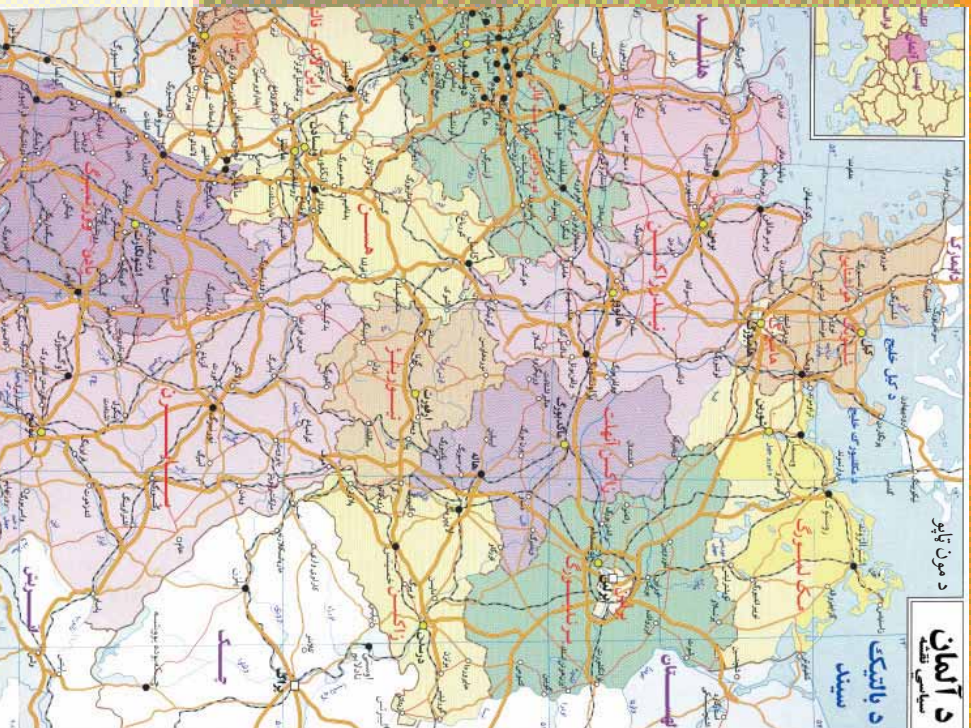

- ۱- د روسيې کارگري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟
 - ۲- شوروي سوسيالستي نظام په کوم کال کې له منځه لاړ؟
 - ۳- په ۱۹۸۰ ز لسيزه کې په شوروي کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟
 - ۴- شوروي نظام څو کاله دوام وکړ او څو جمهوريتونه يې لرل؟
 - ۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروي او کمونيزم په نابودي کې کومه ونډه ولوبوله. په لنډه توگه ووايي.
- زده کونکي دې له مشرانو او فرهنگي شخصيتونو څخه د شوروي اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنيو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

د آلمان فدرالي جمهوریت

آيا پوهېرئ چې د المان جمهوريت څو ايالتونه او څه ډول سياسي جوړښت لري؟

د آلمان فدرالي جمهوريت د نړۍ

د پرمختللو صنعتي هېوادونو له

ډلې څخه دى. دا هېواد چې په

اروپا كې پروت دى، په شمال كې

له ډنمارك او بائتيك بحيري، ختيځ كې يې پولنډ او د چك جمهوريت، په سهېل كې يې له اتريش او سويس او لوېديځ كې له فرانسې، بلژيک، لوکزامبورک او هلانډ سره پوله لري.

المان يو ډيموکرات فدرالي جمهوريت دى او شپاړس ايالتونه لري. دغه ايالات کولای شي، چې په ځينو چارو کې خپلواک عمل وکړي. المان له فرانسې او روسي سره د جگړې پر مهال په ۱۸۷۱ز کې د يوه ملت په توگه متحده شو.

د دولت اجرائي قدرت د فدرالي صدر اعظم سره وي. بوند سرات (فدرال شورا) صدر اعظم ټاكي. جمهور رئيس د يو گډې ناستې د بوندسرات او د ايالتي استازو (بوند سټاگ) د مساوي غړو په گډون د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي. سره له دې چې په ۱۹۹۰ ز کال کې برلین پلازمېنه وټاکل

انگلا مرکل د آلمان لومړۍ وزيره

شوه، خو د المان پارلمان، وزيران، جمهور رئيس او فدرال صدر اعظم د بن په بناړ کې اوسي. د المان فدرالي جمهوريت د ملگرو ملتونو د سازمان ، د شمالي اتلانتيک د تړون، د اوو هېوادونو له ډلې، د لوېديزې اروپا د پنځو هېوادونو د اتحاديې ، د امنيت او همکارو کنفرانس په اروپا کې د همکارۍ او هم د اروپايي اتحاديې د بنسټ ايښودونکو څخه دی.

تر امریکا او جاپان وروسته، المان د نړۍ درېيم صنعتي ځواک دی. تر دويمې نړيوالې جگړې وروسته د المان اقتصادي ودې او پرمختگ ته د (المان اقتصادي معجزه) ويل شوي ده

المان داسې يو هېواد دی، چې گڼ شمېر سياسي گوندونه په کې فعاليت کوي، چې مهم يې په لاندې ډول دي:

- سوسيال ډيموکرات گوند (سوسيالېست).
- ډيموکرات مسيحي گوند (محافظه کار).
- سوسيالېستي مسيحي گوند.
- آزاد ډيموکرات گوند (ليبرال).
- شين گوند (د چاپېريال ساتنه).

- سوسیالیزم ډیموکرات گوئډ (د ختیځ المان پخوانی کمونیستي گوئډ). المان په بهرني سیاست کې یوازې لویغاړی نه دی. د المان سیاست د هغه بلوک تقویت دی، چې (لوېدیځ) ورته ویل کېږي. المان له فرانسې سره ځانگړی نږدېوالی لري. د امریکا له متحده ایالاتو سره د المان نږدېوالی او همکاري د هغه د بهرني سیاست یو بل رکن دی. د المان بهرنی سیاست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټینګښت، د درېمې نړۍ سره د دوستانه اړیکو د پراختیا او د هغوی د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعایت پر ستونو ولاړ دی. الماني ژبه د هندو جرمن د ډلې یوه برخه ده. دا ژبه د ډنمارکي، ناروېژي، سوېډني، هالنډي او همدا رنگه د انګلیسي ژبې سره په کورنۍ کې شریکه ده. په المان کې په مختلفو لهجو خبرې کېږي. د المان د خلکو له اغلبو لهجو څخه کولای شو، چې محلي مېلایي ومومو. په لوېدیځو کې د اوسني المان په ځمکه کې مختلف قبایل لکه، فرانکون، زاکس، شوابان، او بایریان اوسېدل. نن ورځ دغه قبایل په خپله لومړۍ بڼه نشته، خو رواجونه او لهجې یې د سیمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د المان مهم صنایع الکترونیکي وسایل، کیمیاوي مواد، منسوجات، غذایی او ترانسپورتي وسایلو څخه عبارت دي. همدا رنگه المان د جنور د سکرو ذخیرې، د اوسپنې، مسو، قلعي، نکل، سپینو زرو او مالګې کانونه لري، خو د المان د صنعت لپاره بسنه نه کوي او وارداتو ته یې ټیټه اړتیا لري.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډلې دې د المان د موقعیت او دویمه ډله دې د المان د پارلماني نظام په اړه په خپلو کې خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووايي.

پوښتي:

- ۱- د المان صدراعظم څنگه ټاکل کېږي؟
- ۲- د المان پارلمان څو مجلسه لري؟
- ۳- ختيځ او لوېديځ المان په کوم کال کې سره يو ځای شول؟
- ۴- د المان د مهمو گوندونو نومونه ياد کړئ؟

د ټولگي څخه د باندې فعاليت:

زده کوونکي دې د المان د اقتصاد او ژبې په برخه کې له خپلو ښوونکو او فرهنگي شخصیتونو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووايي.

په ۱۷۸۱ زېږديز کي شارلمان د فرانسې پاچا شو او د واکمنۍ په ۵۰ کلنه موده کې يې فرانسې ډېر ځايونه ونيول. په ۱۷۹۴ ز کال کې يې ايټاليه ونيوله، جرمني قبایل يې مات او د اسلام له سرښندنکو سره يې چې د فرانسې تر سوله رسېدلي ؤ کلکې جگړې وکړې. په ۱۸۰۰ ز کال کې د مسيحيانو رهبر (پاپ)، د روم د امپراطورۍ تاج د فرانسې د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمنۍ په پای کې د هالنډ، بلجيم، المان، سويس، اتریش، چک، سلواک، هنگري، يوگسلاوا، ايټاليا او اسپانيا سيمې د فرانسې په واک کې وې.

تر لسيمې ميلادي پېړۍ وروسته د فرانسې د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کليسا رهبران له شاهانو سره يو ځای شول. سوداگري پراخه شوه او په صليبي جگړو کې د فرانسې ونډه ډېره شوه، چې د فرانسې اعتبار يې په لوېديځ کې زيات کړ.

په ۱۳مه زېږديزه پېړۍ کې فرانسه په اروپا کې يو قدرتمند هېواد گڼل کېده، سره له ډېرو جگړو چې له انگلستان سره يې وکړې، په فرانسه کې مدني او قضايي ادارې جوړې او څلورم فليپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د څوارلسم لويي د واکمنۍ پر وخت د فرانسې کلتور ډېر پرمخگ وکړ، خو د پنځلسم لويي پر وخت فرانسه له بحران سره مخامخ شوه او په تدریج سره د فرانسې لوی انقلاب ته لاره اواره شوه.

په ۱۷۸۹ زېږديز کې د فرانسې لوی انقلاب بری ته ورسېد، چې د فرانسې او اروپا په تاريخ کې نوی څپرکی پرانيستل شو. د فرانسې اساسي قانون تدوين شو. لسې جگړې په کار پيل وکړ. د باسټيل مشهور زندان پرانيستل شو او انقلابيونو ونيو، بنديان آزاد او شپاړسم لويي اعدام شو. د بشر د حقوقو نړيواله اعلاميه اعلان شوه. شاهي نظام رنگ او د فرانسې د جمهوريت بنسټ کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ زېږديز کې ناپليون د فرانسې د نظام مشر شو او د وفادارۍ لوړه يې وکړه، چې د نوموړي د حکميت پر وخت فرانسې ډېر ځايونه ونيول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ زېږديز کې فرانسه الماني ځواکونو ونيوله، خو د متفقينو د فشار له امله يې په ۱۹۴۴ زېږديز کال کې له فرانسې بېرته شا تگ وکړ. تر دويمې نړيوالې جگړې ۱۹۴۵ زکال وروسته فرانسې په تدريجي توگه خپلې مستعمرې له لاسه ورکړې. لومړی سوريه، وروسته ليبيا، لېوروسټه تونس،

المغرب، مدغاسکر، ویتنام، لوس، او کمبودیا تر خونړيو جگړو په ترڅ کې په دې وتوانېدل، چې خپلواکي تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ زېږديز کال کې ورستی افریقایي هېواد الجزایر خپله خپلواکي تر لاسه کړه او د فرانسې څلورم جمهوریت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ زکال کې فرانسې خپل لومړنی اتومي بم د افریقا په صحرا کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونيوله. نن ورځ فرانسې د جرمني او نورو اروپایي هېوادونو تر څنګ د اروپا د وحدت او یووالي لپاره هڅه کوي.

د فرانسې جمهوریت ۲۲ ولایتونه او ۹۶ ولسوالۍ لري. د فرانسې د نفوس ۷۵٪ خلک په ښارونو او ۲۵٪ یې په کلیو کې اوسېږي. په فرانسه کې جمهور رئیس د خلکو له خوا د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم د گوندونو د ائتلاف له لارې چې په پارلمان کې ډېرې چوکۍ تر لاسه کړي، ټاکل کېږي. د فرانسې پارلمان دوه جرګې لري، لومړۍ ولسي جرګه National assembly چې ۵۷۷ غړي لري، چې د خلکو له خوا ټاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate ده چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړيو انتخاب د یوه انجمن له خوا چې Electoral college نومېږي، د ۹ کالو لپاره ټاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئیس لري. جمهور رئیس کولای شي چې ولسي جرګه منحلې کړي. د مشرانو جرګې رئیس د دې واک لري چې د جمهور رئیس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوي.

په فرانسه کې ګڼ شمېر گوندونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسې کمونېست گوند، رادیکال چپ گوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسې جنبش، ملي جبهه، ملي غورځنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالیست گوند او نور.

فرانسې د نړۍ د اوو صنعتي هېوادونو له جملې څخه ده. پرمختللی اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي ډول پرمختګ کړی دی.

نن ورځ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لږېږي، خو له دې سره هم د فرانسې دولت د اوسپنو د کرښو، برېښنايي تاسیساتو، هوايي کرښو او مخابراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چي په بنسټيزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بڼه لري، خپل شتون خوندي وساتي. د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشين الات، د اوسپنې پټلۍ، ميراث، جگوار، ترانسال، کانکورډ، ايرس الوتکې، هيلوکتري، موټري، د ترانسپورتي وسايلو برزي، د برېښنا د توليد ټکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسايل، کمپيوټر، راډيو، ټلويزون، کيمياوي مواد، ځمکني وسايل، عطرونه او نور توليدوي.

فرانسه د هغه اروپايي هېوادونو له ډلې څخه ده، چي په ۱۹۹۹ ز کال کې يې د اروپا پولې واحد (ايرو) د خپل هېواد د پولې واحد په توگه منلی دی.

په ټولگي کې دننه فعاليت:

زده کوونکي دي پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د فرانسې د تاريخي سابقې په برخه کې او دويمه ډله دي د فرانسې د موقعيت، نفوس، مذهب او د فرانسې د خلکو د ژبې په برخه کې. يو له بله سره خبرې وکړي او پایله دي په ټولگي کې ووايي.

پوښتني:

- ۱- په تېرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه يادېده؟
- ۲- په انعمه ميلادي پېړۍ کې د کوم واکمن پر وخت فرانسې ډېر اروپايي هېوادونه ونيول؟
- ۳- د فرانسې لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
- ۴- په دويم نړيواله جگړه کې فرانسه د کوم هېواد څو اکونو ونيوله؟
- ۵- د دويمې نړيوالې جگړې وروسته فرانسې خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړې؟

د ټولگي څخه د باندني فعاليت:

زده کوونکي دي د فرانسې د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دي وړاندې کړي.

د انگلستان شاهي دولت

پدي لوست کې به د انگلستان د تاريخ او نورو مهمو مطالبو سره پيژندگلوي تر لاسه کړي.

د طبعي جوړښت له پلوه انگلستان پر درېو برخو وېشل کېږي.

لومړی په شمال کې د سکاټلنډ سیمه: دا سیمه د انگلستان په شمال کې موقعیت لري او غرنۍ سیمه ده.

دویم شمالي ایرلینډ یا اولسټر: د اولسټر سیمه د ایرلینډ د جزیرې په شمال ختیځ کې واقع ده، چې مرکز یې بلفاسټ نومېږي.

درېم د انګلنډ او وېلز سیمه ده: انګلنډ او وېلز د انګلستان د جزیرې سهېلي برخه جوړوي. انګلستان داسې یوه ځمکه ده چې له ورو او لومو ټاپوګانو څخه جوړه شوی ده او په همدې توګه ځینې انګلستان ته د ټاپوګانو هېواد وايي.

انګلیسان سپین نژاده دي، چې د هېواد د نفوسو ۷۹،۲۱ فیصد جوړوي. د انګلیستان د اوسېدونکو له ډلې څخه ۱۵٪ انګلیسي، ۹٪ سکاټلنډي، ۲۴٪ ایرلنډي، ۱،۹٪ اوسټر، ۱،۸٪ وېلزي او ۲،۸٪ بې نور لږه کې دي. د انګلیستان د ۷۲٪ خلکو دین مسیحي دی. ۲۵٪ خلک یې د نورو دینونو پیروان دي.

له اداري پلوه انگلستان په څلورو لويو ولايتونو انگلېنډ، ويلز، سکاټلېنډ او شمالي ايرلېنډ وېشل شوی دی. د انگلستانو ځمکه له پخوا څخه د اوسېدو وړ وه. د پيچال تر دورې وروسته دوه بېلي قبيلې له خپلو څارويو سره يو ځای له اوسني اسپانيا څخه انگلېنډ يا انگلستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبيله د ايرې په نامه پېژني. په ۴-۶ ق. م پېړيو کې د سلت قومونه د ځمکو او څارويو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانيې څخه انگلېنډ ته راغلل او ايرېان يې له هغه ځايه وشړل او پر انگلېنډ باندې د سلت د قومونو اخرنی يرغل په ۷۵ ق. م کې تر سره شو.

له ميلاد څخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژيوس د ځمکو د ديويد کمرون، د انگلستان لومړی وزير

نيولو په هيله پر انگلېنډ حمله وکړه، خو د روميانو يرغلونه په ۴۳ زېږديز کې پر انگلېنډ سختې شوې. په پلي کې په پنځمه زېږديز پېړۍ کې د روميانو قدرت کمزوری شو، ځکه نورد جرمني له خاورې د انګلو او ساکسون قومونو پر انگلېنډ يرغل وکړ. د انګلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ زېږديز کې د انگلېنډ يرالي تامين کړ. او اوسېدونکي يې پر يوه پاچا راضي شول. وروسته ژرمنانو پر انگلېنډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامخ شول او يوازې يې د انگلېنډ ختيځې او شمالي برخې ونيولې.

د ديارلسمې پېړۍ په لومړيو کې د انگلېنډ پاچاه يو شمېر مدني او سياسي حقوق په رسميت وپېژندل او داسې فرمانونه يې صادر کړل، چې له نننيو مدني نهادونو سره يې ورته والی درلود. اشرافو، فيوډالانو او روحانيونو خپل مالو له پاچا څخه اعلان کړ. د اشرافو د جرگې تر څنگ د عوامو جرگه هم جوړه شوه. په ۱۴۸۵ م کې هنري د تيودور له کورنۍ څخه پر انگلېنډ حاکم شو. د تيودور شاهانو پر انگلېنډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. ډېر ديني او ټولنيز اصلاحات يې رامنځ ته کړل. د روم له کليسا څخه يې خپله کليسا جلا کړه او ايرلېنډ يې له انگلستان سره يو ځای کړ.

په ۱۵۵۸ م کې ملکه لومړۍ اليزابت د انگلستان حکمرانه شوه او انگلستان يې د خپل وخت يو اقتصادي او پوځي ځواک وگرځاوه.

انگلستان د پېړيو په اوږدو کې د ډېرو تاريخي ټيټو ژورو او دوه معاصرو نړيوالو جگړو سره مخامخ شو. د دويم نړيوال جنگ تر پاي وروسته په ۱۹۴۹ ز کې انگلستان او امريکا د کمونستانو د ورځ په ورځ ډېرېدونکې قدرت د مقابلې لپاره د شمالي اتلانتيک (ناتو) پيمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ ز کې يې

خیل لومړنی اتومي بم وازمایه او په ۱۹۷۶ز کې یې د اروپا د ګډ بازار غړیتوب ترلاسه کړ. د انګلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarchy دی او د نړۍ د نورو هېوادونو په څېر تصویب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لویې او د ولسي جرګې پرېکړې لري، چې د اساسي قانون په څېر کار ترې اخیستل کېږي. ځکه نو ویلاي شوه، چې د انګلیسانو اساسي قانون داسې یو ټولګه ده، چې د سیاسي شرایطو سره سم په کې بدلونونه راتلای شي او ولسي جرګه یې ځینې برخې لغوه یا نوي کولای شي.

د انګلیس پارلماني نظام د کوم تدوین یا ترتیب شوي قانون په وسیله منځ ته نه دی راغلی، بلکې د پېر یو تدریجي تکامل بلل کېږي.

په انګلیستان کې پاچاهي میراثي ده، سره له دې چې په تېرو څلورو لسیزو کې ولسي حاکمیت، د اولسي جرګې له لارې د سلطنتي مقام امتیازات او قدرت محدود او را لږ کړی، خو بیا هم شاهي کورنۍ، ډېر امتیازونه لري.

په ننني انګلیستان کې ملکه د یو شمېر صلاحیتونو په لړ سره د ملي وحدت د ساتنې، د دولت د رهبرۍ، د نظام د تنظیم او د نهایی پرېکړې سمبول ګڼل کېږي. د قوانینو توشیح، د سولې او جګړې د حکم صادرول، د حکومتونو په رسمیت پېژندل، د قراردادونو او کنوانسیونونو قبول یا ردول، ولسي جرګه ځنډول او د صدراعظم په مشوره یې ردول، لویو او مهمو سیاسي، قضیو او ملکي دندو ټاکنه، د اشرافي القابو توزیع او د صدراعظم ټاکل. د کابینې وزیران د صدراعظم په غوښتنه د ملکي لخوا ټاکل کېږي. ډېر انګلیسي وزیران د اولسي جرګې غړیتوب لري او پاتې یې د مشرانو جرګې غړي وي.

د انګلیستان پارلمان دوه جرګې لري. لومړۍ ولسي جرګه یا د عوامو مجلس چې ۶۵۹ غړي لري چې ټول یې د پنځو کالو لپاره د ټولټاکنو له لارې ټاکل کېږي. دویم د مشرانو جرګه ده، چې ۵۰۰ کسه اشراف مادام العمر Life Peers غړي لري. دغه ارګان درې اصلي څانګې لري. ملکه، د اشرافو جرګه او د عوامو جرګه چې هر یو یې خپلواک دي. د قانون د ترتیب او تدوین په وخت کې د درې وارو توافق لازمی او حتمي ګڼل کېږي. انګلیسي پارلمان په هېواد کې د قانون جوړونې ډېر لوړ ارګان ګڼل کېږي.

په انګلیستان کې مختلف سیاسي ګوندونه فعالیت کوي، چې د بېلګې په توګه د متحد محافظه کار ګوند Conservative and Unionist Party، ډېموکرات متحد ګوند Party

Party of Wales ، کارگر گوند ، Democratic Unionist
 Labor Party وبلر گوند Scotland National Party نومونه یادلاى شو.
 انگلیستان د نړۍ د لویو صنعتي هېوادونو څخه گیل کېږي، چې مهمې صنایع یې لویې او کوچنۍ
 فابریکې، مختلف ماشین الات او د هغو پیرزې، انومات سامان الات، نقلیه سامان الات، الونکې، لویې
 او وړې بېرۍ، کرنیز وسایل، د اورگاډي پټلۍ، د انرژۍ تولید او د هغې تاسیسات، د مخابراتو وسایل،
 کیمیاوي او غیر کیمیاوي توکي، ساختماني او نور وسایل دي.
 انگلیستان د ۱۹۴۵ز کال د اکتوبر په ۲۴مه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا غړیتوب تر لاسه کړ او د ویتو
 حق لري.

په ټولګي کې دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې په انگلېنډ کې د لومړنیو اوسېدونکو په اړه او دویمه ډله دې د
 انگلیستان د اداري تشکلاتو او ټولګانو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي او د هغې پایله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتي:

- ۱- انگلیستان په څو ولایتونو وېشل شوی دی؟
- ۲- په ۱۳مه میلادي پېړۍ کې کوم بدلونونه په انگلیستان کې رامنځ ته شول؟
- ۳- په انگلیستان کې ملکه کوم واک او صلاحیتونه لري؟
- ۴- په انگلیستان کې صدراعظم کوم واکونه لري؟
- ۵- د انگلیستان د مهمو صنایعو نومونه یاد کړئ؟

د ټولګي څخه د باندني فعالیت:

زده کوونکي دې له فرهنګي شخصیتونو او له خپلو مشرانو څخه د انگلیستان د پارلماني نظام په اړه
 معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د څلورم څپرکي ارزونه

د دولسم ټولگي د تاريخ درسي کتاب په څلورم څپرکي د شلمې پېړۍ مهمو پېښو تر سرليک لاندې ځينې مطالب او موضوعگاني تاليف شوي دي لکه لومړۍ او دويمه نړيواله جگړه او د هغوی لاملونه، د ملگرو ملتونو جوړښت، د جاپان اوښتنه په يو صنعتي ځواک، د پخواني شوروي ټوټې کيدل، د المان، فرانسې او انگليس سياسي جوړښت چې په دې کتاب کې د امکان تر حده پورې دغه عناوین په پام کې نيول شوی دي چې د ۱۹۱۴-۱۹۱۸ او ۱۹۳۳-۱۹۴۵ زېږديز کلونو تر مېنځ اقتصادي، سياسي بحرانونه پکې څېړل شوي او گټور معلومات وړاندې شوي. همدارنگه هغه زمانونه، ناوړې اغيزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جگړو رامنځ ته کړي پکې انعکاس مومي او هم په دې توگه لنډه معلومات د آلمان، فرانسې او انگليس د تاريخ فرهنگ، ژبې او سياسي جوړښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کوونکو ذهن ته وده ورکولای شي لکه د پخواني شوروي ټوټه کيدل دي چې د قوي حاکميت په درلودو سره ټوټه کېږي. بل په لنډه موده کې د جاپان بدلېدل په يو صنعتي ځواک باندې، همدارنگه د ملگرو ملتونو جوړښت د دويمې نړيوالې جگړې وروسته چې څرنگه نړيوالې اړيکي تنظيم کېږي او له انساني فاجعو او کړکېچونو څخه مخ نيوی کوي. دغه ټول مطالب زده کوونکو ته د انگيزو په را مېنځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالي کې مرسته کوي.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**